

2 2010

КВІТЕНЬ-ЛИПЕНЬ

НФ МІЗМАТИКА АЛЕРИСТИКА

International coin trend magazine

Ще раз про так звану монету Федора

Унікальна висла печатка тьмутараканського князя Романа Святославича (1069–1079 рр.)

«Темні крапки»

на французьких монетах

Монети Болгарії 1878–1946 рр.

811 542003

VOVA 3110
FISHER
FREE

Ці монети можна замовити і отримати поштою,
надіславши поштовий переказ на адресу редакції.

Зразок заповнення поштового переказу див. на стор. 47.

Пропозиція дійсна до 1 вересня 2010 р.

Після закінчення терміну новини можна довідатися на сайті журналу
«НумізMATика і фалеристика» www.numismatics.kiev.ua

Єгипет

Набір монет 2007 року.
1 фунт та 50 піастрів — Унс.
Ціна з пересилкою поштою
по Україні — 42,00 грн.

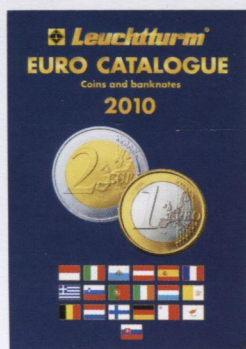
Барбадос

Набір монет 1973–2005 рр.
1 долар — VF/XF. 25, 10, 5 та 1 цент — Унс.
Ціна з пересилкою поштою по Україні — 56,00 грн.

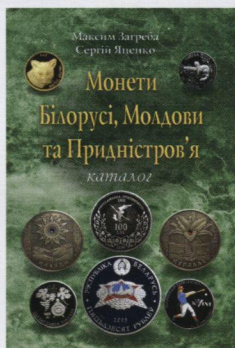
Ціна за комплект з трьох знаків УРСР
з пересилкою поштою по Україні — 180,00 грн.

ЄВРО КАТАЛОГ 2010
Geesthacht, 2009 р.

Формат 145×210 мм.,
м'яка обкладинка, 450 с., наклад.
Всі обігові та пам'ятні монети, а також
банкноти Євросоюзу з 1999 р.
Всі ілюстрації кольорові.
Англійською мовою.
Ціни в євро.
Ціна з пересиланням поштою
по Україні — 110,00 грн.

Максим Загреба,
Сергій Яценко
МОНЕТИ БІЛОРУСІ,
МОЛДОВИ та ПРИДНІСТРОВ'Я

Київ, 2007 р.
Формат 145×215 мм,
м'яка обкладинка, 64 с.
Каталог містить зображення,
технічні параметри та ринкові ціни
на монети Білорусі (з 1996 р.),
Молдови (з 1992 р.),
Придністровської Молдавської республіки (з 2000 р.).
Ціни в українських гривнях.
Мова — українська.

Максим Загреба,
Сергій Яценко
ДОПОВНЕННЯ ТА ОНОВЛЕННІ ЦІНИ
ДО КАТАЛОГУ

Київ, 2010 р.
Формат 145 215 мм,
м'яка обкладинка, 40 с.
Кольорові ілюстрації
Ціна з пересиланням поштою
по Україні:
книга — 25,00 грн.
додаток — 25,00 грн.

У НОМЕРІ

Нові монети України..... 2

Саввов Р.

Ще раз про так звану монету Федора..... 8

Пахолко С., Мартин О.

Бофони Заполярного проводу ОУН: реальність чи провокація КГБ? .. 10

Натанзон Я.

Як не бути обманутим під час купівлі раритетних банкнот
(практичні поради бувалого колекціонера)..... 12

Лазаренко В.

Медаль «Ветеран праці» 13

Мельник О., Пахолко С.

До питання датування відзнак «Союз українських ветеранів»
та «Об'єднання українських комбатантів» 23

Пахолко С., Мартин О.

Історія однієї фалеристичної знахідки..... 25

Ільчук О.

«Тасмні крапки» на французьких монетах..... 26

Жуков І.

Унікальна висла печатка тьмутараканського
князя Романа Святославича (1069–1079 рр.) 27

Савицький С.

Невідомий знак «Яхтений капітан» 28

Власюк О.

Неописані бони України періоду Громадянської війни 29

Барштейн В., Тимінський В.

Перший генетик Грегор Мендель та інші... 31

Десятніков О.

Монети держави, що була князівством і царством
(монети Болгарії у 1901–1918 рр.)..... 37

Монети Європи. Князівство Болгарія 1878–1908 рр.

Королівство Болгарія 1908–1946 рр. 41

Листи читачів 10

Книжкова крамниця 5–7, 30

Оголошення колекціонерів 46

Нові монети України

Национальный банк Украины информирует

В публикациях Национального банка Украины рассказывается о новых памятных монетах Украины. Дается краткая информация об исторических событиях, которым посвящены монеты, их описание и технические характеристики, сведения об авторах эскизов и гипсовых моделей.

National Bank of Ukraine informs

Publications of the National Bank of Ukraine give information about the new memorable coins of Ukraine. Brief information about historical events reflected by the coins, their description and technical parameters, data about the authors of sketches and Paris plaster models are given.

Die Nationalbank der Ukraine informiert

In den Veröffentlichungen der Nationalbank der Ukraine handelt es sich um neue Gedenkmünzen der Ukraine. Es werden kurze Informationen über die historischen Ereignisse, denen die Münzen gewidmet sind, ihre Beschreibung und technische Charakteristik sowie über die Autoren der Skizzen und Gipsmodelle gegeben.

Євген Патон

Национальный банк Украины, продовжуючи серію «Видатні Особистості України», ввів у обіг 5 лютого 2010 року пам'ятну монету номіналом 5 гривень «Євген Патон», присвячену вченому зі світовим іменем, фундаторові українських шкіл у галузі мостобудування та електрозварювання, видатному інженеру і педагогові Євгену Оскаровичу Патону (1870–1953).

З його ініціативи було створено Електрозварювальну лабораторію при Академії наук України, яку в 1934 році реорганізовано в Інститут електрозварювання, директором і науковим керівником якого до кінця життя незмінно був Євген Патон.

Монету виготовлено зі срібла, якість карбування «пруф», маса в чистоті — 15,55 г, діаметр — 33,0 мм, тираж — 5000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами позначення металу, його проби — **Ag 925**, маси в чистоті — **15,55**.

На аверсі монети розміщено: угорі малий Державний Герб України, напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, композицію, що символізує діяльність ученого в галузі мостобудування — міст Патона — перший в Європі суцільнозварний міст, над яким — пішохідний міст над Петровською алеєю, стилізований лист ватмана (ліворуч), унизу написи — **5 ГРИВЕНЬ/2010**.

На реверсі монети зображено портрет Євгена Патона, праворуч від якого стилізований спалах, який виникає під час зварювання, унизу написи — **ЄВГЕН/ПАТОН/1870-1953**.

Художник — Борис Груденко.

Скульптор — Володимир Атаманчук.

Оксана Петрусенко

Национальный банк Украины, продовжуючи серію «Видатні Особистості України», ввів у обіг 5 лютого 2010 року пам'ятну монету номіналом 5 гривень «Оксана Петрусенко», присвячену видатній українській оперній співачці, одній з краших виконавиць українських народних пісень і романсів — Оксані Андріївні Петрусенко (1900–1940), яка має унікально виразний голос великого діапазону, яскравий драматичний талант.

Монету виготовлено зі срібла, якість карбування «пруф», маса в чистоті — 15,55 г, діаметр — 33,0 мм, тираж — 5000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами позначення металу, його проби — **Ag 925**, маси в чистоті — **15,55**.

На аверсі монети вгорі розміщено малий Державний Герб України, напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, зображено макову квітку на тлі нот, розташованих по колу, унизу написи — **5 ГРИВЕНЬ/2010**.

На реверсі монети зображено портрет Оксани Петрусенко в українському костюмі, праворуч від якого розміщено написи **ОКСАНА ПЕТРУСЕНКО** (півколом), роки життя — **1900/1940**.

Художники: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори: Володимир Атаманчук, Анатолій Дем'яненко.

300-річчя Конституції Пилипа Орлика

Національний банк України ввів у обіг 25 березня 2010 року пам'ятну монету номіналом 10 гривень, присвячену пам'ятці української політично-правової думки XVIII ст. «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького». Ця перша європейська конституція в сучасному розумінні прийнята 5 (16) квітня 1710 р. під час обрання Пилипа Орлика гетьманом України.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби, якість карбування — «пруф», маса в чистоті — 31,1 г, діаметр — 38,6 мм, тираж — 7000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами позначення металу, його проби — **Ag 925**, маси в чистоті — **31,1 г**.

На аверсі монети розміщено: малий Державний Герб України (угорі), напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, унизу номінал та рік карбування монети — **10 ГРИВЕНЬ/2010**, у центрі зображено стилізовану композицію — козацька старшина на чолі з гетьманом (ліворуч) та козаки (праворуч), що символізує ухвалення конституції.

На реверсі монети зображено Пилипа Орлика з пером у руці на тлі стилізованого аркуша конституції, ліворуч розміщено написи: **КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА** (півколом), **300/РОКІВ**.

Художники: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.
Скульптори: Володимир Дем'яненко, Володимир Атаманчук.

100-річчя українського хокею з шайбою

Національний банк України ввів у обіг 25 березня 2010 року пам'ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену 100-річчю українського хокею з шайбою. За основу відліку цієї дати було взято видання в 1910 році тексту правил гри в хокей українською мовою за редакцією І. Боберського. У ті роки у Львові хокей з шайбою був одним з найпопулярніших видів спорту в зимовий період.

Монету виготовлено з нейзильберу, якість карбування — «спеціальний анциркулейтед», маса — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 35000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі монети розміщено малий Державний Герб України, напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, зображено воротаря, сплетіння геометричних ліній — стилізованих слідів від ковзанів, що додають композиції динамізму, унизу номінал та рік карбування монети — **2/ГРИВНІ/2010**.

На реверсі монети зображено: на передньому плані сучасного хокеїста, на другому — хокеїстів початку ХХ ст. на тлі стилізованих веж Львова, де відбувалися перші матчі з хокею.

Художники: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.
Скульптори: Анатолій Дем'яненко, Святослав Іваненко

Микола Пирогов

Національний банк України, продовжуючи серію «Видатні особистості України», ввів у обіг 25 березня 2010 року пам'ятну монету номіналом 5 гривень «Микола Пирогов», присвячену вченому, хірургові, педагогу та громадському діячеві. Новаторські та наукові праці Миколи Івановича Пирогова (1810–1881) є фундаментом для топографічної анатомії та оперативної хірургії, а його внесок у розвиток медицини позначений талановитим поєднанням науки й практики. Усе життя великого вченого — це подвижницьке служіння людям.

Монету виготовлено зі срібла, якість карбування «пруф», маса в чистоті — 15,55 г, діаметр — 33,0 мм, тираж — 5000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами позначення металу, його проби — **Ag 925**, маси в чистоті — **15,55**.

На аверсі монети вгорі розміщено малий Державний Герб України, напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, у намистовому колі зображено церкву-некрополь, споруджену над усипальницею вченого, під якою — рік карбування монети **2010**, унизу півколом напис — **П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ**.

На реверсі монети зображено портрет Миколи Пирогова з хірургічними інструментами в руках, ліворуч роки життя — **1810/1881**, унизу півколом напис — **МИКОЛА ПИРОГОВ**.

Художники: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори: Володимир Атаманчук, Анатолій Дем'яненко.

Бджола

Національний банк України, продовжуючи серію «Найменша золота монета», ввів у обіг 25 березня 2010 р. пам'ятну монету «Бджола» номіналом 2 гривні, присвячену бджолі, що уособлює мудрість, родючість та працьовитість.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено із золота 999,9 проби, якість карбування — «спеціальний анциркулейтед», маса — 1,24 г, діаметр — 13,92 мм, тираж — 10 000 штук. Гурт монети гладкий.

На аверсі монети в намистовому колі розміщено малий Державний Герб України, над яким — рік карбування монети — **2010**; між намистовим колом і кантом монети — кругові написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (угорі), **2 ГРИВНІ** (унизу), а також позначення металу, його проби — **Au 999,9** (ліворуч), маса — **1,24 г** (праворуч).

На реверсі монети зображено бджолу та розміщено півколом написи: **БДЖОЛА** (угорі), **APIS MELLIFERA** (унизу).

Художник і скульптор — Володимир Дем'яненко.

Український балет

Національний банк України ввів у обіг 30 квітня 2010 р. пам'ятну монету «Український балет» номіналом 50 гривень, присвячену українському балету, який відомий у всьому світі багатьма самобутніми та унікальними виконавськими талантами. Українець за походженням, Серж Лифар, назвав український балет «надзвичайним і повноважним послом України, який відкрив світові душевну щедрість і високу мистецьку красу нашого талановитого народу».

Монету номіналом 50 гривень виготовлено із золота 900 проби, якість карбування — пруф, маса в чистоті — 15,55 г, діаметр — 25,0 мм, тираж — 4000 штук. Гурт монети — гладкий.

На аверсі монети розміщено: малий Державний Герб України (угорі), напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, унизу номінал та рік карбування монети — **50 ГРИВЕНЬ/2010** та зображено стилізовану сценічну завісу (ліворуч), пуанти та позначення металу, його проби — **Au 900**, маса в чистоті — **15**.

На реверсі монети розміщено рельєфне зображення танцівниці та дзеркальне — танцівника, ліворуч на тлі стилізованих смуг розміщено горизонтальний напис **УКРАЇНСЬКИЙ/БАЛЕТ**.

Художники: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори: Володимир Атаманчук, Святослав Іваненко.

Усі монети та медалі відкарбовано на Монетному дворі Національного банку України.

За Розпорядженням НБУ від 08.06.2000 р. на пам'ятних монетах України розміщується логотип Монетного двору України. Пам'ятні монети України є дійсними платіжними засобами України і обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів. Пам'ятні монети із дорогоцінних металів реалізуються в Україні і за кордоном за колекційною ціною.

Журнали та книжки з рубрики «Книжкова крамниця» можна замовити і отримати поштою, надіславши поштовий переказ на адресу редакції.

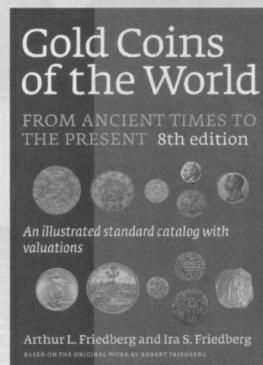
**Зразок заповнення поштового переказу див. на стор. 47.
Пропозиція дійсна до 1 вересня 2010 р.
Після закінчення терміну новини можна довідатися на сайті журналу
«НумізMATика і фалеристика» www.numismatics.kiev.ua**

Наявність в редакції журналів «НумізMATика і фалеристика» та вартість з пересилкою поштою по Україні		Ціна за один номер	Ціна за річний комплект
1	1997 р. № - - 4	25,00 грн	—
2	1998 р. № - 2, 3, 4		95,00 грн
3	1999 р. № - 2, 3, 4		95,00 грн
4	2000 р. № 1, 2, 3, 4		95,00 грн
5	2001 р. № 1, 2, 3, 4		95,00 грн
6	2002 р. № 1, 2, 3, 4		95,00 грн
7	2003 р. № 1, 2, 3, 4		95,00 грн
8	2004 р. № 1, 2, 3, 4		95,00 грн
9	2005 р. № 1, 2, 3, 4		95,00 грн
10	2006 р. № 1, 2, 3, 4		95,00 грн
11	10 будь-яких номерів, вказаних в п.1-10		220,00 грн
12	20 будь-яких номерів, вказаних в п.1-10		420,00 грн
13	Ювілейна підшивка 1997-2001 рр. з 20 журналів (шкіряне опрацювання, гальванопластика)		1.500,00 грн
14	Ювілейна підшивка 2002-2006 рр. з 20 журналів (шкіряне опрацювання, гальванопластика)		1.500,00 грн
15	Комплект 1997-2006 рр. 40 журналів		900,00 грн
16	2007 р. № - 2, - 4	35,00 грн	—
17	2008 р. № 1, 2, 3, 4	35,00 грн	135,00 грн
18	2009 р. № 1, 2, 3, 4	35,00 грн	135,00 грн
19	2010 р. № 1, 2	35,00 грн	

Не забудьте зазначити у талоні поштового переказу порядковий номер та кількість.

Артур Л. Фрідберг, Іра С. Фрідберг
ЗОЛОТІ МОНЕТИ СВІТУ
з античних часів до сьогодні
Видання 8-е доповнене та оновлене

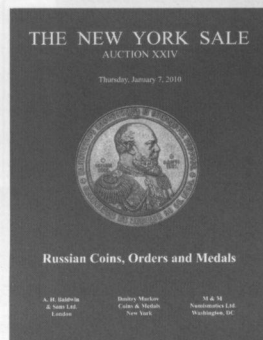

Перше видання «Gold Coins of the World» побачило світ у 1958 р. і досі є єдиним системним каталогом по золотих монетах світу — посилання на номери каталогу Фрідберга можна побачити майже в усіх аукціонних каталогах, де представлені золоті монети.

*Ціни в доларах США; на античні та середньовічні монети на два стани збереження — VF та XF, на сучасні — XF та Unc. або Proof.
Англійською мовою.*

Ціна з пересиланням поштою по Україні — 995,00 грн.

THE NEW YORK SALE
Аукціонний каталог

Нью Йорк, 2010 р.
Формат 380×215 мм, м'яка обкладинка, 190 с.

*Колекція монет, медалей та нагород царської Росії (починаючи з монет Олексія Михайловича) та СРСР — 2192 лоти.
Всі ілюстрації кольорові.
Англійською мовою.*

Ціни в доларах США, прайс-лист додається.

Ціна з пересиланням поштою по Україні — 400,00 грн.

Януш Пархімович
КАТАЛОГ МОНЕТ

Щецин, 2006 р.
Формат 240×168 мм, м'яка обкладинка, 300 с.

*Каталог монет: Білорусія (з 1996 р.), Естонія (з 1922 р.), Литва (з 1925 р.), Латвія (з 1922 р.), Молдова (з 1993 р.), Придністров'я (з 2000 р.), Російська імперія (1894-1917 рр.), СРСР (1921-1991 рр.), Росія (з 1991 р.), Україна (з 1992 р.).
Польською мовою.*

Ціни в польських злотих.

Ціна з пересиланням поштою по Україні — 150,00 грн.

Ці монети можна отримати поштою, надіславши електронний переказ на адресу редакції журналу: Максим Загреба, а/с 43, Київ, 02147.
Не забудьте у графі електронного переказу «Для письмового повідомлення» зазначити зворотню адресу, назву книжки та кількість примірників (див. стор. 47).
Пропозиція дійсна до 1 вересня 2010 р.

Ісландія

Набір монет 1974–1980 рр.

50, 10, 5, 1 (Br), 1 (Al) крона, 50, 25 та 10 ейре — Unc.
Ціна з пересилкою поштою по Україні — 76,00 грн.

Ісландія

Набір монет 1981–2000 рр.

10, 5 та 1 крона, 50, 10 та 5 ейре — Unc.
Ціна з пересилкою поштою по Україні — 57,00 грн.

Тібет

22–25 рр. 16-го циклу (1948–1951 рр.)

5 шо — F/VF

Ціна з пересилкою поштою по Україні — 100,00 грн.

Ліберія

½ цента 1941 р. — Unc.

Ціна з пересилкою поштою по Україні — 50,00 грн.

Південно-Африканська республіка

Набір монет 1993 р. в упаковці монетного двору ПАР.

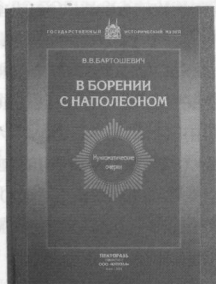
2 та 1 ранд, 50, 20, 10, 5, 2 та 1 цент — Proof.

Ціна з пересилкою поштою по Україні — 250,00 грн.

Ці книжки можна отримати поштою, надіславши електронний переказ на адресу редакції журналу: Максим Загребя, а/с 43, Київ, 02147. Не забудьте у графі електронного переказу «Для письмового повідомлення» зазначити зворотню адресу, назву книжки та кількість примірників (див. стор. 47).
Пропозиція дійсна до 1 вересня 2010 р.

В. В. Бартошевич
У БОРИНІ З НАПОЛЕОНОМ
НУМІЗМАТИЧНІ НАЧЕРКИ

Київ, 2001 р.
Формат 218 × 288,
м'яка обкладинка, 210 с.,
наклад 500 прим.

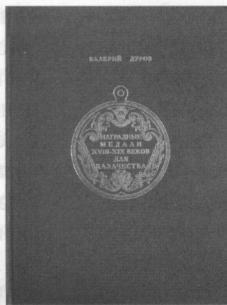
Книга містить десять робіт відомого історика та нумізмата. Різні за змістом, вони об'єднані єдиною тематикою: історія Вітчизняної війни 1812 р., яка розглядається через пам'ятки нумізматики — медалі, ополченські знаки, хрести та ін. Автор розкриває маловідомі сторони Вітчизняної війни, аналізує нумізмічні та письмові джерела, значну мемуарну літературу та художній матеріал.

Для спеціалістів-нумізматів, музейних працівників, істориків широкого профілю, а також для читачів, які цікавляться історією.

Мова — російська.

Ціна з пересиланням поштою:
по Україні — 130,00 грн.

Валерій Дуров
НАГОРОДНІ МЕДАЛІ ХVIII—XIX
СТОЛІТЬ ДЛЯ КОЗАЦТВА

Київ, 2000 р.
Формат 220 × 290 мм, тверда
обкладинка, 160 с.

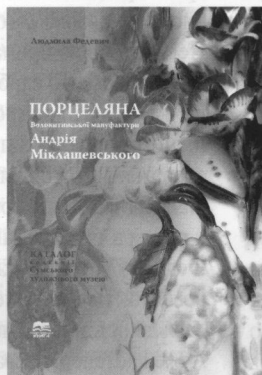
Найповніший опис історії нагородних медалей для іррегулярних військ Російської імперії: Донське, Запорізьке, Чорноморське, Яїцьке (Уральське), Волжське та Оренбурзьке козаці війська.

Книга багато ілюстрована, складовою її частиною є каталог медалей.

Мова — російська.

Ціна з переселенням поштою
по Україні — 205,00 грн.

Людмила Федевич
ПОРЦЕЛЯНА
Волокитської мануфактури
Андрія Міклашевського

Суми, 2006 р.
Формат 167 × 238 мм,
м'яка обкладинка,
32 с., та 8 кольорових.
Наклад 1.000 прим.

Ілюстрований каталог колекції Сумського художнього музею. Волокитська порцелянова мануфактура Андрія Міклашевського працювала у 1839–1861 рр. на теренах колишнього Глухівського повіту Чернігівської губернії, нині це Путивлівський р-он Сумської обл. Зображення та технічні параметри 110 предметів.
Українською мовою.

Ціна з пересиланням поштою
По Україні — 51,00 грн.

Валерій Нечитайло
КАТАЛОГ ХРИСТИАНСЬКИХ
НАГРУДНИХ ВИРОБІВ ПЕРІО-
ДУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ
(X — перша половина XII ст.)

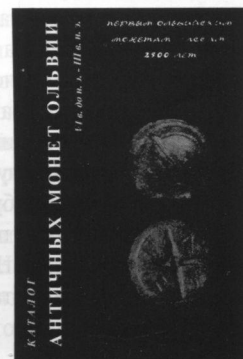

Київ, 2001 р.
Формат 210 × 300 мм, м'яка
обкладинка, 1205 с.

Хрести-енколтіони, змійовики, натільні хрестики та ікони з металів та каміння. Опис, ступінь рідкості та фотографії близько 700 предметів. Українською, російською та англійською мовами.

Ціна з пересиланням поштою
по Україні — 225,00 грн.

Валерій Нечитайло
КАТАЛОГ
АНТИЧНИХ МОНЕТ ОЛЬВІЇ
VI ст. До н. е. — III ст. н. е.

Київ, 2000 р.
Формат 210 × 300 мм,
м'яка обкладинка, 160 с.,
+ 29 кольорових плат.

Описання та промальовки античних монет Ольвії.
724 позиції.

Ціни в гривнях на два ступені збереження — «Fine» та «VF».
Мова — російська.

Ціна з пересиланням поштою
по Україні — 195,00 грн.

Валерій Нечитайло

КАТАЛОГ АНТИЧНИХ МОНЕТ СКИФІЇ, БЕРЕЗАНІ, НИКОНІЮ,
ТІРИ, КЕРКІНІКИДИ

Київ, 2000 р.
Формат 148 × 210 мм,
м'яка обкладинка, 80 с.

Описання та промальовки античних монет міст Північного Причорномор'я.
290 позицій.

Ціни в гривнях на два ступені збереження — «Fine» та «VF».
Мова — російська.

Ціна з пересиланням поштою
по Україні — 53,00 грн.

Ще раз про так звану монету Федора

Ростислав Саввов (Хмельницький)

Останнім часом привертає до себе увагу дискусія, що розгорнулася навколо так званої монети Федора [1–4]. Цю середньовічну монету, як припускають, карбував у Подільському князівстві, що існувало на українських землях у другій половині XIV — початку XV ст., князь Федір Корятович (1386/8–1394). Хоча монета Федора відома давно, особливий інтерес до неї з'явився після відкриття в 2004 р. інших монет Подільського князівства — півгрошів попередника Федора — Костянтина Корятовича (1380/2–1388/91).

Унікальна аж до самого останнього часу, ця монета була виявлена у складі великого скарбу монет кінця XIV ст. (більше як 1000 шт., в основному монети київського князя Володимира Ольгердовича), знайденого в 1911 р. поблизу Києва у Сосниці. Хоча перші повідомлення про сосницький скарб з'явилися ще в 1925 р., про наявність у ньому монети Федора стало відомо лише після публікації повного складу скарбу в 1970 р. М. Котляром [5]. На той момент цю анепіграфічну монету було опубліковано як невизначену, після чого на неї тривалий час не звертали уваги. Лише в 1994 р. литовські нумізмати Е. Іванаускас та М. Балчус представили атрибуцію монети Федора, що ґрунтувалася на подібності знака на реверсі монети у вигляді літери «М», з середини якої простягає подвійний

хрест з розсіченими кінцями, до особистого князівського знака Федора [6]. Певною мірою приналежність монети до подільського карбування підтримала поява у 2008 р. півгроша Костянтина нового іконографічного типу. Один з елементів зображень цього півгроша — корона виявилася практично тотожною за формою й розмірами такій самій короні з монети Федора [7]. І все-таки, незважаючи на такий розвиток подій, монета Федора залишалася до останнього часу дещо сумнівною. Адже і дотепер, незважаючи на зусилля дослідників, зображення й символи монети в цілому не отримали задовільного тлумачення, також потрібно взяти до уваги ту обставину, що монета Федора довгий час була відома лише в єдиному екземплярі, обставини появи якого залишаються до кінця не з'ясованими*.

Недавно, в 2009 р., став відомий ще один екземпляр монети Федора [8]. За попередніми даними, зібраними автором, він також походить з України**. Поява ще одного екземпляра й втрата монетою Федора своєї сумнівної унікальності надає гарний привід для уважнішого розгляду цієї монети. Ці білонові монети є типовими розмінними монетами кінця XIV ст. Невеликі розміри монети (діаметр 12–14 мм) зумовили відсутність розгорнутих написів і складних зображень. Вага нової

монети (0,22 г) близька до ваги сосницького екземпляра (0,3 г). Виходячи із вмісту чистого срібла (проба металу сосницької монети, що зберігається в Національному музеї історії України (НМІУ) — 600) на подільській високопробній півгріш вагою близько одного грама мало було йти, швидше за все, чотири — шість таких монет.

Попереднє вивчення подільських півгрошів Костянтина показало, що вони карбувалися за стопою сучасних їм галицько-руських грошиків сусіднього Львова, в основі якої лежав празький гріш [9]. Вміст чистого срібла у празьких грошах у другій половині XIV ст. поступово падав, відповідно падав він і в галицько-руських грошиках. Дослідження значної кількості галицько-руських грошиків А. Крижанівським показало, що вміст чистого срібла в них у 80-х роках XIV ст. теж повільно мінявся з 1,02 до 0,97 г [10]. У 1389–1394 рр., якраз в часи правління Федора в Подільському князівстві, процес падіння прискорився, і вміст срібла у галицько-руських грошиках різко зменшився до 0,75–0,70 г. Це саме простежується і для подільських півгрошів. Однак скористатися цією інформацією для визначення часу карбування монети Федора, подібно до півгрошу Костянтина, на жаль не можливо. Адже у Львові роздрібний денарій карбували з міді. Усе ж таки можна зробити оцінку часу карбування монети Федора з урахуванням у ній відносно великої кількості чистого срібла — 0,132–0,18 г. та тієї обставини, що реальний вміст чистого срібла в розмінних

*Відомо, що сосницький скарб після його знахідки був розпорошений серед збирачів. Надалі він був зібраний до 1925 р. зусиллями відомого українського нумізмата В. Шугаєвського. Однак у державні установи скарб потрапив лише в 1966 р. і через приватну особу [5, с. 89]. При таких обставинах не можна виключити, що в процесі збору й збереження скарбу до його складу могли потрапити монети випадкового походження із приватних зібрань. Особливо взявши до уваги ту обставину, що до його збору бути причетне сумно відоме ГПУ.

**Автор буде вдячний за будь-яку додаткову інформацію, відому читачам щодо появи нової монети — місце знахідки, супутній матеріал, тощо.

Відомі сьогодні екземпляри монети Федора:
1 — із сосницького скарбу (НМІУ);
2 — з каталогу литовських монет.

монетах завжди був меншим номінального. Така оцінка показує, що час карбування монети Федора слід віднести до 80-х років XIV ст. Справедливість такого датування подільського денарія підтверджується його порівнянням з срібними денаріями Польщі. Найбільш близькими за вмістом срібла до подільської монети є денарії часів Людовика Угорського (1370–1382), що мали при розрахунковій вазі у 0,35 г та 375 пробі приблизно 0,13 г чистого срібла. Слід підкреслити, що надалі після Людовика, при Ядвізі (1384–1386) та Владиславові-Ягайлі (1386–1434) вміст срібла у польських денаріях різко зменшився до 0,08 та 0,05 г [11, 12].

Як показало вивчення нового екземпляра монети Федора, він був відкарбований тими самими штемпелями, що й сосницький, і має такий самий своєрідний дефект лицьового й зворотного боку — «перебивання» негативних зображень з протилежних боків монети. Цей рельєф, накладаючись на зображення, сформовані штемпелями, створює складну картину деформації поверхні монети. Внаслідок наявності цих викривлень, що утруднюють сприйняття, раніше було висунуто кілька версій інтерпретації зображень на боці умовно прийнятих за аверс монети Федора. Зокрема, на ньому під короною вбачалися голова правителя, готичні літери «С» й «О» або «С» й «D», в іншому варіанті «D» й «P» і навіть рослина [1–3, 5, 6, 13]. У попередній роботі автора було достатньо переконливо доведено на основі досліджень монети НМІУ, що під короною зображені літери «С» й «О». Орієнтація перебитих зображень на новій монеті інша порівняно з монетою із сосницького скарбу (карбування велося незв'язаними штемпелями). Завдяки цій обставині вивчення зображень нової монети дає можливість наразі з повною впевненістю остаточно зупинитися на раніше висунутій версії про розміщення на аверсі під короною літер «С» і «О».

Природно припустити, що аббревіатура під короною, яка займає більшу частину поля в центрі монети, є ініціалами правителя — емітента монети. Однак усі спроби, як було показано раніше автором, будь-яким чином зв'язати її з Федором ні до чого не привели [1]. У той самий час в аббревіатурі «СО» легко вбачати початок імені його старшого брата Костянтина. Уже висловлювався здогад, що обговорювані особливості оформлення монети Федора можуть пояснюватися спільним випуском цієї монети Костянтином і Федором або навіть

лише одним Костянтином [3]. Можливість спільного правління братів у Подільському князівстві наприкінці 80-х років XIV ст. підтверджується історичними джерелами, наприклад, їхньою спільною грамотою від 1388 р. бояринові Немирі [14, 15]. Слабким місцем припущення про спільний випуск монети братами Корятовичами є незвичне для іконографії монет того часу поєднання в цьому випадку різнорідних за своїм характером емблем правителів — коронованих ініціалів для Костянтина й особистого знака для Федора.

На думку автора, правдоподібнішим є припущення, що монету карбував одноосібно Костянтин. У цьому випадку іконографія монети Федора була б цілком стандартною — коронований ініціал правителя «СО» на аверсі поєднувався б на реверсі з його гербом, заміненим тут через малу площу монети на особистий знак зі спрощеною графікою. Карбування Костянтином розмінної монети виглядає цілком мотивовано. Вона могла б доповнити в грошовому обігу Поділля його високопробний півгріш. Однак у цьому випадку необхідно визнати, що штриховий знак на реверсі монети Федора належить Костянтину, а не Федору. У роботі А. Громико недавно було висунуто припущення про те, що даний знак був загальним для всіх братів Корятовичів, що й пояснює його використання Костянтином при карбуванні своїх монет [4]. Дійсно, відомо чимало прикладів з XIV–XV ст., часу становлення гербової системи в Україні, утворення гербів на основі особистих знаків. Однак, як відомо, князі Корятовичі як загальну родову емблему-герб обрали зображення Св. Юрія. До того ж, припущення про однаковий для всіх Корятовичів знак прямо суперечить наявним фактам. Відомий особистий знак ще одного Корятовича — молодшого брата Костянтина та Федора, Василя. Він, як показує порівняння, істотно відрізняється від знака Федора.

Зарисовка знака, що приписується Федору, разом зі знаком Василя, була виявлена польським істориком Й. Пузиною в 1930 р. у матеріалах ревізії (коротких описах документів-регестів) 1565/7 р. польського коронного архіву [16]. Як зазначено в цих архівних матеріалах-нотатках Я. Замойського, який проводив ревізію, знак розмішався на печатці при недатованому листі-рекомендації для посланника Федора до Скиргайла*. Появу цього листа дослідники відносять до періоду часу, передуючого вигнанню в 1394 р. Федора Вітовтом з Поділля, і пов'язують зі справами Федора заручитися підтримкою

Особисті знаки князів Корятовичів
(з архіву Я. Замойського):
1 – Федора;
2 – Василя (за Й. Пузиною)

в Скиргайла [17]. Відомі приклади плутанини й помилок в архівних матеріалах того часу, не можна виключити можливість плутанини між Костянтином і Федором й у цьому випадку. Варто зазначити, що особистий князівський знак Костянтина дотепер не відомий (не опублікований), хоча є зауваження О. Галецького, який теж працював з архівом Я. Замойського, що печатки всіх Корятовичів двобічні й мають, крім загального для всіх їх зображення Св. Юрія на одному боці, на іншому боці відмінні особисті штрихові знаки [18].

Також слід підкреслити, що знак на монеті трохи відрізняється від знака, представленого Й. Пузиною. На монеті зображено подвійний хрест, тоді як у знака з архіву верхня поперечина є наверхшам фігури. Крім того, кінці подвійного хреста з монети глибоко розсічені на відміну від знака з архіву, де немає навіть натяку на яке-небудь розсічення. Є приклади того часу особистих знаків близьких родичів, що відрізнялися лише незначними другорядними деталями. Наприклад, знаки на монетах київського князя Володимира Ольгердовича й печатках його синів Андрія й Олександра (Оелька) [19]. Наскільки істотні в цьому випадку відмінності в обговорюваних знаках Корятовичів і чи можуть вони свідчити про їхню різну приналежність (Костянтину чи Федору), поки що не ясно.

Отже, підсумовуючи викладене, можливо констатувати, що наразі після появи другого екземпляра монети Федора не залишається сумнівів відносно можливості карбування цієї роздільної монети в Подільському князівстві. Також дослідження метрології, особливостей іконографії монети показують, що вона,

*У попередній роботі автора [1] було помилково зазначено, що знак Федора разом зі знаком Василя був виявлений в описах їхніх грамот від 1403 р. У дійсності, це повідомлення відноситься тільки до знака Василя.

швидше за все, належить до карбування Костянтина. Та все ж, незважаючи на вагомні аргументи, висунуті на користь карбування цієї монети Костянтином, перейменувати монету Федора на денарій Костянтина поки що зарано. Остаточну проблему атрибуції монети можливо буде вирішити, лише спираючись на факти. Таким міг би бути факт виявлення особистого знака Костянтина. Вочевидь, щоб розібратися у цій запутаній ситуації, потрібні, в першу чергу, подальші пошуки в архівних матеріалах.

Список літератури

1. **Погорілець О., Саввов Р. В.** Про нові знахідки монет Подільського князівства // Нумізmatика і фалеристика. — 2007. — № 4. — С. 31.
2. **Гулецькі Д., Грамыка А., Крываручка А.** Манеты Беларуси да 1707 года. — Мінськ, 2007. — С. 69–70.
3. **Шостопап А.** Чи карбував монети Федір Кориатович? // Нумізmatика і фалеристика. — 2008. — № 1. — С. 7.
4. **Громыко А.** О подольских денариях Константина Кориатовича. // Банкаўскі веснік. — 2010. — № 3. — С. 69.
5. **Котляр Н. Ф.** Клад монет Владимира Ольгердовича. Нумізmatика і епиграфика, т. VIII, 1970. — С. 88–101.
6. **Е. Ivanauskas, M. Balčius** Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1587 iki 1495 metų. Vilnius, 1994. — S. 47.
7. **Шостопап А.** Монети XIV ст., карбовані на Поділлі // Нумізmatика і фалеристика. — 2007. — № 3.

8. **Ivanauskas E.** Coins of Lithuania 1386–2009. — Vilnius, 2009. — p. 20.
9. **Погорілець О. Г., Саввов Р. В.** «Подольський полугрошок» и упоминания о нем в литовско-русских летописях // *Materialy z VIII Miedzynarodowej Konferencji Numizmatycznej «Pieniadz – kapital – praca – wspolme dziedzictwo Europy».* — Warszawa, 2008. — S. 55.
10. **Крижанівський А.** Львівський монетний двір у XIV–XV століттях. — Львів, 2007. — С. 139.
11. **Kubjak S.** Monety pierwszych Jagiellonow (1386–1444). Wroclaw, 1970. — S. 222.
12. **Gumowski M.** Monety polskie, Warszawa, 1924.
13. **Ivanauskas E., Douchis R.** Coins of Lithuania 1386–1707. — Vilnius, 1999. — P. 24.
14. **Молчановский Н. В.** Очерк известий о Подольской земле до 1434 года. — Киев, 1885. — С. 201.
15. **Tegowski J.** Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w koncu XIV wieku // *Teki Krakowskie* 5, 1997. — S. 170.
16. **Puzyna J.** Korjat i Korjatowicze. // *Ateneum Wilenskie* R. VII — z. 3–4. Wilno, 1930. — S. 454.
17. **Kurtyka J.** Repertorium Podolskie, dokumenty do 1430 r. *Rocznik Przemyski*, T. XL, z. 4, Historia 2004. — S. 165.
18. **Halecki O.** Koriatowicze a przodkowie Holszanskich i Czartoryskich // *Miesiecznik Heraldyczny*, T. 6, 1939. — S. 88.
19. **Gumowski M.** Pieczęcie Książat Litewskich. *Ateneum Wilenskie*, 3–4. 1930. — Tab. IX № 63, 64.

Л и с т и ч и т а ч і в

До редакції журналу надійшов лист від нашого читача Сергія Куриленка, що проживає у Запорізькій області. Ним під час сільськогосподарських робіт влітку минулого року було виявлено серед інших залишків предметів життєдіяльності людини предмет, який зображено на фото.

Опис предмету, знайденого на стоянці «С-43»: дископодібний свинцевий предмет діаметром 22 мм, в перетині до 3 мм з потовщенням у центрі та отвором 5 мм (нагадує коліщатко зі ступицею), по колу крапково-рисковий орнамент (можливо напис?). Предмет має глибоку рівномірну патину.

Восени 2009 р. у Запоріжжі проводилися «Граковські читання», на яких згаданий предмет обстежили вчені-скифологи. Версію про прясличко скифо-сарматського періоду вчені відкинули і зупинилися на тому, що це, можливо середньовічна плomba (предмет має деформацію), але це тільки версія, адже аналогу поки що не виявлено.

Автор звертається до читачів журналу та колекціонерів з проханням поділитися будь-якою інформацією щодо цього «колесика». Можливо хтось зустрічав об'єкт дослідження автора листа.

Телефони для зв'язку з автором листа: 066 298–32–37; 097 209–50–77.

Демонструючи власну збірку фалеристичних пам'яток періоду національно-визвольних змагань за державну незалежність України в 1914–1952 рр. на II міжнародному конгресі політичних в'язнів та репресованих у Києві 7–8 листопада 1995 р. автор познайомився з надзвичайно цікавим політичним в'язнем, членом ОУН з 13-річного віку п. Миколою Луцівим, уродженцем с. Тарнавка Сколівського району на Львівщині.

Оглядаючи грошові знаки ОГПУ НКВД СРСР з колекції автора, що мали обіг на території архіпелагу ГУЛАГ протягом 1929–1937 рр., п. Микола поцікавився чи відомо про грошові знаки — пожертви на Бойовий фонд ОУН у м. Воркута, на яких він власноручно зробив напис: «Здобудеш Українську Самостійну Державу або загинеш в боротьбі за неї»? Звичайно про такі бофони автору не було нічого відомо, хоч його збірці було декілька бофонів підпілля ОУН-УПА.

Хоча минуло з того часу понад 40 років, пан Микола по пам'яті намалював вигляд бофона, завдяки чому вдалося реконструювати вигляд цього унікального документа.

Пан Луців детально описав технологію виготовлення, а працював він у маркшейдерському бюро шахти № 9–10 з якого мав можливість винести кальку та світлочутливий папір, відомий в таборі як «аміачка». Тризуб на бофоні виконав Степан Цимбал, решту малюнка — Олесь Воденюк. На одному листі кальки було 10 зображень бофона, які потім в темноті фіксувались на світлочутливому папері за допомогою аміаку.

Ось як згадує Микола Луців про випуск бофонів: «Я належав до підпільної групи Заполярного проводу ОУН, яку очолював мій земляк з с. Волосянки Михайло Луцик, а Службу безпеки очолював студент Львівської політехніки Олесь Воденюк.

Олесь був патріотом найвишого гатунку, який не мислив життя без боротьби з більшовизмом. Вже після звільнення (десь у 1980 чи 1983 р.) Олесь мешкав у м. Бердичів, де його отруїли кагебісти. Потреба у бофонах виникла після того, як в 1954–1956 рр. в'язням почали виплачувати 50% заробітку готівкою. В той час підпілля ОУН потребувало грошей, переважно для зв'язку із закордонним проводом ОУН, організації втечі за кордон, придбання ліків для хворих та поранених вояків УПА.

Не пам'ятаю хто подав думку використати практику ОУН, що випускало бофони в Україні у 50–60 роках, і випустити такі самі бофони в умовах таборів Воркути.

Бофони Заполярного проводу ОУН: реальність чи провокація КГБ?

Степан Пахолко,
Ольга Мартин (Львів)

Таких знаків було «надруковано» кілька сотень. Згодом їх знайшли при обшуку у Воркуті в оргреферента Проводу Василя Сохаського».

Крім того, М. Луців повідомив, що були бофони, які випускали прибалтійці та НТС (Народно-трудоий союз) російською мовою. Один з товаришів М. Луціва розповідав про випуск бофонів в м. Інта, на яких були зображені соболі, і називали ці знаки «песиками».

П. Микола Луців вважає, що оригінали бофонів мали б бути в Київському архіві КГБ у справі його судового процесу від 12 квітня 1961 р. На думку п. Миколи

А от п. В. Сохаський висловив переконання, що голова Проводу ОУН в Воркуті п. Михайло Луцик з с. Волосянка був завербований КГБ. А випуск бофонів, ведення архіву, було спровоковане ним на виявлення та знищення підпілля ОУН на шахті.

На сумніви автора щодо провокації КГБ п. Микола Луців згадував таке: «Пам'ятаю, що зібрані кошти сурово фіксувались у звітах і використовувались на крайні потреби. Знаю, що хтось з уже звільнених підпільників поїхав у Москву і купив там за зібрані кошти друкарську машинку. На тій машинці при світлі шахтарської лампи друкував О. Воденюк різні докумен-

на слід підпілля і через кілька років слідства виявити майже всіх учасників, — більш, як сто осіб».

Про випуск бофонів голова Заполярного Проводу ОУН Михайло Луцик написав так: «Архіви воркутинської, мордовської, колимської, норільської та інших табірних управлінь ГУЛАГу, які були в мене на волі, знищені мною в с. Волосянка. Як і у Воркуті, так і у всіх табірних управліннях кероване мною підпілля ОУН-УВО з 1954 р. разом з іншими документами випускало і бофони».

А п. Мирослав Панчук (заступник голови Проводу КУН Львівщини) взагалі піддав сумніву реальність того, що в табірних умовах була потреба в бофонах та веденні архіву. Він був переконаний, що випуск бофонів був провокацією КГБ з метою виявлення та ліквідації Проводу ОУН на шахті. За його словами підпілля у Воркуті було «організацією без організації», тому що не велися ніякі протоколи. Усі рішення Проводу виконувались на основі усного наказу та високого патріотизму й свідомості, сили волі й духу.

За його спогадами в цей час карні злочинці з Ленінграду пограбували касу на шахті № 9–10, викравши з неї понад 100 тис. карбованців. Підпілля ОУН вдалося знайти тайник з викраденими грошима, тому потреби випускати бофони там більше не було.

Як бачимо, спогади колишніх в'язнів є все-таки суперечливими і ставлять нові запитання: чи був випуск бофонів у Воркуті провокацією? Чи була потреба в бофонах та веденні архіву?

Використана література

1. Пахолко С., Мартин О. Грошові внески на Бойовий фонд Заполярного Проводу ОУН у Воркуті: реальність чи провокація КГБ. // За вільну Україну. 31 липня 1997 р.

2. Бофони: грошові документи ОУН і УПА. // Київ. УСБ. НБУ 2008. С. 72–73, 183

Бофон Заполярного проводу ОУН (реконструкція)

оригінали бофонів можуть зберігатися і в справі «Луцика-Воденюка» від 10 квітня 1961 р. у Львові.

На прохання автора п. Микола надав адреси декількох політичних в'язнів, з якими автор зустрічався та листувався. На жаль, деякі в'язні, до яких автор звертався письмово не відповіли, а деякі повідомили, що не чули про такі бофони.

ти. У цьому архіві були безцінні документи про боротьбу табірної підпілля, а також про бофони. Згодом цей архів став речовим доказом на слідстві і в суді. Наприкінці 50-х — початку 60-х років відбулися судові процеси над членами підпілля у Воркуті. Такі суди відбулися в Івано-Франківську, Тернополі, Луцьку та Львові. Чекістам вдалося вже після розпуску таборів натрапити

Как не быть обманутым при покупке раритетных банкнот (практические советы бывалого коллекционера)

Яков Натанзон (Иерусалим)

За последние десять лет мировые цены на старые бумажные денежные знаки значительно возросли, однако, несмотря на это, интерес к ним усиливается еще большими темпами и многие банкноты периода Второй мировой войны и более ранних периодов становятся раритетными.

Как следствие, перед продавцами такой продукции встает весьма сложный вопрос: где же достать столь востребованные банкноты в хорошем состоянии, да еще и не в одном и даже не в нескольких экземплярах. Разумеется, каждый серьезный бонист пытается пополнить свою коллекцию банкнотами в идеальном состоянии — UNC (uncirculated — не бывшие в обороте). Именно такие банкноты пользуются наибольшим спросом и гораздо дороже ценятся. С годами найти их в таком состоянии становится все труднее и труднее. Это обстоятельство подтолкнуло «предприимчивых» продавцов заняться новым для них ремеслом, а именно — реставрацией банкнот. В самой такой реставрации нет ничего плохого, но когда «доработанный» товар выдается за оригинал и продается по цене последнего, это — просто обман.

Дело в том, что продавцы покупают раритетные банкноты в состоянии F (fine — хорошее) и доводят их до оригинального UNC. Серьезной реставрации, как правило, подвергаются лишь достаточно дорогие банкноты, т. к. процесс этот весьма трудоемкий и с банкнотами дешевыми он просто экономически нецелесообразен. При этом разница в цене между банкнотами в состоянии UNC и F может достигать нескольких порядков.

В этих заметках я предпринял попытку поделиться с многочисленными соратниками по хобби своим опытом о том, на что следует обращать внимание при покупке раритетного коллекционного материала, чтобы не быть обманутыми.

1. Рассмотрите мелкий шрифт на банкноте: все ли буквы и цифры одинаковой

толщины и четкости. Следует заметить, при реставрации именно мелкие детали рисунков и надписей в первую очередь теряют свою четкость, а их очертания становятся размытыми из-за того, что при печати эти элементы выполняются путем нанесения на бумагу весьма тонкого слоя краски.

2. Проведите пальцами по поверхности банкноты. Если она на ощупь очень скользкая и без малейших шероховатостей — это подозрительный признак. На большинстве банкнот есть многослойная печать (тиснение), а также углубления в бумаге от печатной формы (оттиск). Зачастую они тоже легко определяются на ощупь. Как правило, при реставрации эти элементы защиты попросту стираются и поверхность банкноты становится идеально гладкой.

3. Поднесите банкноту под углом к источнику света и посмотрите, нет ли на ней перегибов, которые из-за хорошей прессовки не всегда могут определиться на ощупь или визуально. Следует заметить: если банкнота при рассмотрении под углом к источнику света блестит на некоторых участках поверхности — это тоже явный признак ее реставрации. Современные химические растворы придают оригинальной краске бон отличительный блеск на некоторых выпуклых участках их поверхности.

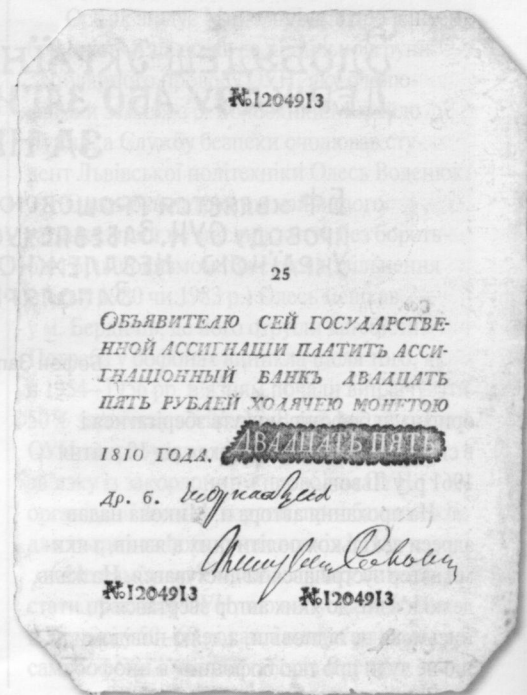
4. При рассмотрении банкноты на свету обратите внимание, не просвечиваются ли на ее поверхности размытые тусклые пятна, которые могут быть не очень хорошо заметны при первой визуальной проверке. Многие грязные пятна — следы «старины», при реставрации удаляются с поверхности бон, но легко просматриваются при обзоре у источника света.

Все вышеперечисленные признаки без особого труда можно обнаружить, сравнив оригинальную банкноту с реставрированной. Однако на практике это, к сожалению, сделать удастся далеко не всегда. Еще укажу на то, что после реставрации купюры теряют свой оригинальный оттенок цвета,

а банкнотная бумага, подвергаясь для ее очистки обработке химическими растворами, со временем тускнеет, пересыхает и теряет свои качества, становясь достаточно хрупкой, склонной к разрушению.

И в заключение хотелось бы дать такой совет: если вы не можете проверить банкноты надлежащим образом, постарайтесь не приобретать их в многочисленных интернет-магазинах и на виртуальных аукционах, а покупайте только у пользующихся доверием хорошо известных вам или вашим коллегам продавцов.

Отмечу также, что приведенные выше советы относятся к работе с собственно банкнотами, а не их сканами и фотографиями, и залогом приобретения качественных экземпляров, достойных вашего собрания, служит не высокая разрешающая способность техники и мастерство реставраторов, а репутация продавца и, безусловно, ваши знания и опыт. Пожелаем нам новых интересных находок в наши коллекции!

Медаль «Ветеран труда»

Владимир Лазаренко (Киев)

В основу данной публикации положены архивные материалы и личные исследования автора с описанием разновидностей медали и типов удостоверений к ней.

В СССР с 10 сентября 1947 г. по 11 сентября 1958 г. существовала практика награждения за долголетний добросовестный труд на одном предприятии орденами Ленина, Трудового Красного Знамени, «Знак Почета», медалями «За трудовую доблесть» и «За трудовое отличие».

На заседании Президиума Верховного Совета СССР от 2 сентября 1970 г., одновременно с учреждением ордена Трудовой Славы трёх степеней решался вопрос и о возможности учреждения и медали «Ветеран труда» для поощрения и особого отличия рабочих, мастеров, колхозников, инженерно-технических работников и специалистов за долголетний и добросовестный труд непосредственно на производстве на одном предприятии или в организации. Учреждение такой медали, должно было явиться дополнительным стимулом к более производительному труду и закреплению кадров на производстве. Предлагалось учредить три степени медали «Ветеран труда» с тем, что бы награждать ими соответственно за 15, 20 и 25 лет добросовестной работы. Предлагалось в общей системе наград при ношении располагать её после ордена Трудовой Славы. Награждение медалью «Ветеран труда» планировалось начать с 1 января 1971 г., приурочив к ежегодным отраслевым праздникам труда.

Лицам награждённым медалью «Ветеран труда» всех трёх степеней планировалось установить льготу по пенсионному обеспечению в виде надбавки к пенсии на 10%. Центральным Комитетом КПСС 7 декабря 1972 г. вносилось предложение для лиц работающих во вредных условиях уменьшить стаж на 5 лет необходимый для получения медали, который должен был составлять для мужчин 20 лет и для женщин 15 лет. Награждение должно было производиться непосредственно Указом Президиума Верховного Совета СССР. Проектами Указов Президиума Верховного Совета СССР от 9 января 1973 г. предлагалось вручать медаль при стаже не менее 30 лет. Окончательное решение было принято 12 января 1973 г., согласно которого решено было медаль вручать при стаже работы 25 лет и вручать Указами Президиумов

Верховных Советов республик областными исполкомами и Московским и Ленинградским городскими Советами.

Секретариатом Президиума Верховного Совета СССР были подготовлены документы для учреждения медали «Ветеран труда». Был объявлен конкурс на проект медали. На утверждение в секретариат Президиума Верховного Совета СССР были представлены проекты медали художников: Егорова Юрия Михайловича, автора эскизов ордена Трудовой Славы трёх степеней — 6 эскизов образцов, по одному эскизу Зайцева, Лукьянова и Сергея Акимовича Поманского. С. А. Поманскому удалось добиться простоты композиции лицевой стороны медали, в центре поместив на фоне расходящихся лучей — выпуклую надпись «СССР, рельефное изображение лавровой ветви и наложенного на них молота и серпа, внизу по окружности на контурном изображении ленты поместил надпись «ВЕТЕРАН ТРУДА». На оборотной стороне медали на матовом фоне — надпись в четыре строки: «ЗА ДОЛГОЛЕТНИЙ ДОБРОСОВЕСТНЫЙ ТРУД». Его образец был изготовлен на Ленинградском монетном дворе и был одобрен. Сама медаль была учреждена Президиумом Верховного Совета СССР от 18 января 1974 г. Этим же указом утверждено её описание и положение. В Указе Президиума Верховного Совета СССР говорилось: Президиум Верховного Совета СССР постановляет: 1. Учредить медаль «Ветеран труда» для награждения трудящихся за долголетний добросовестный труд в народном хозяйстве в области науки, культуры, народного образования, здравоохранения, в государственных учреждениях и общественных организациях.

В письме от 21 января 1974 г. за № 187 заместителя заведующего отделом наград В. Ракушина на имя начальника

Главного управления Гознака Министерства финансов СССР товарища Н. П. Хрушенкова шла речь о возвращении одного образца медали «Ветеран труда». В этот же день Ракушин в письме на имя исполняющего обязанности заведующего Финансово-хозяйственного отдела товарища А. А. Бурбина просил его указаний о срочном изготовлении удостоверения к медал «Ветеран труда» в трех видах по 10 000 экз., каждого вида согласно проектов находящихся на ГОЗНАКе. На следующий день просил его оформить заказ на изготовление в течении марта месяца сего года медали «Ветеран труда» в количестве 10 000 штук.

Изготовление медали должно было производиться в серебре согласно описания медали «Ветеран труда». Но когда были подсчитаны финансовые расходы на изготовление медали в серебре (9 млн человек подлежало награждению, с увеличением каждый год на 2 млн) было принято решение медаль изготавливать из томпака с посеребрением о чём было указано в новой редакции описания медали от 29 апреля 1974 г.

В письме от 13 мая 1974 г. Заведующего Отделом наград А. Копенкина на имя Начальника Главного управления Гознака Министерства финансов СССР Н. П. Хрушкова говорилось: «Направляем Вам и два экземпляра утверждённых образца медали «Ветеран труда» и два экземпляра утверждённых технических условий на изготовление этой медали.

Одновременно возвращаем три медали «Ветеран труда», выполненных из серебра и четыре — из томпака, а также четыре экземпляра проекта технических условий на изготовление медали из серебра».

Технические условия ТУ 47-03-154-74 были утверждены 12 мая 1974 г. секретарём Президиума Верховного Совета СССР М. П. Георгадзе. Медаль «Ветеран труда» состоит из:

1. Основы с цельноштампованным ушком.
2. Овального соединительного звена.

Материал для изготовления деталей медали

Наименование детали	Материал
1. Основа медали	Медно-цинковый сплав марки Л 90 / томпак / ГОСТ 15527-70
2. Овальное соединительное звено	Медно-никелевый сплав марки МНц-15-20 / ГОСТ 495-52 / Нейзильбер / (492-73)
3. Пятиугольная пластинка	Алюминиевый сплав АМг-2 / ГОСТ 4784-65 (4784-74)
4. Булавка	Проволока стальная углеродистая пружинная / ГОСТ 9389-60 (9389-75)
6. Лента муаровая	Искусственный шелк / ОСТ 17-149-72

Пятиугольная колодка к медали состоит из:

1. Пятиугольной пластинки.
2. Булавки.

Все размеры должны соответствовать утверждённому образцу.

Медаль «Ветеран труда» содержит: серебра чистого $0,5 \pm 0,0251$ ($0,520 \pm 0,125$).

Ввиду большого тиража медали, заказ на её изготовление был размещён на двух монетных дворах. На Московском монетном дворе, где было использовано три штампа и на Ленинградском монетном дворе, где было использовано семь штампов.

Образцы удостоверений к медали «Ветеран труда» были утверждены Постановлением Президиума Верховного Совета СССР от 20 мая 1974 г. за № 6000—8. Заказ на изготовление удостоверений к медали «Ветеран труда» был размещён в типографии ГОЗНАКа Министерства Финансов СССР. Награждение медалью «Ветеран труда» производилось от имени Президиума Верховного Совета СССР Президиумами Верховных Советов союзных и автономных республик на основании утверждённой инструкции № 5999—8 от 20 мая 1974 г. «О порядке представления к награждению медалью «Ветеран труда» и вручении этой медали». Вместе с медалью награждённому вручалось удостоверение к медали установленного образца. Разобраться в огромном количестве разнообразных удостоверений к медали «Ветеран труда» дело очень кропотливое и неблагодарное. Без их первичной классификации ни о каком анализе этих документов и речи быть не может. Первоначальным подходом к классификации этого огромного кома информации может быть разделение этих удостоверений на следующие основные разновидности.

1-я разновидность, которая представляет собой книжку, выполненную из плотной белой бумаги обтянутой красным рельефным ледерином. На лицевой стороне удостоверения в верхней части расположен герб СССР с 15 витками. Под ним надпись в четыре строки СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК. В нижней части удостоверения в две строки расположена надпись: УДОСТОВЕРЕНИЕ К МЕДАЛИ «ВETERАН ТРУДА» Герб и надписи выполнены чёрной краской. Во внутренней части удостоверения на форзаце изображена цветная медаль «Ветеран труда». На первой странице в верхней части расположена надпись УДОСТОВЕРЕНИЕ, после этой надписи оставлены три строки для указания ф. и. о награждённого _____ ниже расположен текст: за долголетний добросовестный труд от имени ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР УКАЗОМ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА оставлена строка для указания союзной республики _____ ССР, даты, месяца и года вручения _____ 19__ г. награжден медалью «ВETERАН ТРУДА», после этой надписи в нижней части удостоверения расположен текст в две строки: Секретарь Президиума Верховного Совета оставлена строка для указания союзной республики _____ ССР, и факсимиле секретаря. Все надписи за исключением слова «ВETERАН ТРУДА» (выполнен красной краской) выполнены черной краской. Удостоверение скреплено мокрой печатью союзной республики (текст печати выполнен на языке союзной республики и русском языке). На третьей и четвёртой страницах напечатано:

Разновидности медали «Ветеран труда»

Тип	Особенность округлого ушка	Предприятие-изготовитель	Отличительные особенности аверса и реверса медали
1	Ушко без клейма	Московский монетный двор	Аверс и реверс медали посеребрён, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Отсутствует левый луч между дубовыми листьями, выходящий вниз из второй буквы «С». На аверсе отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».
2	Ушко без клейма	Московский монетный двор	Аверс чернённый, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Отсутствует левый луч между дубовыми листьями, выходящий вниз из второй буквы «С». На аверсе отходит луч вправо от буквы «Р».
3	Ушко без клейма	Московский монетный двор	Аверс чернённый, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Отсутствует левый луч между дубовыми листьями выходящий вниз из второй буквы «С». Отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».
4	На реверсе справа ЛМД	Ленинградский монетный двор	Аверс и реверс медали без чернения и серебрения, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Отсутствует левый луч между дубовыми листьями выходящий вниз из второй буквы «С». Отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».
5	На реверсе справа ЛМД	Ленинградский монетный двор	Аверс чернённый, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Пересекает левый луч между дубовыми листьями выходящий вниз из второй буквы «С». Отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».
6	На реверсе справа ЛМД	Ленинградский монетный двор	Аверс чернённый, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Пересекает левый луч между дубовыми листьями выходящий вниз из второй буквы «С». Отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».
7	На реверсе по центру ЛМД	Ленинградский монетный двор	Аверс чернённый, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Отсутствует левый луч между дубовыми листьями выходящий вниз из второй буквы «С». На аверсе отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».
8	На реверсе справа ЛМД	Ленинградский монетный двор	Аверс чернённый, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Пересекает левый луч между дубовыми листьями выходящий вниз из второй буквы «С». Отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».
9	На аверсе слева ЛМД, на реверсе справа ЛМД	Ленинградский монетный двор	Аверс чернённый, правый и левый лучи, выходящие вверх из второй буквы «С» одинаковой длины. Пересекает левый луч между дубовыми листьями выходящий вниз из второй буквы «С». Отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».
10	На аверсе слева ЛМД, на реверсе справа ЛМД	Ленинградский монетный двор	Аверс чернённый, правый луч, выходящий вверх из второй буквы «С» короче левого. Отсутствует левый луч между дубовыми листьями выходящий вниз из второй буквы «С». Отсутствует луч, отходящий вправо от буквы «Р».

Размеры деталей медали

Наименование	Размер, мм	Допуск, мм
Диаметр основы медали	34,0	$\pm 0,5$
Высота основы медали с ушком	39,5	$\pm 0,7$
Толщина основы по краю медали	3,0	$\pm 0,5$
Диаметр проволоки овального соединительного звена	1,4	-0,04
Наружные размеры овального соединительного звена	9,0 × 6,5	$\pm 0,5$
Ширина муаровой ленты	34,0	$\pm 1,0-0,5$
Высота пятиугольной колодки	50,0	$\pm 1,0$
Длина верхней стороны колодки	26,0	$\pm 0,5$
Наибольшая ширина колодки	46,0	$\pm 1,0$
Длина боковых сторон колодки	39,0	$\pm 0,5$
Толщина пятиугольной пластины	0,8	-0,12
Диаметр проволоки для булавки	0,9	-0,07
Толщина слоя серебрения медали	7 мкм	2,0 мкм

ПОЛОЖЕНИЕ

о медали «ВETERАН ТРУДА»

(Утверждено Указом Президиума Верховного Совета СССР от 18 января 1974 года)

1. Медаль «Ветеран труда» учреждена для награждения трудящихся за долголетний добросовестный труд в народном хозяйстве, в области науки, культуры, народного образования, здравоохранения, в государственных учреждениях и общественных организациях. Медалью награждаются рабочие, колхозники и служащие при достижении пенсионного возраста и уходе на заслуженный отдых в знак признания их трудовых заслуг.

2. Награждение медалью «Ветеран труда» производится от имени Президиума Верховного Совета СССР Президиумами Верховных Советов союзных и автономных республик, исполнительными комитетами краевых, областных, а также Московского и Ленинградского городских Советов депутатов трудящихся. Ходатайства о награждении медалью возбуждаются администрацией, партийными и профсоюзными организациями предприятий, учреждений и организаций, районными, городскими партийными советскими органами.

3. Медаль «Ветеран труда» вручается награждённому, как правило, в трудовых коллективах, в которых они работают.

4. Медаль «Ветеран труда» носится на левой стороне груди и располагается после медали «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.».

Бумага первой и четвёртой страницы имеет водяные знаки СССР. В нижней части последней страницы указано предприятие-изготовитель: Гознак. 1974.

Разновидности удостоверений к медали «Ветеран труда»

Тип	Год выпуска	Размер, см	Отличительные особенности удостоверения по выдаче
1	Гознак. 1974.	8 x 11	Выдано Указом Президиума Верховного Совета Союзной (автономной) республики
2	Гознак. 1974.	8 x 11	Выдано исполнительным комитетом краевого, областного, Московского (Ленинградского) городского Совета депутатов трудящихся
3	Гознак. 1974.	8 x 11	Выдано приказом МО СССР (МВД СССР, КГБ СССР)
4	МПФ Гознака. 1978.	8 x 11	Выдано Указом Президиума Верховного Совета Союзной (автономной) республики
5	МПФ Гознака. 1978.	8 x 11	Выдано исполнительным комитетом краевого, областного, Московского (Ленинградского, Киевского) городского Совета народных депутатов
6	Гознак. 1983.	8 x 11	Выдано Указом Президиума Верховного Совета Союзной (автономной) республики
7	Гознак. 1983.	8 x 11	Выдано исполнительным комитетом краевого, областного, Московского (Ленинградского, Киевского) городского Совета народных депутатов
8	Без указания года	7,1 x 10,3	Выдано исполнительным комитетом краевого, областного, Московского (Ленинградского, Киевского) городского Совета народных депутатов
9	Без указания года	7,1 x 10,3	Выдано исполнительным комитетом краевого, областного, Московского (Ленинградского, Киевского) городского Совета народных депутатов (без указания секретаря)
10	Без указания года	7,1 x 10,3	Выдано приказом МО СССР (МВД СССР, КГБ СССР)
11	Без указания года	7,1 x 10,3	Выдано приказом МО СССР Министра среднего машиностроения

Кампания по награждению медалью «Ветеран труда» в республиках СССР началась с августа месяца, в каждой республике по разному. Так на Украине в городе Киеве первый Указ о награждении медалью «Ветеран труда» датирован 16 августа 1974 г. Этому указу предшествовала большая и тщательно продуманная подготовительная работа городских властей, руководителей предприятий, партийных и профсоюзных организаций. В Центральном государственном архиве высших органов власти и Управления Украины хранятся многочисленные документы о награждении медалью «Ветеран труда» — это ходатайства на трудящихся, представленных к награде, с краткими характеристиками, первое из которых было составлено 18 июля 1974 г. на Украинском Республиканском Управлении «Гострудсберкасс», акты вручения медали, решения исполкома Киевского городского совета по данному вопросу. Первое решение исполкома Киевского городского совета депутатов трудящихся № 1043/1 от 2 августа 1974 г. «О награждении медалью «Ветеран труда» оформлено историческим протоколом, которым был утвержден первый список трудящихся киевских предприятий на 38 человек представленных к награждению этой медалью. Текст решения гласил: Рассмотрев материалы о награждении лиц, ушедших на пенсию медалью «Ветеран труда», исполком Киевского городского совета депутатов трудящихся в соответствии к Указу Президиума Верховного Совета СССР от 18 января 1974 года «Об учреждении медали «Ветеран труда» постановил: Просить Президиум Верховного Совета

УССР наградить медалью «Ветеран труда» 38 человек. Первым в списке награжденных стоит старший инженер-приёмщик Киевского завода «Арсенал» Ерес-Еременко Александр Фёдорович, стаж которого составил 60 лет на одном предприятии. Медаль ему была вручена 25 октября 1974 г.

Первое вручение медали «Ветеран труда» по времени на Украине состоялось 10 сентября 1974 года в коллективе машиностроительного завода имени «Артема». Медаль «Ветеран труда» была вручена бывшему директору этого завода Василию Ивановичу Власову.

Всего за 1974 г. по СССР было награждено 66 458 человек. В РСФСР — более 44 000 чел., УССР — 13 500 чел., ЭССР — 1 043 чел., Арм. ССР — 426 чел., Киргиз. ССР, Таджик. ССР — по несколько человек, Аз. ССР, Уз. ССР — не производились

*Первые награждённые по г. Киеву
Указом Президиума Верховного Совета УССР от 16 августа 1974 года*

Дата УПВС	Должность	Ф.И.О награжденного
Киевский орден Ленина, Октябрьской Революции и Трудового Красного Знамени УССР завод «Арсенал» им. В.И. Ленина		
25.10.1974	ст. инженер приёмщик	Ерема-Еременко Александр Фёдорович
25.10.1974	фрезеровщик	Круглов Николай Сергеевич
25.10.1974	коваль	Марьяненко Иван Трофимович
25.10.1974	токарь	Найденко Виктор Романович
25.10.1974	слесарь	Радченко Иван Фёдорович
ПО экспериментальных обувных предприятий «Киев» им. 50-летия Великой Октябрьской социалистической революции		
17.09.1974	фрезеровщица обуви	Романюк Варвара Леонтьевна
Киевский деревообрабатывающий комбинат объединения «Киевдревпром»		
17.09.1974	станочник лесорамы	Корж Илья Степанович
Киевский ордена Трудового Красного Знамени завод Автоматики им. Г.И. Петровского		
28.10.1974	токарь	Голенко Григорий Герасимович
28.10.1974	токарь	Литвинов Тимофей Константинович
28.10.1974	слесарь	Родин Михаил Григорьевич
Киевский ордена Трудового Красного Знамени УССР электротехнический завод «Трансигнал» им. Ф.Э. Дзержинского		
26.09.1974	токарь	Карпенко Иван Федосеевич
26.09.1974	мастер цеха	Лебедев Борис Игнатьевич
Киевский хлебокомбинат № 3		
17.10.1974	начальник планового отдела	Агранович Фаня Менделеевна
17.10.1974	электрик	Волков Дмитрий Владимирович
17.10.1974	главбух	Прокопенко Мария Фёдоровна
17.10.1974	рабочая	Продан Екатерина Васильевна
17.10.1974	учётчица-контролёр	Павленко Иван Антонович
17.10.1974	машинист бараночного цеха	Рябец Парасковья Николаевна
17.10.1974	слесарь	Целик Иван Николаевич
Киевский завод Медпрепаратов		
01.10.1974	микробиолог	Гаврилова Алла Петровна
01.10.1974	аппаратчик	Косяк Марк Данилович
01.10.1974	старший диспетчер	Короленко Варвара Ивановна
Киевский филиал Центрального института типового проектирования Госстроя СССР		
11.10.1974	машинистка	Горленко Селивета Михайловна
11.10.1974	директор филиала	Мельников Борис Александрович
11.10.1974	электрограф	Проник Тамара Филимоновна
Украинское Республиканское управление Гострудсберкасс		
03.10.1974	начальник отдела	Энтелас Давид Арнольдович
03.10.1974	начальник отдела	Сухолин Валентина Васильевна
Киевский кабельный завод «Укркабель»		
09.10.1974	бывший директор з-да	Грабин Лев Борисович
09.10.1974	испытальщица	Орёл Мария Игнатьевна
09.10.1974	каландровщик	Синьковский Михаил Сафронович
Киевский ордена Трудового Красного Знамени машиностроительный завод им. Артема		
10.09.1974	бывший директор з-да	Власов Василий Иванович
10.09.1974	слесарь	Вальков Иван Максимович
10.09.1974	гальванщик	Малинченко Галина Ивановна
10.09.1974	слесарь-инструментальщик	Саприкин Фёдор Васильевич
10.09.1974	зам. нач. производст. ОКБ	Стегний Александр Иванович
Киевский мотоциклетный завод Министерства автомобильной промышленности		
11.09.1974	токарь	Авраменко Константин Антонович
11.09.1974	завальщик шихты	Литвиненко Григорий Самойлович

награждения. Всего за период с 16 августа 1974 по 3 ноября 1989 г. по городу Киеву было произведено 78 наградных Указов. Если в 70-е годы к награжденным предъявлялись жесткие требования при представлении к награждению, это наличие 25 лет трудового стажа на одном предприятии для мужчин и 20 лет для женщин, то в 80-е годы стаж на одном предприятии не учитывался и достаточно было иметь общего стажа 25 лет для мужчин и 20 лет для женщин.

Для награждения граждан исполнительными комитетами краевых, областных, а также Московского и Ленинградского городских Советов депутатов трудящихся была изготвлена:

2-я разновидность, которая имеет такую же обложку, третью и четвертую страницы как и 1-я разновидность. Первая страница выглядит следующим образом: После предложения ниже расположен текст: за многолетний добросовестный труд от имени ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР решением исполкома оставлены две строки для указания краевого (областного, а также Московского и Ленинградского городского _____ Совета депутатов трудящихся от, оставлены строки для указания даты, месяца и года вручения _____ 19__ г. награжден медалью «ВETERАН ТРУДА», после этой надписи В нижней части удостоверения расположен текст в одну строку: Секретарь исполкома, далее оставлена строка для вписания наименования исполкома _____ под ней расположен в одну строку текст Совета депутатов трудящихся, и факсимиле секретаря. Все надписи за исключением слова «ВETERАН ТРУДА» (выполнен красной краской) выполнены черной краской. Удостоверение скреплено мокрой печатью исполкома (текст печати выполнен на языке союзной республики).

Эта разновидность судя по удостоверению к медали «Ветеран труда» на имя Антонец Иван Иванович, врученной 27 декабря 1974 г. решением Донецкого областного Совета депутатов трудящихся доказывает, что наградная кампания одновременно проходила по всей стране.

3-я разновидность была изготвлена после Указа Президиума Верховного Совета СССР от 25 сентября 1974 года за № 318—9 «О порядке награждения медалью «Ветеран труда» рабочих и служащих предприятий, учреждений, воинских частей и соединений Министерства обороны СССР, и командующим войсками военных округов, округов ПВО, группам войск и флотами, Мини-

Хронология вручения медали «Ветеран труда»

Дата УПВС	Дата вручения	Кем выдано	Ф.И.О награжденного
27.11.74	02.12.74	Решением Донецкого ОСНА*	Антонец Иван Иванович
10.12.74	26.12.74	Указом Президиума ВС Армянской ССР	Велькова Валентина Васильевна
16.05.75	29.10.75	Решением Кустанайского ОСНА	Харченко Николай Леонтьевич
30.06.75	04.07.75	Решением Черкаского ОСНА	Гордичук Нина Дмитриевна
14.10.75	15.10.75	Решением Кировоградского ОСНА	Дворник Григорий Харитонович
20.10.75	28.11.75	Решением Ленинградского ГСНА**	Глейзер Макс Исаакович
21.10.75	21.10.75	Решением Полтавского ОСНА	Передерий Михаил Александрович
22.10.75	05.11.75	Решением Московского ГСНА	Ларкина Екатерина Афанасьевна
13.01.76	14.01.76	Решением Кировоградского ОСНА	Мажник Анна Максимовна
04.02.76	09.02.76	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Стапишевский Иван Павлович
18.02.76	23.02.76	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Андрущенко Семён Моисеевич
25.03.76	30.03.76	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Цыбульник Суламифь Мошеевна
29.04.76	10.05.76	Решением Ашхабадского ОСНА	Сабирова Нурджаган Гиляевна
23.03.77		Решением Сахалинского ОСНА	Кокоско Василий Лукич
29.03.77	29.03.77	Решением Полтавского ОСНА	Передерий Михаил Александрович
15.04.77	20.04.77	Решением Винницкого ОСНА	Кобелева Клавдия Александровна
11.05.77	16.05.77	Решением Донецкого ОСНА	Шавульский Михаил Михайлович
16.05.77	25.05.77	Решением Харьковского ОСНА	Дмитренко Антонина Андреевна
27.05.77	30.05.77	Решением Ашхабадского ОСНА	Абаулов Дурды
27.05.77	30.05.77	Решением Ашхабадского ОСНА	Абаулов Дурды (второй)
16.06.77	20.06.77	Решением Ворошиловградского ОСНА	Ишков Михаил Павлович
19.07.77	08.08.77	Приказом команд. войсками Прик. ВО	Годовник Лев Натанович
29.07.77	05.08.77	Решением Крымского ОСНА	Дроздова Ксения Никитична
30.07.77	27.10.77	Решением Ленинградского ГСНА	Марков Александр Васильевич
06.08.77	04.10.77	Решением Харьковского ОСНА	Булько Мария Афанасьевна
24.08.77	24.08.77	Решением Сумского ОСНА	Носилевский Григорий Исаакович
08.08.77	08.08.77	Решением Николаевского ОСНА	Корытов Александр Еремеевич
04.10.77	05.10.77	Решением Одесского ОСНА	Пидорина Дмитрий Кузьмич
28.10.77	28.10.77	Решением Харьковского ОСНА	Новиков Михаил Маркович
04.11.77		Решением Ашхабадского ОСНА	Трапезников Александр Иванович
30.11.77	14.12.77	Решением Мурманского ОСНА	Черногорова Анна Дмитриевна
12.12.77	06.02.78	Решением Киевского ОСНА	Гоц Федор Антонович
26.12.77		Решением Житомирского ОСНА	Жулинская Мария Ивановна
26.01.78	08.02.78	Решением Краснодарского КСНА***	Шарецкий Василий Евдокимович
09.02.78		Указом Президиума ВС Украинской ССР	Булавин Алексей Анатольевич, ВВС
09.02.78		Указом Президиума ВС Украинской ССР	Назменко Владимир Борисович
10.02.78	17.02.78	Решением Кустанайского ОСНА	Харченко Наталья Антоновна
20.02.78	27.02.78	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Мартыненко Василий Михайлович
20.02.78	№ 100	Приказом УВД г. Киевского горисполкома	Романенко Пётр Петрович
22.02.78	06.03.78	Реш. Краснодарского КСНА	Ромас Константин Григорьевич
02.03.78	03.03.78	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Фикс Михаил Маркович
06.03.78	06.04.78	Решением Житомирского ОСНА	Ничипорчук Григорий Григорьевич
18.03.78	01.04.78	Решением Крымского ОСНА	Кобзарев Николай Михайлович
21.03.78	17.04.78	Решением Челябинского ОСНА	Агеева Любовь Александровна
24.03.78	31.03.78	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Нак Григорий Афанасьевич
29.03.78	30.03.78	Решением Запорожского ОСНА	Соловьев Григорий Николаевич
10.04.78	18.04.78	Решением Псковского ОСНА	Мелихова Мария Марковна
21.04.78	26.04.78	Решением Черкаского ОСНА	Ницак Мелания Семеновна
05.06.78	23.06.78	Решением Ленинградского ГСНА	Свечникова Татьяна Александровна
06.06.78	№ 115	Приказом Министра Обороны СССР	Мещеряков Николай Николаевич
27.06.78		Приказом МВД Армянской ССР	Саркисян Артоша Христофорович
21.07.78	21.07.78	Решением Черкаского ОСНА	Гордичук Андрей Дороевич
24.08.78	07.09.78	Решением Херсонского ОСНА	Сытник Василий Павлович
15.09.78	25.09.78	Решением Московского ГСНА	Сахо Иван Васильевич
16.10.78	№ 208	Приказом Министра Обороны СССР	Обидина Александра Михайловна
12.12.78	15.12.78	Решением Кустанайского ОСНА	Орлов Михаил Маркович
08.01.79		Решением Киевского ОСНА	Мороз Иван Лукич
12.01.79	16.01.79	Реш. Ворошиловградского ОСНА	Тулин Борис Борисович
21.01.79		Реш. Днепропетровского ОСНА	Павленко Александр Павлович
24.01.79	24.01.79	Решением Наманганского ОСНА	Шкрябин Сергей Федорович
20.02.79	21.04.79	Решением Брянского ОСНА	Макаренко Анна Артемовна
19.03.79	06.04.79	Решением Киевского ГСНА	Оксютенко Виктор Ананьевич
26.03.79	20.04.79	Решением Харьковского ОСНА	Смирнов Виктор Михайлович
28.03.79	09.05.79	Решением Винницкого ОСНА	Миленькая Антонина Федоровна
09.04.79	14.05.79	Решением Ленинградского ГСНА	Платонова Валентина Сергеевна
24.04.79	№ 68	Приказом команд. войсками При. ВО	Васильев Федор Васильевич
27.04.79	14.03.80	Указом Президиума ВС Чувашской АСР	Самойлов Василий Алексеевич
19.06.79	20.06.79	Реш. Ивано-Франковского ОСНА	Мальи Сергей Федорович
06.12.79	07.12.79	Решением Черниговского ОСНА	Полетаев Николай Николаевич
10.12.79	12.12.79	Решением Киевского ГСНА	Зинченко Софья Ивановна
17.12.79	09.01.80	Решением Киевского ГСНА	Простак Василий Онуфриевич
27.12.79	31.12.79	Решением Киевского ОСНА	Приказчиков Борис Иванович
04.01.80	04.01.80	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Мазур Нина Кирилловна
29.01.80	14.02.80	Решением Крымского ОСНА	Сниткина Клавдия Михайловна
26.02.80	11.03.80	Решением Полтавского ОСНА	Черняк Пелагея Сергеевна
18.03.80	28.03.80	Решением Ровенского ОСНА	Быкадоров Федор Кузьмич
26.03.80	28.03.80	Указом Президиума ВС Литовской ССР	Шомарова Настазия Андреевна
19.05.80	20.05.80	Решением Киевского ГСНА	Палеи Екатерина Павловна
29.05.80	30.05.80	Решением Минского ОСНА	Дражнич София Митрофановна

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

стру Министерства внутренних дел СССР и Председателя КГБ СССР при Совете Министров СССР, предприятий и организаций Министерства среднего машиностроения СССР» имеет такую же обложку как предыдущие разновидности. Первая страница выглядит следующим образом: После предложения ниже расположен текст: за долголетний добросовестный труд от имени ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР приказом оставлены две строки для указания наименования силовой структуры № от, оставлены строки для указания даты, месяца и года вручения 19 г. награжден медалью «ВETERАН ТРУДА», после этой надписи. В нижней части удостоверения оставлены три строки для вписывания, в первой строке (должность), во второй (воинское звание), в третьей (подпись) Все надписи за исключением слова «ВETERАН ТРУДА» (выполнен красной краской) выполнены черной краской. Удостоверение скреплено мокрой печатью силовой структуры и лицом выдавшим удостоверение. На третьей странице напечатано:

Извлечение из Положения о медали «ВETERАН ТРУДА»,

утвержденного Указом Президиума Верховного Совета СССР от 18 января 1974 г.

Медаль «Ветеран труда» учреждена для награждения трудящихся за долголетний добросовестный труд в народном хозяйстве, в области науки, культуры, народного образования, здравоохранения, в государственных учреждениях и общественных организациях. Медалью награждаются рабочие, колхозники и служащие при достижении пенсионного возраста и уходе на заслуженный отдых в знак признания их трудовых заслуг.

Медаль «Ветеран труда» вручается награжденным, как правило, в трудовых коллективах, в которых они работают.

Медаль «Ветеран труда» носится на левой стороне груди и располагается после медали «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.».

Бумага первой и четвертой страницы имеет водяные знаки СССР. В нижней части четвертой страницы указано предприятие изготовитель: Гознак. 1974.

Эта разновидность судя по удостоверению к медали на имя А. Х. Саркисян, врученного 27.06.1978 г. видно, что бланки на эту разновидность в 1978 г. не изготавливались и она вручалась предположительно до 1989 г.

Архивные документы обнаруженные в Государственном Архиве Российской Федерации подтверждают, что в октябре 1976 года вносились предложения о предоставлении права награждать медалью «Ветеран труда» исполкомам Киевского, Севастопольского, Минского, Ташкентского и Алма-Атинского городских советов.

Заведующий отделом наград А. Копенкин наложил резолюцию, «что поддерживать их полагали бы нецелесообразным, чтобы

29.05.80	30.05.80	Решением Винницкого ОСНА	Якимчук Иван Сильвейстрович
09.07.80	19.07.80	Решением Донецкого ОСНА	Уткин Сергей Трофимович
09.07.80	21.07.80	Решением Кировоградского ОСНА	Молчанова Валентина Ксенофонтовна
14.07.80	08.08.80	Решением Ленинградского ГСНА	Белороссов Григорий Николаевич
28.08.80	25.09.80	Указом Президиума ВС Эстонской ССР	Сметанина Мария Алексеевна
24.09.80	18.11.80	Решением Сумского ОСНА	Антонов Василий Иванович
13.10.80	17.11.80	Решением Ленинградского ГСНА	Цалист Андрей Андреевич
15.12.80	12.01.81	Решением Киевского ГСНА	Хомякова Раиса Ивановна
22.12.80	08.01.81	Решением Ленинградского ГСНА	Морозова Антонина Павловна
22.01.81	№ 60 К	Пр. Министра среднего машиностроения	Колесова Манефа Андреевна
13.02.81	19.02.81	Решением Киевского ГСНА	Ковалев Федор Федорович
13.02.81	23.02.81	Решением Киевского ГСНА	Никифоров Николай Федорович
27.03.81	07.04.81	Указом Президиума ВС Эстонской ССР	Smetanin Afanasj Ivani p
19.05.81	23.05.81	Решением Крымского ОСНА	Якутова Мария Ефимовна
28.03.81	15.06.81	Реш. Ворошиловградского ОСНА	Циркова Валентина Матвеевна
09.04.81	№ 220	Решением Краснодарского КСНА	Васильева Валентина Васильевна
19.05.81	02.09.81	Решением Крымского ОСНА	Ештушенко Ксения Степановна
15.06.81	01.07.81	Решением Киевского ГСНА	Чумак Анна Павловна
17.08.81	08.10.81	Решением Черниговского ОСНА	Зуенко Петр Петрович
23.09.81	01.10.81	Решением Сумского ОСНА	Удовиченко Прасковья Андреевна
26.09.81	03.12.81	Реш. Ворошиловградского ОСНА	Степых Александр Павловна
29.09.81		Решением Сумского ОСНА	Цуканова Мария Артемовна
19.11.81	02.12.81	Решением Московского ГСНА	Насырова Прасковья Александровна
23.11.81		Решением Киевского городского Совета	Артемчук Степан Федорович
23.11.81	22.12.81	Реш. Днепропетровского ОСНА	Афанасьев Дмитрий Александрович
23.11.81		Решением Киевского ГСНА	Никулин Василий Алексеевич
08.12.81	13.04.82	Решением Ворошиловградского ОСНА	Гордиан Александра Ивановна
28.12.81	25.01.82	Решением Харьковского ОСНА	Мерман Соломон Ефимович
25.03.82	28.03.82	Указом Президиума ВС Чувашской АСР	Митрошин Григорий Петрович
19.05.82	17.06.82	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Малофеев Николай Яковлевич
14.06.82	06.10.82	Решением Харьковского ОСНА	Приходько Николай Гордеевич
14.07.82	14.07.82	Решением Ростовского ОСНА	Михлин Матвей Ефимович
10.08.82	10.08.82	Решением Полтавского ОСНА	Позднышева Тамара Александровна
16.08.82	15.09.82	Указом Президиума ВС Молдавской ССР	Кирилук Иван Гаврилович
29.09.82	01.10.82	Решен. Краснодарского КСНА	Исаенко Александр Иванович
05.10.82	№ 709 л/с	Приказом УВД Челябинского обисполкома	Мальцев Петр Степанович
18.10.82	03.11.82	Решением Ленинградского ГСНА	Андреев Петр Михайлович
27.12.82	29.12.82	Решением Киевского ГСНА	Сериленко Анна Гавриловна
31.12.82	09.02.83	Решением Псковского ОСНА	Смирнов Никифор Михайлович
28.02.83	28.02.83	Решен. Краснодарского КСНА	Исаенко Григорий Иванович
24.03.83	24.03.83	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Пилипко Виена Иосифовна
13.04.83	25.04.83	Решением Ростовского ОСНА	Бринцева Антонина Петровна
27.04.83	06.05.83	Решением Сумского ОСНА	Носильская Евгения Михайловна
22.06.83	28.06.83	Решением Киевского ГСНА	Запольская Лидия Федоровна
23.07.83	15.08.83	Решением Московского ГСНА	Поляков Михаил Иванович
13.09.83	15.10.83	Решением Кировоградского ОСНА	Солоденко Парасковья Егоровна
27.12.83	28.02.84	Решением Сумского ОСНА	Дудченко Мария Григорьевна
30.01.84	22.02.84	Решением Киевского ОСНА	Кучин Раиса Григорьевна
27.03.84	02.04.84	Решением Черкасского ОСНА	Кузнецова Лидия Ивановна
12.04.84	30.04.84	Решением Киевского ОСНА	Лазаренко Валентина Антоновна
28.04.84	28.04.84	Решением Ашхабадского ОСНА	Бердыев Язберды
03.05.84	03.10.84	Решением Киевского ГСНА	Тамразов Промарз Меликович
07.05.84	07.05.84	Указом Президиума ВС Латвийской ССР	Сотскова Галина Даниловна
14.06.84	№ 147	Приказом Министра Обороны СССР	Желожовцева Оксана Леонидовна
19.06.84	№ 94 л/с	Приказом УВД Сумского обисполкома	Корглин Евгений Михайлович
27.06.84	20.08.84	Решением Хмельницкого ОСНА	Витко Анна Михайловна
21.08.84	27.09.84	Решением Крымского ОСНА	Захарченко Лидия Алексеевна
30.08.84	27.09.84	Решением Саратовского ОСНА	Стулов Эдуард Семёнович
25.09.84	№ 0644	Приказом председателя КГБ СССР (Чебриков)	Кириллов Василий Кириллович
10.10.84		Решением Киевского ГСНА	Лесь Екатерина Николаевна
22.10.84	29.10.84	Решением Киевского ГСНА	Палка Петр Михайлович
22.10.84	27.11.84	Решением Киевского ГСНА	Дударь Иван Трифонович
12.12.84	22.12.84	Решен. Краснодарского КСНА	Лютин Анатолий Александрович
27.12.84	№ 1116 к	Пр. Министра среднего машиностроения	Кожина Ольга Михайловна
21.01.85		Решением Киевского ГСНА	Струнко Анна Григорьевна
23.01.85	14.02.85	Реш. Ворошиловградского ОСНА	Невдов Виктор Максимович
28.02.85	28.02.85	Решением Московского ГСНА	Хорошева Эра Федоровна
29.02.85		Решением Черкасского ОСНА	Терентьева Мария Ивановна
06.03.85	18.03.85	Решением Московского ГСНА	Черникова Ирина Николаевна
06.03.85	01.04.85	Указом Президиума ВС Армянской ССР	Сергоян Эмма Гарниковна
29.03.85	25.04.85	Решением Донецкого ОСНА	Смоляга Николай Николаевич
16.04.85	24.04.85	Решением Львовского ОСНА	Кравцова Энна Андреевна
19.06.85	№ 187	Решением Сумского ОСНА	Платова Мария Ивановна
22.07.85	22.08.85	Решением Крымского ОСНА	Бондаренко Яков Григорьевич
28.10.85	30.05.86	Решением Псковского ОСНА	Васильев Николай Николаевич
05.11.85	№ 194	Приказом команд. войсками Киевского ВО	Вавенко Людмила Федоровна
21.02.86	№ 0105	Приказом председателя КГБ СССР	Грив Зоя Дмитриевна
11.12.85		Решен. Краснодарского КСНА	Лещук Валентин Трофимович
29.01.86	29.01.86	Решен. Ставропольского КСНА	Пронин Николай Михайлович
06.02.86	06.02.86	Решением Московского ОСНА	Лазуркина Екатерина Михайловна
19.02.86	04.03.86	Решением Киевского ГСНА	Сапожник Матрёна Федосеевна

не делать исключения из общего принципа награждения трудящихся столичных городов Президиумов Верховных Советов союзных республик».

7 февраля 1978 года Председателем Президиума Верховного Совета УССР А. Ватченко на имя Первого заместителя Президиума Верховного Совета СССР В. В. Кузнецова было направлено письмо: «Исполком Киевского городского Совета народных депутатов вторично обратился в Президиум Верховного Совета Украинской ССР с просьбой возбудить ходатайство перед Президиумом Верховного Совета СССР о предоставлении ему права окончательного решения вопроса о награждении трудящихся города медалью «Ветеран труда».

С 1937 года Киев является городом республиканского подчинения, исполком городского Совета наделён правами исполкома областного Совета народных депутатов, а с 1976 года правами обкома соответственно наделён и горком Компартии Украины.

В городе Киеве имеется

12 административно-территориальных районов с населением свыше 2 млн человек.

Длительность процесса прохождения наградных документов (райисполком, горисполком, Президиум Верховного Совета УССР), затрудняет работу по оперативному рассмотрению ходатайств о награждении трудящихся медалью «Ветеран труда». По этой причине на 1 января с.г. из 112 тысяч пенсионеров по старости, которые могут быть награждены медалью, удостоены награды лишь 18418 человек, или 16,4%.

Учитывая, что во многих областях республики с населением по численности меньшим, чем в городе Киеве, вопрос награждения медалью решается окончательно, а также принимая во внимание опыт работы исполкомов городских Советов Москвы и Ленинграда, Президиум Верховного Совета УССР просит поддержать ходатайство исполкома Киевского городского Совета народных депутатов».

После изменений, внесённых в положение о медали 20 апреля 1978 года, была изготовлена **4-я разновидность**, которая имеет такую же обложку, только в первой странице изменено факсимиле секретаря и в третьей странице произведено изменение текста: после слова Ленинградского добавлено предложение и Киевского городских Советов народных депутатов. (В редакции Указа от 20 апреля 1978 г.). В нижней части четвёртой страницы указано предприятие-изготовитель: МПФ Гознака. 1978.

Эта разновидность, судя по удостоверению к медали на имя Э. Г. Сергоян, вручённого 01.04.1985 г. свидетельствует,

Продолжение таблицы. Начало см. стр. 18

24.02.86	24.02.86	Решением Черниговского ОСНД	Шкура Мария Павловна
14.03.86	14.03.86	Решением Кустанайского ОСНД	Аскарлов Абдибек
29.09.86	№ 963 К	Пр. Министра среднего машиностроения	Алфёров Николай Георгиевич
03.12.86	03.12.86	Решен.Краснодарского КСНД	Чумаков Александр Александрович
15.12.86	22.04.87	Решением Ленинградского ГСНД	Степанова Людмила Михайловна
27.04.87		Решением Киевского ГСНД	Лизунов Александр Савельевич
27.04.87	27.04.87	Решением Киевского ГСНД	Шиповалова Галина Ивановна
19.05.87	22.05.87	Решением Челябинского ОСНД	Полюнас Вадим Владимирович
28.05.87	01.08.87	Реш. Днепропетровского ОСНД	Опалев Юрий Иванович
24.08.87	24.08.87	Решением Киевского ГСНД	Дубина Николай Васильевич (дуб.)
31.08.87	02.09.87	(второй)	Сабирова Нурджаган Гилляевна
29.10.87	04.11.87	Решением Киевского ГСНД	Гуртовенко Неля Александровна
25.11.87		Решением Донецкого ОСНД	Камшилова Валентина Ефимовна
12.12.87	12.12.87	Решен.Краснодарского КСНД	Семенихина Людмила Гавриловна
17.02.88	26.02.88	Решением Киевского ГСНД	Дрозд Сергей Данилович
21.02.88	№ 28	Приказом Министра Обороны СССР	Гикало Владимир Андреевич
22.03.88	вторично	Решением Львовского ОСНД	Скарыш Степан-Богдан Константинов
31.03.88	28.04.88	Указом Президиума ВС Украинской ССР	Апостолова Ольга Васильевна
19.04.88	19.04.88	Решением Севастопольского ГСНД	Наумкина Инна Андреевна
27.04.88	27.04.88	Решением Киевского ОСНД	Боева Лидия Григорьевна
11.05.88	второй	Решен.Краснодарского КСНД	Семенихина Людмила Гавриловна
20.07.88	06.10.88		Любанов Ю. А.
26.07.88	09.09.88	Решен. Ворошиловградского ОСНД	Лозовой Николай Максимович
19.09.88	19.09.88	Решением Харьковского ОСНД	Голубева Светлана Николаевна
12.10.88	№ 124	Приказом УВД Киевского горисполкома	Кириченко Владимир Иванович
31.10.88	№ 98 а/с	Приказом МВА Литовской ССР	Демчикенс Ядвига Петровна
26.12.88	26.12.88	Решением Черниговского ОСНД	Кобынеча Ульяна Ивановна
28.12.88	№ 257	Решением Черкасского ОСНД	Ткаченко Григорий Тимофеевич
20.03.89		Решением Харьковского ОСНД	Шестаченко Антонина Григорьевна
31.05.89	16.06.89	Указом Президиума ВС Армянской ССР	Хачатрян Нухик Артемовна
25.09.89		Решением Киевского ОСНД	Колбасин Анатолий Николаевич
24.01.90	№ 11	Решением Сумского ОСНД	Платов Анатолий Андреевич
20.03.90	02.04.90	Решением Крымского ОСНД	Данильчук Евгения Владимировна
27.04.90	№ 134 а/с	Приказом УВД г.Киевского горисполкома	Косенко Николай Владимирович
17.09.90	25.10.90	Решением Киевского ОСНД	Куличенко Иван Семёнович
12.10.90	№ 311	Приказом МВА Украинской ССР	Волков Анатолий Васильевич
11.12.90	№ 319	Решением Кировоградского ОСНД	Шпилева Ольга Константиновна
21.10.91	№ 361 а/с	Приказом Управления Внутренних дел г. Киева	Федорчук Петр Степанович

* ОСНД — областной совет народных депутатов; ** ГСНД — городской совет народных депутатов; *** КСНД — краевой совет народных депутатов

что бланки на эту разновидность в 1983 г. не изготавливались и она вручалась предположительно до 1989 г. Архивные документы, обнаруженные в Государственном Архиве г. Киева подтверждают, что вручение медали «Ветеран труда» согласно Постановления исполнительного комитета Киевского городского Совета депутатов трудящихся было произведено от 6 июля 1977 г. до изготовления этого удостоверения.

После переименования Советов депутатов трудящихся на Советы народных депутатов, была изготовлена: **5-я разновидность** имеет такую же обложку, только в первой странице после слова «Совета» изменён текст: вместо «депутатов трудящихся» напечатано «народных депутатов» и изменено факсимиле секретаря и в третьей странице произведено изменение текста: после слова Ленинградского добавлено предложение и Киевского городских Советов народных депутатов. (В редакции Указа от 20 апреля 1978 г.). В нижней части четвёртой страницы указано предприятие изготовитель: МПФ Гознака. 1978.

Эта разновидность, судя по удостоверению к медали на имя Р. Г. Кучин вручённого 22.02.1984 г. видно, что бланки этой разновидности вручались и после 1978 г.

После внесения изменений в положение о медали от 12 августа 1983 г., была изготовлена: **6-я разновидность**, которая имеет такую же обложку, только в первой странице изменено факсимиле секретаря и в третьей странице произведено изменение текста в:

ПОЛОЖЕНИЕ

о медали «ВETERАН ТРУДА»

(Утверждено Указом Президиума Верховного Совета СССР от 18 января 1974 года с изменениями, внесёнными Указами от 20 апреля 1978 г. и 12 августа 1983 г.)

1. Медаль «Ветеран труда» учреждена для награждения трудящихся за долготелетний добросовестный труд в народном хозяйстве, в области науки, культуры, народного образования, здравоохранения, в государственных учреждениях и общественных организациях. Медалью награждаются рабочие, колхозники и служащие при достижении пенсионного возраста и уходе на заслуженный отдых в знак признания их трудовых заслуг по достижении трудового стажа, необходимого для назначения пенсии за выслугу лет или по старости.

2. Награждение медалью «Ветеран труда» производится от имени Президиума Верховного Совета СССР Президиумами Верховных Советов союзных и автономных республик, исполнительными комитетами краевых, областных, а также Московского и Ленинградского и Киевского городских Советов народных депутатов. Ходатайства о награждении медалью возбуждаются администрацией, партийными и профсоюзными организациями предприятий, учреждений и организаций, районными, городскими партийными советскими органами.

3. Медаль «Ветеран труда» вручается награжденным, как правило, в трудовых коллективах, в которых они работают.

4. Медаль «Ветеран труда» носится на левой стороне груди и располагается после медали «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.».

УЧЕТНАЯ КАРТОЧКА ЧЛЕНА КПСС

№ 06610102

Фамилия Биласович
 Имя Александр
 Отчество Антонович

ЦК КПСС

1) какую получил специальность по образованию полковник

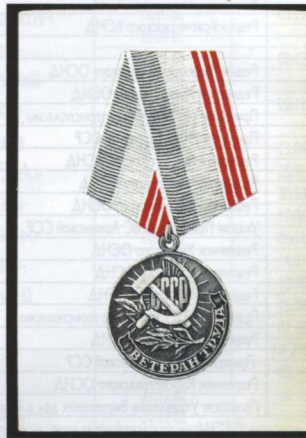
13. Имеет ли ученую степень, ученое звание не имеет

14. Какие имеет почетные звания и правительственные награды: ордена: Бравое Значение, Александра Невского, Отечественной войны, 1 степени, Отечественной войны, 2 степени, Два ордена Красной звезды, ордена Славы, ордена Мужества, ордена Отечественной войны, 3 степени, ордена Отечественной войны, 1941-1945, Знак Героя труда Советского Союза СССР от 25 января 1978 г.

Владимир Герасимов, Владимир Владимирович Сива СССР от имени Президиума Верховного Совета СССР (Знак Героя труда Советского Союза СССР от 8 января 1978 года)

Владимир Герасимов, Владимир Герасимович Сива СССР от имени Президиума Верховного Совета СССР (Знак Героя труда Советского Союза СССР от 2 декабря 1978 года)

Владимир Герасимов, Владимир Герасимович Сива СССР от имени Президиума Верховного Совета СССР (Знак Героя труда Советского Союза СССР от 2 декабря 1978 года)

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Андрюченко Семен Моисеевич

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР Указом Президиума Верховного Совета Украинской ССР от 18 февраля 1976 г. награжден медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь Президиума Верховного Совета Украинской ССР

М. П. 18 февраля 1976 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Рамшмова Валентина Владимировна

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР решением исполкома Донецкого областного Совета народных депутатов от 1976 г. награждена медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь исполкома Донецкого областного Совета народных депутатов

М. П. 1976 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Мартыненко Василий Михайлович

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР Указом Президиума Верховного Совета Украинской ССР от 27 февраля 1978 г. награжден медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь Президиума Верховного Совета Украинской ССР

М. П. 27 февраля 1978 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Триказчиков Георгий Иванович

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР решением исполкома Киевского областного Совета народных депутатов от 27 декабря 1979 г. награжден медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь исполкома Киевского областного Совета народных депутатов

М. П. 27 декабря 1979 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Мазур Нина Кирилловна

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР Указом Президиума Верховного Совета Украинской ССР от 4 января 1980 г. награжден медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь Президиума Верховного Совета Украинской ССР

М. П. 4 января 1980 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Никитропов Николай Фигурович

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР решением исполкома Днепропетровского городского Совета народных депутатов от 18 февраля 1981 г. награжден медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь исполкома Днепропетровского городского Совета народных депутатов

М. П. 18 февраля 1981 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Масодоев Николай Яковлевич

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР Указом Президиума Верховного Совета Украинской ССР от 19 июня 1982 г. награжден медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь Президиума Верховного Совета Украинской ССР

М. П. 19 июня 1982 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Сарыгина Анна Захаровна

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР решением исполкома Киевского городского Совета народных депутатов от 27 декабря 1982 г. награждена медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь исполкома Киевского городского Совета народных депутатов

М. П. 27 декабря 1982 г.

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Лилишко Вилена Уосидоровна

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР Указом Президиума Верховного Совета Украинской ССР от 24 марта 1983 г. награжден медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь Президиума Верховного Совета Украинской ССР

М. П. 24 марта 1983 г.

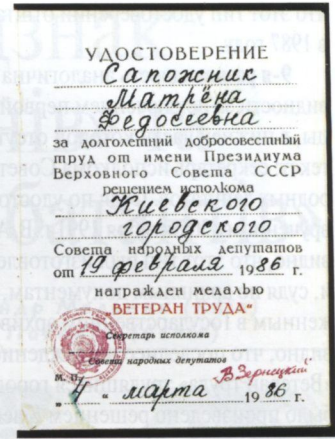
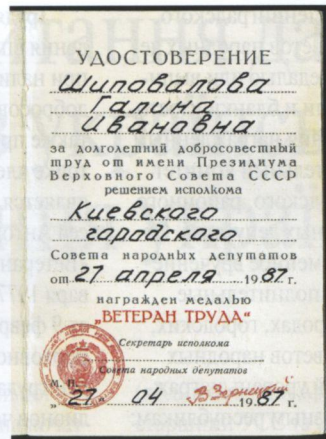
УДОСТОВЕРЕНИЕ

Земальская Людмила Федоровна

за долголетний добросовестный труд от имени Президиума Верховного Совета СССР решением исполкома Киевского городского Совета народных депутатов от 22 июня 1983 г. награждена медалью **"ВETERАН ТРУДА"**

Секретарь исполкома Киевского городского Совета народных депутатов

М. П. 22 июня 1983 г.

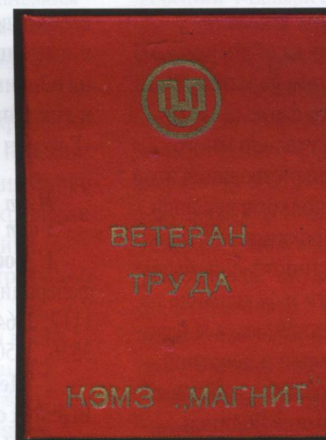

Бумага первой и четвёртой страницы имеет водяные знаки СССР. В нижней части страницы указано предприятие изготовитель: Гознак. 1983.

Эта разновидность, судя по удостоверению к медали на имя Н. А. Хачатрян, вручённого 16.06.1989 г. видно, что бланки этой разновидности вручались до изготовления бланков 8 разновидности.

7-я разновидность аналогична 6-й разновидности.

8-я разновидность аналогична 7-й разновидности за исключением размер удостоверения уменьшился с 8 × 11 до 7,1 × 10,3, удостоверение обтянуто гладким красным ледерином вместо рельефного. Положение о медали «Ветеран труда» напечатано на второй и третьей странице. Четвёртая страница пустая без указания года изготовления удостоверения. Судя по удостоверению к медали на имя Г. И. Шиповаловой, врученного 27.04.87 года видно,

что этот тип удостоверений отштампован в 1987 году.

9-я разновидность аналогична 8-й разновидности за исключением первой страницы, в нижней части которой отсутствует текст: секретарь исполкома Совета народных депутатов. Судя по удостоверению, врученному 30 октября 1991 г. В. А. Иванову, видно, что этот тип был изготовлен в 1991 г. и, судя по архивным документам, обнаруженным в Государственном архиве г. Киева, видно, что последнее награждение медалью «Ветеран труда» трудящихся города Киева было произведено решением Киевского городского исполнительного комитета депутатов трудящихся 3 февраля 1992 г., за подписью заместителя председателя Киевского горсовета А. Омельченко и временно исполняющего обязанности руководителя делами П. С. Светличного. Согласно которого было награждено 1678 человек.

10-я разновидность аналогична 8-й разновидности за исключением первой страницы, она аналогична 3-й разновидности, за исключением размера. Судя по удостоверению на имя П. С. Федорчук, врученное 21.10.1991 г. видно, что удостоверения к медали «Ветеран труда» вручались и после распада СССР вплоть до 1992 года.

После удовлетворения просьбы Министра среднего машиностроения СССР об изготовлении удостоверений к медали «Ветеран труда» в 1988 г. была изготовлена

11-я разновидность аналогична 8-й разновидности за исключением первой страницы, которая выглядит следующим образом: После предложения ниже расположен текст: за долготелний добросовестный труд от имени ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР приказом Министра среднего машиностроения СССР _____ № _____ от, оставлены строки для указания даты, месяца и года вручения _____ 19____ г. награжден медалью «ВЕТЕРАН ТРУДА», после этой надписи в нижней части удостоверения оставлены три строки для вписания, в первой строке (должность), во второй (должность), в третьей (подпись). Все надписи за исключением слова «ВЕТЕРАН ТРУДА» (выполнен красной краской) выполнены черной краской. Удостоверение скреплено мокрой печатью предприятия и лицом выдавшим удостоверение.

Указы Президиума Верховных Советов союзных и автономных республик, решения исполнительных комитетов краевых, областных Советов народных депутатов, Советов народных депутатов автономных

областей, Московского, Ленинградского, Киевского городских Советов народных депутатов о награждении медалью или выписки из них, а также медали и бланки удостоверений к ним для вручения награжденным направлялись в исполнительный комитет районного в городе, городского, районного, окружного Совета народных депутатов. Ответственность за своевременное вручение медали возлагалась на исполнительные комитеты районных в городах, городских, районных, окружных Советов народных депутатов. Самый низкий уровень награждения по УССР и по союзным республикам: Днепропетровской, Донецкой, Закарпатской, Львовской областях, г. Киеву, в Андижанской области, Каракалпакской АССР, Грузинской ССР, Юго-Осетинской автономной области. По СССР за период с 1974 г. по 21.11.1978 г. награждено 4,3 млн человек. В Украинской ССР отклонено награждение почти 150 000 пенсионеров ввиду недобросовестного отношения к труду, в Грузинской ССР — свыше 8000 человек, в Латвийской ССР — около 13000 человек. Житомирский облисполком произвел ряд мероприятий по усовершенствованию работы связанной с награждением трудящихся медалью «Ветеран труда». В числе мероприятий заслуживает внимания опыт оформления удостоверения к медали «Ветеран труда». Работникам облисполкома необходимо было на каждом удостоверении проставлять печать и факсимиле секретаря облисполкома. На это уходило много времени. С целью усовершенствования этой работы работники облисполкома перешли на типографский способ оформления удостоверения. В областной типографии были изготовлены клише печати и факсимиле подписи секретаря. В дальнейшем все бланки удостоверений на тигельной печатной машинке были проклишованы и с четким оттиском печати и факсимиле подписи. За четыре часа было оформлено 60000 удостоверений, испорчено два удостоверения. Раньше на такой объем уходило не менее 6–7 рабочих дней, при этом 60–70 удостоверений поступали в брак. Стоимость работы по оформлению удостоверения типографским способом до 2 рублей на каждую 1000 экз. Внедренный в практику этот экономически выгодный способ повысил не только производительность труда, но и эстетический вид удостоверения и способствовал организации работы по своевременному вручению награжденным медали «Ветеран труда». Этот способ в дальнейшем был использован всеми исполкомами.

Трудящимся подтверждения награждения вписывались в трудовую книжку при наличии в отделе кадров предприятия добросовестного работника. Членам КПСС также проводилась запись в Учётной карточке члена партии. Тому подтверждением является учётная карточка Булавина Алексея Антоновича награжденного медалью «Ветеран Вооруженных Сил СССР от 6 января 1977 г. и медалью «Ветеран труда» от 9 февраля 1978 г. По данным Президиума Верховного Совета СССР медалью «Ветеран труда» было награждено свыше 39 миллионов человек. Эта медаль самая тиражная среди медалей СССР. Среди награжденных медалью «Ветеран труда» по моим исследованиям четыре человека были награждены дважды: М. А. Передерий из Полтавской области, Л. Г. Семенихина из Краснодарского края, Д. Абдулов и Н. Г. Сабирова из Ашхабадской области. В Украине постановлением № 521 от 29 июня 1994 г. был учрежден нагрудный знак «Ветеран праці» (Ветеран труда). В России 16 декабря 1994 г. Федеральным Законом «О ветеранах» принятым Государственной думой, было установлено звание «Ветеран труда», которое присваивается лицам, награжденным орденами и медалями, либо удостоенным почетных званий СССР или РФ, либо награжденным ведомственными знаками отличия в труде и имеющим трудовой стаж, дающий право на пенсию по старости. В их число вошли и лица, награжденные советской медалью «Ветеран труда».

Использованная литература:

1. **Государственный** Архив Российской Федерации. Ф. Р 7523. Оп. 106. Д. 375 а, 1112, 3364 а, 3365. Оп. 117. Д. 3426, 3430, 3536, 3550, 3689, 3717–3719, 3723 в.
2. **Центральный** Государственный архив Высших органов власти и управления Украины. Ф. 1. Оп. 24. Д. 6518–6520, 6720–6722, 7449, 7515–7518, 7821, 7832–7834, 8050, 8230, 9596.
3. **Государственный** архив г. Киева. Ф. Р-1-ОЦ. Оп. 12-Д. 1–4, 11, 1109, 9596.
3. **Кривцов В. Д.** АБЕРС № 6. М., 2003.
4. **Лазаренко В. Г.** Медаль «Ветеран труда». Разновидности медалей и удостоверений. Каталог-справочник.
5. **Paul McDANIEL AND PAUL J. SCHMITT.** SOVIT ORDERS AND MEDALS Virginia.

До питання датування відзнак «Союз українських ветеранів» та «Об'єднання українських комбатантів»

Завершення національно-визвольної боротьби українського народу на початку 20-х років минулого століття та окупація українських земель ворогами не сприяли легальному існуванню ветеранських організацій на українських землях.

Організації колишніх українських вояків були у Франції (рис. 1), Чехо-Словаччині, Бельгії. У Західній Польщі в м. Каліш існувало «Товариство вояків Армії УНР» та «Спілка українських воєнних інвалідів».

У Львові існувало товариство українських комбатантів «Молода громада» (рис. 2), що за умов польської окупації Західної України мало статус клубу. Існувала у Львові також організація українських воєнних інвалідів — «Українське товариство допомоги інвалідам» (рис. 3), що надавало допомогу українським інвалідам Армії УНР та УГА, які перебували на терені Галичини, та «Товариство охорони воєнних могил» (рис. 4).

Під час Другої світової війни українські комбатантські організації в Європі не діяли, а гуртувались при окремих легальних установах, як «Українська громада» та «Українське національне об'єднання» у Німеччині (рис. 5) чи при «Українському центральному комітеті» у Генеральній Губернії.

По закінченню Другої світової війни створились нові організації колишніх українських вояків з нових формувань: «Карпатська Січ», «Братство колишніх вояків Першої дивізії УНА» та вояків Української повстанської армії та інші.

На терені Західної Німеччини було засновано у 1946 р. «Союз українських ветеранів» (рис. 6) з центром у м. Ульм, що мав декілька філій у таборах переміщених осіб. Найбільша філія «СУВ» була в м. Регенсбург (понад 150 колишніх вояків). Серед них були офіцери, що здобули високі військові ранги ще за часів національно-визвольної боротьби на початку ХХ ст.: полковники В. Дігель, М. Євтушенко, Йосип Мандзенко, Микола Омелюсік, Петро Самутін; майор Кость Манзенко; сотники Василь Сердюк, Іван Сторожук

(колишні вояки Армії УНР). Були також старшини УСС та УГА: сотники Артемович, Ілля Карпінка, Богдан Бігус, Роман Бойцун; поручики Петро Бігус, І. Зарицький, старшини — дивізійними Богдан Підгайний та інші.

Серед комбатантів у таборі панував справжній дух вояцького побратимства та взаємопошани.

У травні 1947 р. комбатанти табору, у зв'язку з наближенням річниці смерті гетьмана України Павла Скоропадського, звернулися до управи філії з проханням послати делегатів від філії на святочні поминки, Службу Божу та Панахиду за упокій гетьмана П. Скоропадського. За згодою управи філії «СУВ» у Регенсбурзі до містечка Плятлінг у Баварії відбула делегація у складі полковників М. Євтушенка і В. Дітеля та сотника І. Сторожука.

Після повернення з поминок делегати склали звіт та передали подяку Ділового комітету святкувань філії в Регенсбурзі за участь у святкуваннях. Проте Головна управа «СУВ» в Ульмі за ініціативою генерала Смовського та майора Татарського різко розкритикувала участь членів філії у вшануванні пам'яті генерала П. Скоропадського з вимогою прислати до управи для з'ясування делегатів філії.

В управі СУВ у м. Ульм майор Татарський у піднесеному тоні та досить гострими словами почав оскаржувати філію в Регенсбурзі за відсутність субординації та порушення наказу не брати офіційно участі у всяких імпрезах для звеличчування гетьмана Павла Скоропадського.

Делегати філії переконливо обгрунтували свою участь у святкуванні тим, що в українському суспільстві ніколи не було ніякої заборони вшанування гетьмана П. Скоропадського, а генерал П. Скоропадський ще в 1917 р. перший українізував 34-й корпус російської армії і, отже, був українським вояком та українським комбатантом. Самого ж гетьмана не було виключено з української спільноти, ані

Олександр Мельник (Київ)
Степан Пахолко (Львів)

1

3

2

4

не проголошено національного бойкоту його особи, тому українські комбатанти мають не тільки право, але й обов'язок вшановувати пам'ять колишнього комбатанта і гетьмана-суверена України.

5

6

Проте майора Татарського такі аргументи не переконали і він заявив, що постановою Головної управи управа філії «СУВ» в м. Регенсбург ліквідована. Не були взяті до уваги

зауваження, що реалізація цієї постанови не принесе користі ні Головній управі, ні філіям та викличе невдоволення, а то й обурення в комбатантському середовищі.

Переважна більшість комбатантів філії вирішила організувати нову комбатантську організацію. На установчих зборах був затверджений статут нової комбатантської організації під назвою «Об'єднання українських комбатантів» («ОУК»). Головна управа ОУК в Регенсбурзі видала в 1947 р. відзнаку для своїх членів (рис. 7).

У книзі Ярослава Семотюка «Українські військові нагороди» відзнаки «Союзу Українських Ветеранів» та «Об'єднання Українських Комбатантів» подані під спільною назвою «Український комбатантський хрест». Крім того, не подані різновиди клейм на звороті. Можна припустити, що датування «оригінальних відзнак» (1940 р.) та місце їх випуску (Краків) подано помилково*. Ймовірно, автор мав на увазі відзнаку українських комбатантів, дійсно видану в Кракові на самому початку 40-х років минулого сторіччя (рис. 8). Шпилька (мовою автора), яка має відрізнити перший випуск від перевидання, теж не може бути переконливим аргументом на користь існування так званого першого випуску. Це могло бути індивідуальне замовлення або перероблене кріплення. В жодній колекції як в Україні, так і за кордоном не вдалося виявити примірників подібних до опису оригінального випуску. За інформацією одного з українських колекціонерів, існує примірник комбатантського хреста з вертикальною застілкою. Але, на жаль, його зображення авторам є недоступним.

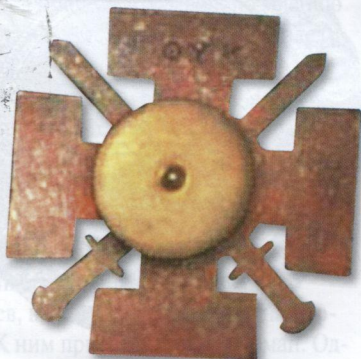
Також не вдалося виявити комбатантських посвідчень, виданих у період 1940–1947 рр. що підтверджували б існування такої комбатантської відзнаки. Крім того, авто-

*Кокодинський Л. Українські ветеранські комбатантські організації в Регенсбурзі// Регенсбург. Статті-спогади. Документи. — Нью-Йорк, 1995. — С. 434–439.

**Семотюк Я. Українські військові нагороди. — Торонто, 2004. — С. 53.

Історія однієї фалеристичної знахідки

Степан Пахолко,
Ольга Мартин (Львів)

Досліджуючи історію української фалеристичної спадщини першої половини ХХ ст., вдалося натрапити на дуже цікаву відзнаку, яку тривалий час не вдавалося ідентифікувати. Це кругла відзнака, на якій українські національні символи — св. Архистратиг Михаїл, родовий знак св. Володимира тризуб та Галицький Лев — накладені на триколірну російську червоно-біло-синю символіку!

Опрацьовуючи українську періодику 30–40-х років минулого століття, вдалося відшукати відповідь на абсурдність та нелогічність такого поєднання абсолютно різних символів.

У часописі «Неділя» за 12 квітня 1936 р. було розміщено публікацію «До чого доходить московська безликість?», яка давала відповідь на цей абсурд. Цитуємо за оригіналом: «Паризьке «Українське слово» (ч. 153) помістило фотографію заголовка московського емігрантського часопису «За нову Росію» з місяця березня ц. р. Крім тризуба при заголовку, на першій сторінці є ще два тризуби з таким розпорядком: «Отъ Исполнительного Совѣта Союза: рішенням Ради Союзу встановлено емблемою Союзу знак св. Володимира, згідно з наведеним вище образком. Він буде від сьогодні символом і значком нашого руху».

«На нас лежить обов'язок достойно носити на собі цей давній знак зародження нашої національної державности». А далі: «з доручення ради Союзу виконавче Бюро

встановлює нагрудну відзнаку для членів Союзу. Вона представляє собою металічну відбитку емблеми Союзу з міді, бронзи або півзолота на щиті національних барв згідно з наведеним вище рисунком», «Раді Союзу прийняти як емблему Союзу старий родовий знак святого Володимира, що його присвоїли собі недавно українські групи, знаний під іменем «трязуб» Наш символ повинен виявляти нашу основну ідею — російський націоналізм, безкомпромісовий у своїм захопленні своїх народів, що будували разом наш великий дім — російську державу.

Для нашої матері-Росії расизм надто вузький. Вона вже давно до нас вийшла на загальнолюдські простори. «Дарма і помилково «Українці» заключили наш знак Володимира «Красного Солнышка» у вузькі межі Київщини». Позбавляючи українство права виняткового вживання нашого «общерусского» знака, ми віддаємо належне йому місце».

Направду московське нахабство доходить уже до крайніх меж. Московська лапа давила від століть Україну. Давить і сьогодні. Москалі вкрали нашу національну назву й культуру, крали наші здобутки й наших передових людей. Жадібна лапа московських посіпак видушувала і видушує з українського національного організму всі його життєтворчі соки. Тризубом символізувати московський неділимий рух — це верх політичної перфідности. Так, українським тризубом засвідчувати «єдінство русскаго народа» з українством — крок, на який здібні тільки москалі!» (кінець цитування газетної публікації). Ось така історія однієї знахідки!

P.S. Спонукало до написання цього дослідження телепередача на українському телебаченні «Слабое звено», коли на запитання телеведучої (мабуть з університетською освітою): «какой национальности был Миклухо-Маклай?» прозвучала відповідь: «русский». На що ведуча підтвердила: «Это правильный ответ!».

Коментарі, як кажуть, зайві.

рам не відомо про існування фотографій, які підтверджують факти ношення хреста у цьому самому періоді.

Після ліквідації табору в Регенсбурзі частина комбатантів була переведена до м. Новий Ульм, де у 1952 р. була видана комбатантська відзнака «Легіон ім. Симона Петлюри» для українських вояків, що воювали в радянській армії (рис. 9).

Але про це у наступних публікаціях...

«Секретные точки» на французских монетах

Александр Ильчук (Луцк)

Сегодня, практически, все французские монеты чеканятся на Парижском монетном дворе. Однако не так давно французские деньги изготавливались не централизованно в столице, а в разных городах, разбросанных по всему государству. До Великой французской революции во всей стране действовало более двадцати монетных дворов. В связи с этим обстоятельством иногда было нелегко идентифицировать происхождение монеты, то есть где и кем она была отчеканена. Соответственно очень тяжело было контролировать работу монетных дворов и количество монет, которые они выпускали.

Начиная с конца XIV века в Дофине начали использовать так называемые «секретные точки». «Секретные точки» (франц. points secrets) — маленькие точки, чеканившиеся под некоторыми буквами круговой легенды французских монет для обозначения места их чекана. В 1389 г., при Карле VI (1380—1422 гг.), этот способ был распространен на все двадцать монетных дворов Франции. Место чеканки указывалось путем проставления точки под определенной по счету буквой круговой легенды. Иногда вместо точки изображали маленькое колечко. К примеру с 1411 г. на монетном дворе Парижа точку под восемнадцатой буквой заменили колечком.

В 1540 г., после реформы французской монетной системы, осуществленной Франциском I (1515—1547), «секретные точки» постепенно начали заменять буквенными монетными знаками (А — Париж, М — Тулуза и т. д.). Однако еще несколько десятилетий параллельно с буквенными знаками использовались традиционные «секретные точки».

Список литературы

1. Зварич В. В. Нумизматический словарь. 4-е издание. — Львов: Вища школа, 1980.
2. Потин В. М. Монеты. Клады. Коллекции. — Спб: ИСКУССТВО-СПБ, 1993.
3. Словарь нумизмата: Пер. с нем./Х. Фенглер, Г. Гироу, В. Унгер/2-е изд., перераб. и доп. — М.: Радио и связь, 1993
4. Marco J. Münzen sammeln lohnt sich. Gütersloh, 1972.

Людовик XI (1461—1483) Экю. Золото, 3,21 г. Монетный двор города Тур.

Указание места чекана обозначено «секретными точками». На аверсе в слове LVDOVICVS точка под буквой I. На реверсе в круговой легенде XPS: VINCIT: XPS: REGNAT: XPS: IMPERAT под буквой N. Это шестые по счету буквы легенд, что соответствует обозначению монетного двора города Тур по системе «секретных точек».

Генрих III (1574—1589) Франк. Серебро, 13,56 г. Монетный двор города Тулуза.

Под бюстом короля знак М — обозначение монетного двора города Тулуза. Кроме буквенного указания места чекана также проставлены «секретные точки». На аверсе в слове HENRICVS под буквой I. На реверсе в круговой легенде SIT . NOMEN . DOMINI . BENEDICTVM под буквой O. Это пятые по счету буквы легенд, что соответствует обозначению монетного двора города Тулуза по системе «секретных точек».

Расшифровки «секретных точек».

Номер по порядку одновременно показывает, под какой буквой легенды, считая ее от начала, ставилась «секретная точка».

1. Кремье	8. Пуатье	15. Руан
2. Роман-сюр-Изер	9. Ла-Рошель	16. Турне
3. Мирабель	10. Лимож	17. Сен-Кантен
4. Монпелье	11. Сен-Пурсен	18. Париж
5. Тулуза	12. Макон	19. Сен-Ло
6. Тур	13. Дижон	20. Сент-Андре-де-Вильнев
7. Анже	14. Труа	

Уникальная вислая печать Тмутараканского князя Романа Святославича (1069–1079 гг.)

Игорь Жуков (Москва)

Князь Роман Святославич, по мнению В. Татищева, первоначально владел Муромом, но в какие годы это было — неизвестно. В 1069 г. отец князя — Святослав Ярославич посадил Романа в Тмутаракани после отъезда старшего брата Глеба Святославича в Новгород. В 1076–1077 гг. в Тмутаракани объявились князья-изгой Борис Вячеславич и Олег Святославич, младший брат Романа. Набрав войско половцев, в 1078 г. они двинулись на Чернигов. К ним присоединился и Роман. Однако, в сражении у Нежатиной Нивы изгой были разбиты. Роман Святославич бежал в Тмутаракань. На следующий год, снова набрав войско половцев, Роман двинулся на Переяславль. Однако Великий князь Киевский Всеволод Ярославич подкупил половцев, и те покинули Романа. Оставшись без союзников Тмутараканский князь вскоре был убит, это произошло 2 августа 1079 г. Вот краткая историческая справка о князе Романи Святославиче.

Осенью 2009 г. в черте города Владимир-Волынский, местным жителем, была найдена вислая печать, автором данной статьи она была осмотрена и атрибутирована.

Данную вислую печать, по классификации В. Л. Янина, П. Г. Гайдукова, можно отнести к самой ранней группе печатей «архаичных традиций». Диаметр печати 24 мм, на лицевой стороне изображение сидящего на троне князя, в княжеской шапке, с крестом, на длинном древке в правой руке. Слева надпись по гречески: АΠΙ, справа: ΡΑ.

На оборотной стороне печати: погрудное изображение святого с крестом через левое плечо и с сферой в левой руке, над нимбом три точки. Слева греческая надпись: ΡΟΜ, справа: ΑΠΙ (рис. 1).

Несомненным является изображение на печати святого Романа.

В настоящее время известны две булы с погрудным изображением святого Романа

и краткой греческой легендой: «Господи помози Роману» * предположительно отнесенные князю Роману Святославичу. Рассматриваемая вислая печать, является более ранним типом печати этого князя. Об этом свидетельствует и аналогичный тип вислой печати у его отца Черниговского князя Святослава (Николая) Ярославича (1054–1073 гг.) (рис. 2) и недавно открытая вислая печать его брата Владимир-Волынского князя Олега (Михаила) Святославича (опубликована: журнал «Срібло» № 4, апрель 2009 года, стр. 9, статья Жукова И. А.)

(рис. 3). В настоящее время известно несколько экземпляров печатей этого типа.

По мнению автора, рассматриваемая в данной статье, вислая печать Тмутараканского князя Романа Святославича могла попасть в город Владимир-Волынский с княжеской грамотой в 1073–1075 гг., во время княжения там его брата князя Олега Святославича.

Новый тип ранней печати князя Романа Святославича является уникальным сфрагистическим памятником истории Киевской Руси.

* Янин В. Л., Гайдуков П. Г. Актовые печати Древней Руси 10–15 вв. — Том 3. — № 36 а, 36 б.).

Неизвестный значок «Яхтенный капитан»

Сергей Сивицкий (Одесса)

Будучи коллекционером со стажем, и в свете новых изданий и исследований в области фалеристики, я столкнулся с тем, что нигде в каталогах нет описания значка — «Яхтенный капитан». И этим коротким рассказом я хотел бы восполнить пробел по столь прекрасному, но неизвестному знаку.

Лет 20 назад, зная мою страсть к коллекционированию, мой тесть, Э. П. Тинтуляк подарил мне свой значок «Яхтенный капитан» с условием, что он этот знак сможет взять в любое время из моей коллекции. Тогда я не предавал значения, что за раритет хранится у меня, так как ещё не было достаточно литературы по фалеристике, а та, что была, не давала полной информации.

После того, как появилось множество изданий и каталогов по значкам и знакам, изучив и проработав их тщательно, я не нашёл даже упоминания о «Яхтенном капитане». Ни знакомые коллекционеры, ни поиски в интернете ничем мне не помогли.

Практически всё о происхождении значка «Яхтенный капитан», рассказал его владелец мой тесть Эдуард Пантелеймонович Тинтуляк, который начал заниматься парусным спортом в 12-летнем возрасте и его стаж теперь составляет более 60 лет. До сих пор его можно встретить летом в яхт-клубе, где он пользуется заслуженным уважением и авторитетом, и порой ещё выходит на яхте в море в качестве капитана яхты, или судит различные яхтенные соревнования и регаты, проводимые на Чёрном море.

В 1982 г., участвуя в парусных соревнованиях Кубка Чёрного моря на яхте класса «Таурус» — «Альциона», Э. П. Тинтуляк занял первое место и стал Чемпионом СССР, что и послужило присуждением ему звания Мастер спорта СССР.

Чтобы получить звание яхтенного капитана, необходимо было окончить годичные курсы яхтенных капитанов при ОВИМУ (теперь ОНМА). Первый их выпуск состоялся в 1952 г., который окончили только 10 человек. Второй же выпуск, на котором и занялся Э. П. Тинтуляк, был в 1970 г. На этих курсах обучалось 36 человек, а окончили и сдали экзамены только 34 из них, которые и получили дипломы яхтенных капитанов, а так же за дополнительную плату (15 рублей) знак «Яхтенный капитан». Курсы вели про-

фессор ОВИМУ В. Кондрашихин и доцент кафедры метеорологии, кандидат технических наук В. Топалов.

На этих курсах обучались авторы и изготовители этого значка Д. Спектор и Н. Михеев. Ими был разработан дизайн, сделана матрица и изготовлено 36 значков — т. е. по количеству обучающихся на курсах.

В начале, этот знак планировали утвердить в Москве как значок для яхтенных капитанов. Активное участие в попытках утвердить его принимал Заслуженный Мастер спорта, первый олимпийский Чемпион по парусному спорту — Темир Алексеевич Пинегин. Но в силу бюрократических обстоятельств утверждение знака не увенчалось успехом, и все попытки были прекращены. А после изготовления 36 экземпляров, форма для их изготовления была уничтожена.

Знак изготовлен на Ленинградском монетном дворе из нейзильбера. Размеры знака 48 × 38 мм.

Однако для второго выпуска курсов яхтенных капитанов, сдавших успешно экзамены, Советом Черноморского яхтклуба было принято решение выдать знаки совместно с дипломами. Дипломы капитанам яхт были подписаны Председателем областной парусной федерации, ректором строительного института Георгием Павловичем Владыченко. После выдачи дипломов совместно со знаком тем же Советом Черноморского яхтклуба было принято решение о том, что эти знаки больше ни выпускаться, ни выдаваться не будут.

Таким образом, значок «Яхтенный капитан» остался «частником» и больше не выпускался никогда, а их количество так и осталось 36 штук. Именно поэтому мне и захотелось обнародовать его историю.

Список всех яхтенных капитанов второго выпуска, которые получили эти значки, можно найти в журнале яхтклуба, правда, многих из них уже нет в живых, а оставшихся можно пересчитать по пальцам. А вот судьбу ещё двух знаков, которые остались не выданными, мне удалось выяснить опять же со слов Э. П. Тинтуляка.

Один из них находится в Москве у заслуженного мастера спорта, двухкратного чемпиона мира по парусному спорту, класса «Финн» А. Козлова.

Второй же из них был подарен женщине — старпому московской яхты под названием «Мечта», класса «Таурус». К сожалению, известно лишь её имя — Валентина.

Попытки добыть хотя бы ещё один из значков «Яхтенный капитан» не увенчались успехом. Многие коллекционеры, которых я знаю и уважаю, только от меня узнали о существовании этого значка.

Моё уважение к тестю, Эдуарду Пантелеймоновичу Тинтуляку, а также ко всем яхтсменам, которые в одиночку или небольшими экипажами бороздят моря и океаны в любую погоду, заставило написать меня о прекрасном, на мой взгляд, знаке «Яхтенный капитан». Жаль, что до сих пор не существует знака, которого заслуживают яхтсмены-парусники.

Неописані бони України періоду Громадянської війни

Олександр Власюк (м. Березне)

На сторінках журналу «НумізMATика і Фалеристика» (2008, № 4) йшлося про випуск єврейських бонів в м. Степань Рівненської області. Серед трьох відомих номіналів бона номіналом 1 рубль описана вперше.

Хочу поділитися з колегами-колекціонерами також деякими відкриттями у боністиці України періоду Громадянської війни.

У ті часи в умовах економічної розрухи і частой зміни влади у грошовому обігу відчувалася нестача дрібних номіналів грошей. Це стало причиною випуску у містах і містечках різного роду грошових знаків та їх заміників. Назви та оформлення були найрізноманітніші. Від рукописних, де єдиним способом захисту була печатка та підпис, до високохудожніх, виконаних за останнім словом техніки того часу в друкарнях на якісному папері, нерідко з водяними знаками.

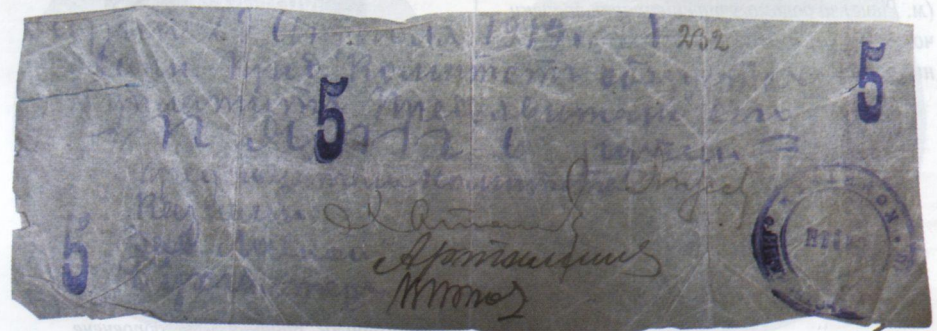
Власні гроші випускали не тільки місцева влада, а й різні кооперативи, фабрики, громади, клуби і, навіть, приватні особи.

В жодному каталозі автору не вдалося відшукати нижчеописані бони, тому можна вважати їх невідомими широкому загалу боністів. Одже, слід поділитися хоча б якимись відомостями про їх існування.

З появою цих бонів розширюється не тільки ряд номіналів деяких випусків, а й збільшується географія імітування грошових знаків. Наприклад, м. Сарни Рівненської області вперше фігурує у боністиці періоду Громадянської війни.

Бона, емітована продовольчим комітетом м. Сарни датована 29 квітня 1919 р. Писана від руки фіолетовим чорнилом на тонкому сіруватому папері, одностороння. Завірена печаткою (Ø 31 мм), на якій читається «ПРОДОВОЛЬСТВЕННИЙ КОМИТЕТ. САРНИ.». Підписана чотирма особами («председатель комитета, кассачей, зав. лавкой, бухгалтер»). Підписи та номер зроблено чорним чорнилом. На полі бони три відбитки цифри «5» (пять рублей) фіолетового кольору.

Номер бони (232) говорить про її не одиничний випуск. Можливі й інші

номіналі. Розмір бони 210 × 70 мм. Папір нерівно обрізано з усіх сторін.

П. Ф. Рябченко у другому томі (Бони України) свого каталогу (Полный каталог бумажных дензнаков и бон России, СССР, стран СНГ. 1769–2003) повідомляє про емісію кооперативну «Константиновский рабочий» м. Костянтинівка Донецької області представлену одним номіналом 10 рублів (№ 3558).

Виявляється, ще існує й номінал 5 рублів.

Обидві бони ідентичні у своєму оформленні та розмірами (185 × 91 мм). Єдина відмінність — колір. 10 рублів червоного кольору, 5 рублів — синього. Друковані на тонкому папері, завірені двома печатками фіолетового кольору та підписом «председателя рабкопа». Номери не проставлено, односторонні.

Бони відрізилися (відривалися) з книжки, що підтверджує назва бони «Заборная Книжка Карточка». Форма книжки затверджена в 1924 р., про що можна дізнатися з тексту на самій боні.

«Олександрійський Робочий Кооператив. Марка для обліку премії на забір членів». Виходячи з цього напису дві невеличкі бони розміром 36 × 28 мм (по рамці) продовжують ряд уже відомих емісій м. Олександрія Кіровоградської області. Обидва номінали (5 та 25 коп.) мають однакове оформлення. Червоний друк на фоновому орнаменті блакитного кольору. На одній стороні перфорація. На двадцятикопійчному номіналі наддрук фіолетовим чорнилом «15» (можливо змінений номінал). Цікаво чи існують інші номінали?..

Шкода, що не вдалося нічого відшукати про самих емітентів, описаних вище грошових знаків.

Сподіваємося, що читачі доповнять цю розповідь та поділяться своїми знаннями та роздумами.

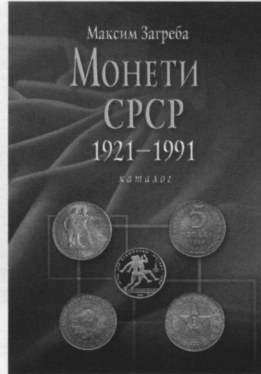
Автор вдячний колегам-колекціонерам Олександрю Дзюбаку (м. Костопіль Рівненської обл.) та Євгену Залевському (м. Рівне) за допомогу та співпрацю, завдяки чому стало можливим ознайомлення з описаними вище бонами.

Ці книжки можна отримати поштою, надіславши електронний переказ на адресу редакції журналу: Максим Загреб, а/с 43, Київ, 02147. Не забудьте у графі електронного переказу «Для письмового повідомлення» зазначити зворотню адресу, назву книжки та кількість примірників (див. стор. 47).

Пропозиція дійсна до 1 вересня 2010 р.

Максим Загреб
МОНЕТИ СРСР
1921–1991

Каталог

Київ, 2009 р.
Формат 145×215 мм,
м'яка обкладинка, 100 с.

Каталог містить зображення, технічні параметри та ринкові ціни на монети РРФСР (1921–1923 рр.), СРСР (1924–1991 рр.) та регіональні монети (1918–1946 рр.)

Каталог містить п'ять розділів:

1. Обігові монети 1921–1991 рр. До розділу також включено монети Армавіру (1918 р.), Арктикувугілля (1946 р.), Туви (1934 р.), Хорезму (1920–1922 рр.).
2. Ювілейні монети з недорогоцінних металів.
3. Ювілейні монети із срібла, золота, платини та палладію.
4. Жетони торгівельних автоматів та метрополітену.
5. Токени (приватні гроші спілок споживачів).

Українською мовою.

Ціни в українських гривнях.

Ціна з пересилкою поштою по Україні
1 примірник — 54,00 грн.
5 примірників — 250,00 грн.

Максим Загреб
МОНЕТИ УКРАЇНИ
1992–2009

Каталог. Видання 5-те, доповнене

Максим Загреб
Олександр Каглян

МОНЕТИ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
1811–1918

Каталог

Київ, 2008 р.

Формат 145×215 мм,
м'яка обкладинка, 128 с.

У каталозі міститься зображення монет, а також їх технічні параметри, описання легенд, гуртів та ринкові ціни на два стани збереження. У перших трьох частинах «Мідні монети», «Срібні монети» та «Золоті монети» представлені монети, відкарбовані з 1811 р. (з введення в обіг Віденської валюти) Австрійської імперії, королівств: Ломбардія та Венеція, Угорщина, Хорватія, Славонія та Долмація і герцогства Мантуя. А також австрійсько-угорські монети після реформи 1892 р.

У четвертій частині «Несистемні монети» представлені мідні, срібні та золоті монети відкарбовані на території Австрійської імперії під час надзвичайних обставин.

Ціна з пересилкою поштою по Україні:

1 примірник — 52,00 грн.
5 примірників — 245,00 грн.

Київ, 2009 р.

Формат 145×215 мм,
м'яка обкладинка, 160 с.

Зображення, технічні параметри та ринкові ціни на монети України 1992–2009 рр. карбування у двох станах збереження. Різновиди обігових монет штемпельного характеру зведено у таблиці. До каталогу також включено жетони, медалі та сувенірну продукцію Монетного двору НБУ. Українською мовою.

Ціни в українських гривнях.

Ціна з пересилкою поштою по Україні

1 примірник — 55,00 грн.
5 примірників — 250,00 грн.

Первый генетик Грегор Мендель и другие...

Виктор Барштейн (Киев, Украина),
Владимир Тыминский (Ганновер, Германия)

Постоянные читатели журнала уже знакомы с наградами Европейской академии естественных наук (ЕАЕН) и Международного Рыцарского Союза, организаций, базирующихся в Ганновере (Германия)*. Президентом обеих организаций и руководителем проекта учреждения наград является один из авторов данной статьи, профессор В. Г. Тыминский.

Некоторыми наградами ЕАЕН отмечает заслуги медиков (орден Николая Пирогова, медали Парацельса, Роберта Коха, Пауля Эрлиха, Рудольфа Вирхова и т.д.), наградой за гуманизм служит медаль Альберта Швейцера, весьма почетными для деятелей науки и культуры являются медали имени таких разносторонних личностей, как Леонардо да Винчи и Иоганн Вольфганг Гёте, успехи изобретателей отмечают медалью А. С. Попова.

Биологи и, особенно, генетики сочтут за честь быть награжденными недавно учрежденной медалью имени Грегора Менделя, естествоиспытателя, ученого-ботаника и религиозного деятеля, сыгравшего огромную роль в развитии представления о наследственности, основоположника генетики.

Медаль — круглой формы из белого металла с расположенным в центре медального поля аверса (рис. 1) высокорельефным полупогрудным, почти анфас, портретом основоположника генетики, надписью сверху по окружности на немецком языке: «ZUM 100. TODESTAG» (100 ЛЕТ СО ДНЯ СМЕРТИ). Под портретом, в нижней части медального поля, горизонтальная надпись в три строки на немецком языке: «GREGOR MENDEL I. GENETIKER 1822–1884» (ГРЕГОР МЕНДЕЛЬ ПЕРВЫЙ ГЕНЕТИК 1822–1884).

Центральную часть реверса медали занимает горизонтальная надпись на немецком языке в две строки: «Dem Verdienste» (За заслуги), подчеркнутая выпуклой чертой. По краю медального поля, по кругу — веночек из дубовых листьев.

Медаль с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой.

На ленте продольные черная, красная и желтая полосы одинаковой ширины. Крепится медаль при помощи застёжки.

Иоганн Мендель (1822–1884) родился в крестьянской семье в деревне Хейнцендорф (Австрийская Империя, позже Австро-Венгрия). После окончания Философского училища при Ольмюцком (Оломоуцком) университете Мендель в 1843 г. постригся в монахи августинского монастыря Св. Томаша в Брюнне (ныне Брно, Чехия) и взял имя Грегор. Окончив Брюннский богословский институт, Грегор стал священником, преподавал математику, греческий язык и латынь в гимназиях. Как ни странно, он провалил экзамены на право преподавания физики и биологии. В 1851–53 гг. Грегор был вольнослушателем Венского университета (обучался естественной истории).

Мендель заинтересовался процессом гибридизации растений и, в частности, разными типами гибридных потомков и их

*Барштейн В. Ю. Награды Европейской академии естественных наук // Нумизматика і фалеристика. — 2007. — № 2. — С. 9 — 21.

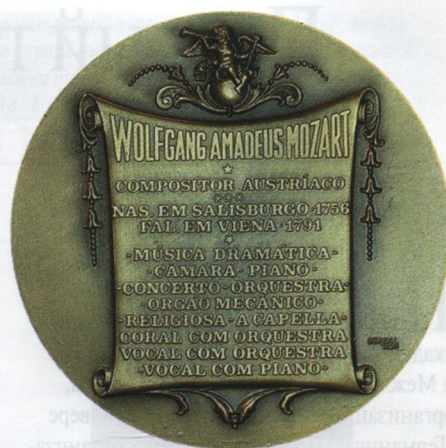
Барштейн В. Ю. Новые награды Европейской академии естественных наук // Нумизматика і фалеристика. — 2007. — № 4. — С. 18 — 21.

3

4

6

5

7

статистическими соотношениями. С 1856 г. по 1863 г. он стал проводить опыты по гибридизации гороха в экспериментальном монастырском саду и сформулировал законы, объясняющие механизм наследования, известные нам как «Законы Менделя». 8 марта 1865 г. Мендель доложил результаты своих опытов брюннскому Обществу естествоиспытателей, которое в конце следующего года опубликовало конспект его доклада в очередном томе «Трудов Общества естествоиспытателей в Брюнне» под названием «Опыты над растительными гибридами». К сожалению, работа не вызвала интереса у современников.

В 1868 г. Мендель был избран настоятелем монастыря и больше биологическими исследованиями не занимался. Только в начале XX века, с развитием представлений о генах, была осознана вся важность сделанных им выводов (после того как ряд других учёных независимо друг от друга заново открыли уже выведенные Менделем законы наследования), лежащие в основе современной генетики: закон единообразия гибридов первого поколения; закон расщепления гибридов второго поколения; закон независимого комбинирования признаков (точнее, закон независимого расщепления).

Обращение к образу Грегора Менделя характерно и для медальерного искусства. Среди настольных медалей, в той либо иной степени посвященных Грегору Менделю, хочется остановиться на бронзовой медали (60 мм, скульптор Р. Бенард), выпущенной к 4-й Международной конференции по генетике в Париже почти 100 лет назад — в 1911 г. (рис. 2).

Центральную часть медального поля аверса занимает расположенный в некотором углублении высокорельефный, погрудный, профильный, повернутый влево портрет молодого Менделя в монашеском одеянии. По краю медального поля, по кругу, отделенная рельефным бортиком, надпись: «JOHANN GREGOR MENDEL 1822–1884».

Центральная часть медального поля реверса медали, несколько приподнятая, изображает цветы и плоды гороха, с которым экспериментировал Мендель. Изображение выполнено высоким рельефом. В центре — изображена пластина с рельефной надписью: «L. LUTZ». К сожалению, определить, кем был этот человек, которому предназначалась медаль, не представилось возможным. По краю медального поля, по кругу надпись, сверху: «... RERUM COGNOSCERE CAUSAS - » (...ПОЗНАНИЕ ПРИЧИНЫ ВЕЩЕЙ -), снизу: «4^E CONFERENCE INTERNATIONALE DE GENETIQUE PARIS 1911» (4-АЯ МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ПО ГЕНЕТИКЕ ПАРИЖ 1911).

Не только биологи смогут получить награду за крупный вклад в науку. Еще одно «белое пятно» ликвидировано ЕАЕН. Заслуги в области музыкальной культуры будут отмечаться прекрасными медалями имени выдающихся музыкантов: австрийского композитора, инструменталиста и дирижера Вольфганга Амадея Моцарта и немецкого композитора, дирижера и пианиста Людвиг ван Бетховена.

Медаль имени Вольфганга Амадея Моцарта — круглой формы из белого металла с расположенным в центре медального поля аверса (рис. 3) высокорельефным, погрудным, профильным, повернутым влево, портретом величайшего австрийского музыканта, надписью: слева, сверху и справа по окружности на немецком языке — «WOLFGANG AMADEUS MOZART», снизу — датами рождения и смерти «1756–1791».

Реверс медали аналогичен реверсу медали Грегора Менделя.

Медаль с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой. На ленте продольные полосы одинаковой ширины: белая между двух красных. Крепится медаль при помощи застёжки.

Образ Моцарта встречается на множестве настольных медалей разных стран мира. Не последнее место среди них занимает одна из серии португальских медалей, посвященных выдающимся музыкантам (80 мм, бронза, 70-е годы XX века, скульпторы: аверс — Humberto J. Mendes, реверс — Verbal Porto, Монетный двор Португалии).

Выразительный, высокорельефный, погрудный, почти профильный, повернутый вправо портрет Моцарта занимает центральную часть аверса медали (рис. 4). Справа, по краю медального поля, по кругу надпись курсивом: «Mozart». Слева от портрета горизонтальная надпись в две строки — годы жизни выдающегося композитора: «1756–1791».

Центральную часть реверса занимает изображение свитка, над которым расположена виньетка с ангелом, играющим на трубе (характерно для всех медалей этой серии). На свитке надпись в 15 строк: «WOLFGANG AMADEUS MOZART / * / COMPOSITOR AUSTRIACO / *** / NASEM SALISBURGO 1756 / FAL. EM VIENA 1791 / * / - MÚSICA DRAMÁTICA - / - CÂMARA - PIANO - / - CONCERTO - ORQUESTRA - / - ORGÃO MECÂNICO - / - RELIGIOSA - A CAPELLA - / CORAL COM ORQUESTRA / VOCAL COM ORQUESTRA - / VOCAL COM PIANO - » (ВОЛЬФГАНГ АМАДЕЙ МОЦАРТ* АВСТРИЙСКИЙ КОМПОЗИТОР *** РОДИЛСЯ В ЗАЛЬЦБУРГЕ 1756 — СКОНЧАЛСЯ В ВЕНЕ 1791 — ДРАМАТИЧЕСКАЯ МУЗЫКА — КАМЕРНАЯ МУЗЫКА — СОЧИНЕНИЯ ДЛЯ КЛАВЕСИНА — КОНЦЕРТЫ — ПРОИЗВЕДЕНИЯ ДЛЯ ОРКЕСТРА — ОРГАННАЯ МУЗЫКА — ДУХОВНАЯ МУЗЫКА — КАПЕЛЛА — ХОРАЛЫ ДЛЯ ОРКЕСТРА — ВОКАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ИСПОЛНЯЕМЫЕ В СОПРОВОЖДЕНИИ ОРКЕСТРА — ВОКАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ИСПОЛНЯЕМЫЕ В СОПРОВОЖДЕНИИ КЛАВЕСИНА).

Вольфганг Амадей Моцарт, полное имя которого — Йоганн Хризостом Вольфганг Теофил Моцарт (нем. *Joannes Chrysostomus Wolfgang Theophilus Mozart*) — яркий представитель Венской классической школы композиции, скрипач-виртуоз, клавесинист, органист.

За свою короткую жизнь Моцарт создал более 600 произведений. Из двух десятков опер выделим: «Женитьбу Фигаро» (*Le nozze di Figaro*, 1786), «Дон Жуан» (*Don Giovanni*, 1787), «Волшебную флейту» (*Die Zauberflöte*, 1791). Моцарт создал 68 духовных произведений, 22 сонаты для клавесина, 45 сонат и вариаций для скрипки и клавесина, 32 струнных квартета, около 50 симфоний, 55 концертов и т.д.

Медаль имени Бетховена — круглой формы из белого металла с расположенным в центре медального поля аверса (рис. 5) высокорельефным, погрудным, анфас, выразительным портретом одного из наиболее уважаемых и исполняемых в мире композиторов, надписью слева, сверху и справа по окружности на немецком языке: «LUDWIG VAN BEETHOVEN 1770–1827».

Реверс медали аналогичен реверсу медали Грегора Менделя.

Медаль с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой. На ленте продольные черная, красная и желтая полосы одинаковой ширины. Крепится медаль при помощи застёжки.

Среди многочисленных настольных медалей разных стран мира, посвященных Бетховену, остановимся на еще одной португальской медали из вышеупомянутой серии (80 мм, бронза, 70-е годы XX века, скульпторы: аверс — Humberto J. Mendes, реверс — Verbal Porto, Монетный двор Португалии).

Выразительный, высокорельефный, погрудный, почти анфас портрет Бетховена занимает центральную часть аверса медали (рис. 6). Слева, по краю медального поля, по кругу надпись курсивом: «Beethoven». Справа от портрета горизонтальная надпись в две строки — годы жизни выдающегося музыканта: «1770–1827».

Центральную часть реверса занимает изображение свитка, над которым расположена виньетка с ангелом, играющим на трубе. На свитке надпись в 14 строк: «LUDWIG VAN BEETHOVEN / * / COMPOSITOR ALEMÃO / DE ORIGEM FLAMENGA / *** / NASEU EM BONA 1770 / FALECEU EM VIENA 1827 / * / - MÚSICA DRAMÁTICA - / - CORAL SINFÓNICA - / - DE CÂMARA - DE PIANO - / - SINFÓNICA - VOCAL - / - OBRAS SOLISTAS COM / ORQUESTRA E BALADOS.» (ЛЮДВИГ ВАН БЕТХОВЕН* НЕМЕЦКИЙ КОМПОЗИТОР ФЛАМАНДСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ *** РОДИЛСЯ В БОННЕ 1770 СКОНЧАЛСЯ В ВЕНЕ 1827 ДРАМАТИ-

ЧЕСКАЯ МУЗЫКА – СОЧИНЕНИЯ ДЛЯ ХОРА – КАМЕРНАЯ МУЗЫКА – СОЧИНЕНИЯ ДЛЯ ФОРТЕПИАНО – СИМФОНИЧЕСКАЯ МУЗЫКА – ВОКАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ – КОНЦЕРТЫ ДЛЯ ОРКЕСТРА И ОБРАБОТКИ НАРОДНЫХ ПЕСЕН).

Людвиг Ван Бетховен (нем. Ludwig van Beethoven, 1770–1827), знаковая фигура европейской классической музыки в период между классицизмом и романтизмом, писал во всех существующих в то время жанрах, включая оперу «Фиделио», балет «Творения Прометей», музыку к драматическим спектаклям, хоровые сочинения. Однако самыми значительными в его наследии считаются инструментальные произведения: сонаты для фортепиано, скрипки и виолончели, концерты для фортепиано, для скрипки, квартеты, 11 симфонических увертюр, среди которых «Кориолан», «Эгмонт», «Леонора», 9 симфоний, среди которых — №3 «Героическая», №6 «Пасторальная».

Несколько наград ЕАЕН и Международного рыцарского союза учреждены в честь выдающихся государственных деятелей.

Велик вклад в развитие культуры и науки Марии Терезии (нем. Maria Theresia, 1717–1780), эрцгерцогини Австрии, королевы Венгрии, королевы Богемии, королевы Хорватии и Словении, герцогини Пармы, герцогини Милана, герцогини Люксембурга и императрицы Священной Римской империи.

Медаль — круглой формы из белого металла с расположенным в центре медального поля аверса (рис.7) высокорельефным погрудным, профильным, повернутым вправо портретом Марии Терезии, надписью по окружности слева: «MARIA THERESIA» и справа — датами рождения и смерти: «1717–1780».

Реверс медали аналогичен реверсу медали Грегора Менделя.

Медаль с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой. На ленте продольные черная, красная и желтая полосы одинаковой ширины. Крепится медаль при помощи застежки.

Эрцгерцогиня Мария Терезия прожила очень яркую и насыщенную событиями жизнь. Получившая чисто мужское воспитание, старшая дочь императора Карла VI получила в правление одну из самых отсталых во всех отношениях стран. Царствование Марии Терезии — время активных реформ.

Мы остановимся только на ее заслугах в развитии культуры и науки. Мария Терезия учреждала университеты, высшие школы для рисования, живописи и архитектуры, реформировала гимназии, положила начало образованию простого народа (Schulordnung), довела общее число школ до 6000, основала публичные библиотеки в Праге и Инсбруке, устроила превосходные обсерватории в Вене, Граце и т. д. Она ограничила влияние церкви (школы и печать находились всецело во власти иезуитов) на народное просвещение и усилила значение в этой области государственной власти.

Безукоризненная жена и мать 16 детей, в том числе двух императоров Иосифа II и Леопольда II, а также знаменитой королевы Франции Марии-Антуанетты, Мария Терезия оставила свое государство значительно продвинувшимся на пути прогресса, с мощной армией и увеличившимся престижем в Европе.

Естественно, что образ Марии Терезии присутствует на монетах и многих настольных медалях, одну из которых мы представим вниманию читателей.

Речь идет о памятной серебряной медали (0,875 тройской унции, скульптор — Уорнер Вильямс (Warner Williams), отчеканенной в США на Монетном дворе Франклина (Franklin Mint) в 1969 г. по заказу Мемориального общества знаменитых женщин (Societe Commemorative de Femmes Celebres, сокращенно — SCFC).

В центре медального поля аверса медали (рис. 8) матированный, рельефный, полупогрудный, профильный, повернутый вправо портрет Марии Терезии. По краю медального поля, по кругу надпись: «• 1717 • MARIA • THERESA • 1780 •». В центре реверса — рельефное изображение короны императрицы Священной Римской империи, от которого исходит сияние, и надпись на английском языке по краю медального

поля, по кругу: «I • AM • THE • MOTHER • TO • ALL • OF • MY • PEOPLE» (Я МАТЬ ДЛЯ ВСЕГО МОЕГО НАРОДА).

Соперником Марии Терезии в Войне за австрийское наследство (1740–1748) и в Семилетней войне (1756–1763) был герой следующей медали ЕАЕН и Международного рыцарского союза Фридрих II, или Фридрих Великий, прозванный Старый Фриц (нем. Friedrich II, Friedrich der Große, Alter Fritz, 1712–1786) — король Пруссии с 31 мая 1740 г.

Его портрет, высокорельефный, погрудный, почти анфас, расположен в центре аверса медали — круглой формы из белого металла (рис. 9). Слева от портрета — горизонтальная надпись: «FRIEDRICH», справа — горизонтальная надпись в две

9

8

строки: «DER GROSSE» (ВЕЛИКИЙ). В нижней части портрета – по краю медального поля, по кругу даны даты рождения и смерти короля: «1712–1786».

Реверс медали аналогичен реверсу медали Грегора Менделя.

Медаль с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой. На ленте продольные черная, красная и желтая полосы одинаковой ширины. Крепится медаль при помощи застёжки.

Выдающийся немецкий скульптор Карл Гетц (нем. Karl Goetz) создал настольную медаль, посвященную 150-летию со дня смерти короля Пруссии (36 мм, серебро, 1936 г.).

Высокорельефный, головной, профильный портрет Фридриха II расположен в центре аверса медали (рис. 10). По краю медального поля, по кругу надпись: «FRIEDRICH DER GROSSE 1712–1786» (ФРИДРИХ ВЕЛИКИЙ 1712–1786).

10

В центре медального поля реверса, сверху — орел в короне со скипетром и державой, снизу — сидящий маленький мальчик со знаменем и книгой, вероятно,

символизирующий молодое Прусское королевство (18 января 1701 г. дед Фридриха Великого курфюрст Бранденбургский Фридрих III был коронован королём Пруссии и принял титул Фридриха I, при этом название Пруссия было присвоено всему Бранденбургско-Прусскому государству). По краю медального поля, по кругу надпись: «ZUM GEDENKEN A.D. 150. TODESTAG 1936» (В ПАМЯТЬ 150-ЛЕТИЯ СО ДНЯ СМЕРТИ).

Формат статьи не позволяет рассказать о многочисленных событиях в жизни великого короля Фридриха II, яркого представителя просвещенного абсолютизма и одного из основоположников прусско-германской государственности. Остановимся только на некоторых увлечениях и заслугах Фридриха Великого, связанных с наукой и культурой. Он, кроме своего родного немецкого языка, владел французским, английским, испанским, португальским, итальянским, читал на латыни, греческом и древнегреческом, древнееврейском, играл на флейте (сочинил 100 сонат и 4 симфонии), среди его литературных трудов: «Антимакиавелли», «История своего времени», «Исторические записки Бранденбургского дома», «Письма о любви к отечеству», «Рассуждения о различных формах правления и об обязанности государей», «История раздела Польши», он лично руководил Прусской академией наук, основал первую публичную библиотеку, заложил основу коллекции картин для будущей картинной галереи, покровительствовал артистам, философам, музыкантам, приглашенным в Пруссию.

Выдающемуся германскому государственному деятелю, первому канцлеру Германской империи (второго рейха), князю Отто Эдуарду Леопольду фон Бисмарку-Шёнхаузену (нем. Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen; 1815–1898) посвящена следующая медаль ЕАЕН и Международного рыцарского союза.

Медаль — круглой формы из белого металла с расположенным в центре медального поля аверса (рис. 11) высокорельефным, погрудным, профильным, повернутым вправо портретом Бисмарка, прозванного «железным канцлером». По краю медального поля, по окружности надписи, сверху: «OTTO von BISMARCK», снизу — даты рождения и смерти: «1815–1898».

Реверс медали аналогичен реверсу предыдущих медалей.

Медаль с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой.

На ленте продольные черная, красная и желтая полосы одинаковой ширины. Крепится медаль при помощи застёжки.

Мелкопоместные дворяне Бисмарки из поколения в поколение служили правителям Бранденбурга на мирном и военном поприще, не снискав обширных землевладений, богатства или аристократической роскоши.

Юный Отто Бисмарк не отличался блестящими успехами в учебе ни в гимназии, ни в университете Георга Августа в Гёттингене, где изучал право. Он интересовался политикой прошлого, историей военных и мирных взаимоотношений разных стран. Закончил он свое университетское образование в Новом столичном университете Берлина, защитив диссертацию по философии и политической экономии.

Начать дипломатическую карьеру Бисмарку не удалось, возможно, из-за слухов о бурной студенческой жизни, изобиловавшей дуэлями.

В 1847 г. начал свою политическую карьеру в качестве депутата Соединенного ландтага Пруссии. В 1851–1859 гг. Бисмарк был представителем Пруссии в бундестаге во Франкфурте-на-Майне. Во время Крымской войны Бисмарк стал противником австрийского доминирования, ярким приверженцем Германского союза и главным сторонником союза с Россией и Францией (ещё совсем недавно воевавших друг с другом), направленного против Австрии. В 1859–1862 гг. он был послом в России. Бисмарк изучил русский язык и изъяснялся очень прилично. В 1862 г. Бисмарк — посол Пруссии во Франции. В сентябре 1862 г. во время конституционного конфликта между прусской королевской властью и либеральным большинством прусского ландтага Бисмарк был призван королем Вильгельмом I на пост прусского министра-президента; упорно отстаивал права короны и добился разрешения конфликта в ее пользу.

В результате трех победоносных войн Пруссии: против Дании, против Австрии и против Франции, усиления патриотических настроений Бисмарк сумел сплотить Северо-германский союз, объявил о создании Второго рейха, а Вильгельм I принял титул императора (кайзера) Германии. Бисмарк получил титул князя и 18 января 1871 г. высший государственный пост имперского канцлера, а в соответствии с конституцией 1871 г. — практически неограниченную власть.

Внутренняя политика Бисмарка характеризовалась сильной исполнительной властью, олицетворяемой им самим, слабым парламентом, репрессивной политикой по отношению к рабочему и социалистическому движению, законами о лишении духовенства

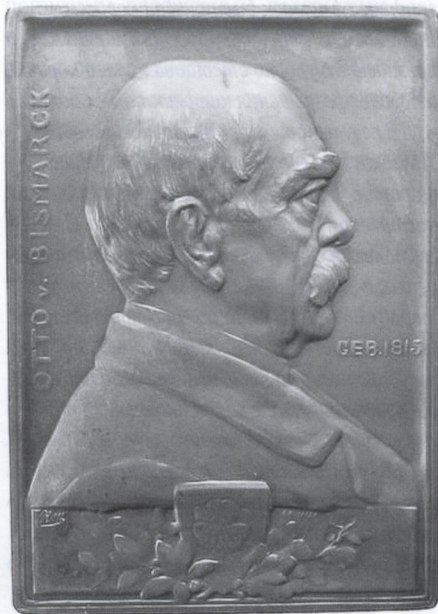
права надзора за школами, о запрещении иезуитского ордена в Германии, об обязательном гражданском браке, об отмене статей конституции, предусматривавших автономию церкви и др.

Вместе с тем, в 1881–1889 гг. Бисмарк провел «социальные законы» (о страховании рабочих на случай болезни и на случай увечья, о пенсиях по старости и инвалидности), заложившие основы социального страхования рабочих.

С помощью сложной системы союзов, обеспечивших изоляцию Франции, сближение Германии с Австро-Венгрией и поддержание хороших отношений с Россией, Бисмарку удавалось поддерживать мир в Европе. Германская империя стала одним из лидеров международной политики.

Отто фон Бисмарку посвящено множество настольных медалей и плакет, одну из которых мы представим читателям.

Плакета (73 × 52,5 мм, бронза, скульптор — Майер (Mayer) отчеканена в связи со смертью Бисмарка в 1898 г. Центральную часть аверса плакетки (рис. 12) занимает высокорельефный, погрудный, профильный, повернутый вправо портрет выдающегося государственного деятеля. Слева, по краю плакетки надпись: «ОТТО v. BISMARCK». Справа от портрета горизонтальная надпись: «ГЕВ. 1815» (Родился в 1815 г.). Под портретом — пластина с ветками лавра (слева) и дуба (справа), между которыми, на возвышении, герб Бисмарка — трехлепестной лист клевера, между лепестками которого, листья дуба.

12

На реверсе, в окружении дубовых веток, надпись на латыни в две строки, девиз Бисмарка: «IN TRINITATE ROBUR» (В ТРОИСТВЕННОСТИ — СИЛА).

При упоминании о Тевтонском ордено большинство читателей, вероятно, вспомнят легендарный фильм, снятый в 1938 г. Сергеем Эйзенштейном — «Александр Невский», повествующий о Ледовом побоище, битве, произошедшей 5 апреля 1242 г. между новгородцами под предводительством князя Александра Невского и рыцарями Ордена меченосцев на льду Чудского озера. Эта битва положила предел продвижению немецкого рыцарства на восток.

Рассказывать о событиях, связанных с долгой, более чем 800-летней историей ордена, называемого в русской историографии Тевтонским или Немецким орденом, можно

14

очень долго, остановимся только на истории его возникновения и современной деятельности.

По одной из версий, во время 3-го крестового похода, во время осады Акко, купцы из Любека и Бремена основали полевой госпиталь. Герцог Фридрих Швабский (нем. Fürst Friedrich von Schwaben) 19 ноября 1190 г. преобразовал его в духовный орден, который был отделением ордена Иоаннитов.

Римский папа Климент III утвердил орден как «*fratrum Theutonicorum ecclesiae S. Mariae Hierosolymitanae*» (Братство Тевтонской церкви Святой Марии Иерусалимской) своей папской буллой от 6 февраля 1191 г. На церемонии реорганизации ордена в духовно-рыцарский 5 марта 1196 г. в храме Акко присутствовали магистры госпитальеров и тамплиеров, а также светские и духовные лица Иерусалима. Папа Римский Иннокентий III подтвердил это событие буллой, датированной 19 февраля 1199 г., и определил задачи ордена: защита немецких рыцарей, лечение больных, борьба с врагами католической церкви. Орден был подвластен Папе Римскому и императору Священной Римской империи.

Орден был распущен в 1809 году во время Наполеоновских войн. В 1947 г. декрет о ликвидации ордена был формально аннулирован. Отделения ордена имеются в Австрии, Германии, Чехии, Словении и некоторых других европейских странах. Имеется также маленькое сообщество членов ордена в США.

Девиз Тевтонского ордена: нем. «*Helfen — Wehren — Heilen*» («Помогать — Защищать — Лечить»). Символ ордена — латинский крест чёрной эмали с белой эмалевой границей, перекрытый (для Рыцарей Чести) шлемом с чёрно-белыми перьями или (для членов общества Св. Марии) простым круговым украшением из чёрно-белой орденской ленточки.

Окончание на стр. 48

Монети держави, що була князівством і царством (монети Болгарії у 1901–1918 рр.)

Олександр Десятников (Черкаси)

Проголошення Болгарського князівства й формування його грошової системи. Перемога російської армії у війні 1877–1878 рр. проти Туреччини забезпечила звільнення Болгарії від османської навали, що тривало з кінця XIV ст. Згідно з Сан-Стефанським мирним договором Болгарія оголошувалася автономним князівством з правом обрання князя, який визнавався васалом турецького султана. Фактичне звільнення з-під влади Туреччини по-служувало також великим поштовхом для ліквідації існуючої феодальної системи й розвитку нових капіталістичних відносин. Проте на межі століть Болгарія залишалася аграрною країною, в якій 80 % населення проживало в сільській місцевості.

14 серпня 1887 р. князем Болгарії було обрано Фердинанда I з німецької Саксен-Кобург-Готської династії. За його правління на початку XX ст. економіка держави успішно розвивалася й це дало змогу Болгарському князівству претендувати на гегемонію на Балканах, спираючись на підтримку Німеччини.

Після звільнення Болгарії з-під влади Туреччини її грошовий обіг являв собою хаотичну картину з великою кількістю валют в обігу. Населення користувалося турецькими, російськими, румунськими, сербськими, французькими, австрійськими, німецькими та монетами інших країн. Усі вони походили з різних монетних систем із особливими номіналами монетними металами. Тому на ринку обіг іноземних монет відбувався не за лицевими номіналами, а відповідно до співвідношення цін на метали. На Балканах міцні економічні й політичні позиції займала Франція, тому при складанні першого бюджету князівства у 1879 р. в якості загального еквіваленту для обрахунків було використано французький франк. Однак для функціонування незалежної держави та врегулювання економічного життя князівство мусило створити власну грошову систему.

25 січня 1879 р. засновано Болгарський національний банк, а 4 червня 1880 р. Народні збори ухвалили закон «Про карбування монети у Князівстві», яким державі

Фердинанд I (1861–1948), князь (1887–1908), цар Болгарії (1908–1918).

надавалося виключне право карбувати монети і випускати їх в грошовий обіг.

Згідно із законом грошовою одиницею Болгарії визначався лев (болг. левъ (згідно сучасного правопису — лев), множ. лева), що поділявся на 100 стотинки (болг. стотинка, множ. стотинки). З болгарської мови слово «лев» перекладається як «лев». Ця назва з'явилася в останній третині XVI ст. для позначення поширеного на Балканах голландського левендальдера із зображенням лева на реверсі¹. Назву розмінної монети — стотинка — з болгарської мови можна перекласти як «сотий». Хоча висловлювалися пропозиції назвати грошову одиницю на французький зразок «франком», а розмінну монету відповідно «сантимом». Викарбовано навіть пробні монети у 10 сантиметрів і 1 франк з болгарськими державними символами. Проте перемогла точка зору щодо національних історичних назв.

¹ У 1867 р. на тому самому історичному підгрунті грошову одиницю з назвою «лей», що перекладається як «лев», запровадила Румунія.

Монети Болгарського князівства 1901 р. (1 і 2 стотинки, бронза) і 1906 р. (5, 10 і 20 стотинки, мідно-нікелевий сплав). Датування за юліанським календарем.

Метрологічні характеристики монет Болгарського князівства 1901 і 1906 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 стотинка	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	1,00	15,00
2 стотинки	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	2,00	20,00
5 стотинки	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель)	3,00	17,00
10 стотинки	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель)	4,00	19,00
20 стотинки	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель)	5,00	21,00

Емісія 1910 р.: 50 стотинки, 1 лев, 2 леви (срібло). Монети, що зафіксували проголошення Болгарського царства.

За левом закріпилося прізвище «кінт» або «кінта», а за стотинкою — «камук» (болг. «камук» — «камінь»). В повсякденному вжитку слово «стотинка» болгарі скорочували до «стинка» (болг. «стинка») чи «стишка» (болг. «стишка»).

Заснована у 1880 р. грошова система Болгарії мала своєю основою систему, сформовану умовами Латинського монетного союзу, що його 23 грудня 1865 р. уклали Франція, Швейцарія, Бельгія та Італія. Хоча Болгарія ніколи не входила до союзу, її срібні та золоті монети карбувалися за стандартом монет його країн-членів. Отже, болгарський лев був прирівняний до вмісту французького франка — 4,5 г чистого срібла чи 0,290323 г чистого золота. Через це болгарську грошову одиницю часто називали франком, а розмінну монету — сантимом.

Умови Латинського монетного союзу передбачали карбування повноцінних срібних (900-ї проби) монет номіналом 5 франків та розмінних 1 і 2 франків та 50 сантимів зі срібла 835-ї проби. Золоті монети — 10, 20, 50 і 100 франків — карбувалися з металу 900-ї проби. Відповідно й у Болгарії в обіг випущено срібні монети номіналами 5 левів, 2 леви, 1 лев й 50 стотинки та золоті 10, 20 і 100 левів. Набір розмінних номіналів та метрологічні характеристики болгарських та французьких монет не співпадали.

В останній чверті XIX ст. у світі ціна срібла відносно ціни золота почала швидко падати. Золоті монети карбувати ставало не вигідно, адже вони швидко «тікали» до країн, що перевели свої грошові системи на золотий стандарт. Тому 17 жовтня 1897 р. в Болгарії оприлюднено закон «Про монету у Князівстві», який оголосив грошовою одиницею країни золотий лев. Проте це не означало відхід від стандартів Латинського монетного союзу. Лев, як і раніше мав золотий вміст 0,290323 г чистого золота, а монети продовжували карбуватися із визначеним в 1880 р. стандартом.

² До 1916 р. Болгарія застосовувала юліанський календар й монети датувалися відповідно. Проте різниця між юліанським і григоріанським календарями була незначною й на датуванні монет не позначилася.

Монети Болгарського князівства в XX ст.

Перша емісія монет Болгарського князівства відбулася у 1881 р. Тоді випущено лише бронзові монети номіналом 2, 5 і 10 стотинки. Надалі протягом 1882–1894 рр. карбувалися срібні номінали — 50 стотинки, 1, 2 і 5 левів. У 1888 р. вперше розмінні монети викарбовано в мідно-нікелевому сплаві — 2½, 5, 10 і 20 стотинки. Золоті 10, 20 і 100 левів невеликими тиражами карбувалися лише в 1894 р. Усі ці монети на початок XX ст. формували грошовий обіг Болгарії.

У XX ст. монетне карбування Болгарського князівства відбулося в 1901 і 1906 рр.² Емісія 1901 р. складалася з двох бронзових номіналів — 1 і 2 стотинки, емісія 1906 р. — з трьох мідно-нікелевих: 5, 10 і 20 стотинки.

Оформлені монети однотипно. На аверсах вони мають зображення малого герба: коронований щит із зображенням коронованого лева, що стоїть на задніх лапах. У зовнішньому колі легенди: «БЪЛГАРИЯ» («Болгарія») вгорі й девіз «СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА» («В єдності сила»)

Емісія 1912–1913 рр.: 1 стотинка, 2 стотинки (бронза), 5 стотинки, 10 стотинки, 20 стотинки (мідно-нікелевий сплав), 50 стотинки, 1 лев, 2 леви (срібло).

Метрологічні характеристики монет Болгарського царства 1910–1917 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 стотинка	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	1,00	15,00
2 стотинки	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	2,00	20,00
5 стотинки, 1912–1913	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель),	3,00	17,00
1917	цинк (100 %)	2,00	17,00
10 стотинки, 1912–1913	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель),	4,00	19,00
1917	цинк (100 %)	3,00	19,00
20 стотинки, 1912–1913	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель),	5,00	21,00
1917	цинк (100 %)	4,00	21,00
50 стотинки	срібло, 835 проба (83,5 % срібло, 16,5 % мідь)	2,50	18,00
1 лев	срібло, 835 проба (83,5 % срібло, 16,5 % мідь)	5,00	23,00
2 леви	срібло, 835 проба (83,5 % срібло, 16,5 % мідь)	10,00	27,00

5, 10 і 20 стотинки, цинк, 1917 р. Дизайн монет той самий, що й в емісії 1901–1912 рр.

внизу. На реверсах — номінал (відповідно «1 СТОТИНКА», «2 СТОТИНКИ», «5 СТОТИНКИ», «10 СТОТИНКИ» (чи «20 СТОТИНКИ») та рік карбування у вінку з житніх колосків, оливкових гілок та квітів троянди. Троянда є не декоративним елементом, а представляє одну з головних сільськогосподарських культур Болгарії — країна займала світову першість з вирощування, виробництва й експорту цінної трояндової олії. Гурти усіх монет плоскі.

Монети Фердинанда I періоду Болгарського царства (1908–1918 рр.). 22 вересня (5 жовтня) 1908 р., скориставшись молодотурецькою революцією й послабленням Туреччини Болгарія оголосила про відмову від васальної залежності й проголосила повну незалежність. Князь Фердинанд I проголосив утворення Болгарського царства й прийняв титул царя.

Перші монети, що зафіксували проголошення Болгарського царства, випущено в 1910 р. Ними стали 50 стотинки, 1 лев і 2 леви. На аверсі всіх номіналів зображений профіль царя Фердинанда I в коловій легенді «ФЕРДИНАНДЪ I ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ», тобто «Фердинанд I цар болгар», що заявляло про претензії держави на ті території, що були населені болгарами, але належали іншим країнам, насамперед Туреччині. На реверсі подано номінал (відповідно «50 СТОТИНКИ», «1 ЛЕВЪ» чи «2 ЛЕВА») та рік карбування в три рядки у вінку з житніх колосків, оливкових гілок та квітів троянди. Гурт монети в 50 стотинки рубчастий, на інших — девіз «БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ» («Боже, збережи Болгарію»).

Наступна емісія 1912 р. включала в себе усі обігові номінали — бронзові 1 і 2 стотинки, мідно-нікелеві 5, 10 і 20 стотинки та срібні 50 стотинки, 1 і 2 леви. Дизайн розмінних монет той самий, що й в монет 1901 і 1906 рр. На срібних монетах, на відміну від монет 1910 р., голову царя розвернуто наліво й внесено деякі корективи в її зображення.

Після 1912 р. бронзові монети вже не карбувалися, тоді як емісію мідно-нікелевих і срібних повторено ще у 1913 р.

Поразка у Другій Балканській війні (червень-серпень 1913 р.) породила серед болгарських правлячих кіл та військових реваншистські настрої. Це зумовило

орієнтацію країни на австро-німецький військово-політичний блок. 14 жовтня 1915 р. Болгарія вступила в Першу світову війну на його боці.

Виснажлива війна різко погіршила економічне становище болгарської економіки. До цього спричинили великі бюджетні витрати на ведення війни, проникнення в промисловість німецького капіталу, мобілізації сільського населення та реквізиції робочої худоби селян, а також корупція чиновництва, що наживалося на воєнних поставках. Державний борг досяг 2 тис. левів на кожного болгарина, товари широкого вжитку ставали дефіцитними і, як наслідок, загрозливими темпами зростала інфляція. Населення природно почало приховувати спочатку срібні, а потім і бронзові монети, а на ринку розплачувалося за товари паперовими грошима, що знецінювалися.

Спробу випустити в обіг срібні монети було здійснено в 1916 р. Хоча було викарбовано мільйонні тиражі трьох срібних номіналів, в обіг їх так і не випустили (у 1930 р. їх пустили у переплавку для карбування нових монет). Для майбутніх колекціонерів-нумізматів залишилося лише 10 монет у 2 леви, 50 — у 1 лев і близько 350 штук 50 стотинки. Остання монета відома у двох варіантах: із вузьким чи широким кантом на реверсі.

Проте потреба в розмінних монетах залишалася досить гострою і поступово все зростала. Торгівля не могла обійтися

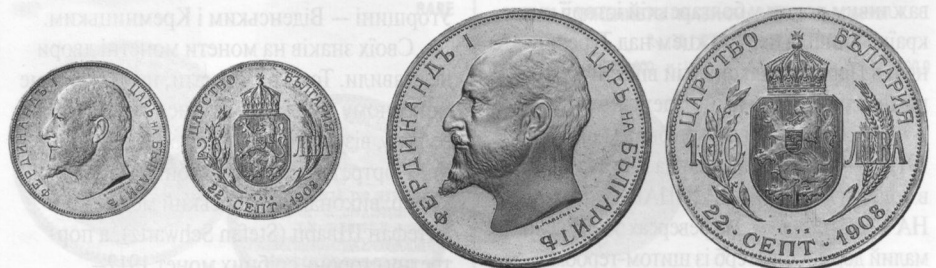
без монет для розміну паперових грошей. Випуск срібних монет став би безрезультатним — населення, отримавши їх, в обіг вже, як правило, не повернуло б. Разом з тим військова промисловість гостро потребувала дефіцитних металів, з яких карбувалися розмінні монети. Тому було прийнято рішення випустити в обіг монети з дешевого цинку.

В 1917 р. здійснено емісію монет трьох номіналів: 5, 10 і 20 стотинки (номінали 1 і 2 стотинки на той час вже «з'їла» інфляція) величезними тиражами — відповідно 53,2 млн, 59,1 млн і 40 млн штук. Це мало б задовольнити розмінний голод в країні.

Карбувалися монети із тим самим дизайном, що й в попередні роки. Звичайно, що цинк є значно м'якшим металом, ніж мідно-нікелевий сплав. Тому нові монети значно швидше втрачали зовнішній вигляд в процесі обігу й мали менш привабливий вигляд через «брудний» колір металу.

За роки війни економічне становище Болгарії значно погіршилося. Разом з тим зростало невдоволення населення існуючим режимом, апогеєм якого стало Владайське повстання вересня 1918 р. Щоб звільнити війська для його придушення, болгарський уряд був вимушений підписати не вигідне перемир'я із Антантою. Щоб домогтися пом'якшення її позиції при підготовці мирного договору й стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію Фердинанд I 3 жовтня 1918 р. зрікся престолу на користь свого сина Бориса.

Ювілейні монети 1912 р. Проголошення Болгарського царства 22 вересня (5 жовтня) 1908 р. означало здобуття країною повної юридичної незалежності країни від Османської імперії. На честь цієї події в 1912 р. було випущено золоті монети двох

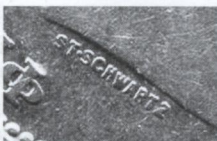
20 і 100 левів, 1912 р. Випуск на честь проголошення Болгарського царства. На реверсі рік карбування — дрібними цифрами під гербом, а «22 • СЕПТ • 1908» — дата проголошення царства.

Метрологічні характеристики ювілейних монет Болгарського царства 1912 р.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
20 левів	золото, 900 проба (90 % золото, 10 % мідь)	6,4516	21,00
100 левів	золото, 900 проба (90 % золото, 10 % мідь)	32,2580	35,00

2 стотинки 1901 р.: знак Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») — зліва від дати, знак головного медальєра Анрі Огюста Жуля Пате («факел») — справа; під роком — підпис медальєра А. Боррела

Підпис С. Шварца на срібних монетах 1910 р.

Підпис Р.Ф. Маршала на срібних монетах 1912–1916 рр.

номіналів — 20 і 100 левів за стандартами Латинського монетного союзу. Рік карбування обрано не випадково — 1912 р. став важливим роком у болгарській історії, адже країна вийшла переможцем над Туреччиною в Першій Балканській війні й цим підтвердила право на незалежність.

Аверс повторює тип срібних монет 1912 р. — голова Фердинанда I наліво в коловій легенді «ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ». На реверсах зображено малий державний герб із шитом-гербом правлячої Саксен-Кобург-Готської династії на грудях лева (10 смуг, пересічені по діагоналі короною). Герб між лавровою гілкою (зліва) та житнім колоссям (справа), поверх яких — номінал (відповідно «20 ЛЕВА» чи «100 ЛЕВА»). Вгорі півколом легенда «ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ» («Царство Болгарія»),

унизу півколом дата «22 • СЕПТ • 1908» — «22 вересня 1908» («СЕПТ» — скорочення від «септември» — «вересня»), над якою маленькі цифри року карбування «1912». На гуртах дєвїз «БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ».

Монетні двори. Перебуваючи під владою Туреччини, Болгарія не мала монетного двору на своїй території. Тому карбування своїх перших монет країна мусила замовляти за кордоном — у Великій Британії, Росії, Бельгії, Австро-Угорщині. Ця практика продовжилася і в ХХ ст.

Так, бронзові монети 1901 р. карбувалися у Франції Паризьким монетним двором, а мідно-нікелеві 1906 р. — в Австро-Угорщині на монетному дворі в Кремниці (нині місто в Словацькій Республіці).

На реверсах бронзових монет по сторонам від дати зображено знаки Управління Паризького монетного двору — «ріг достатку» і головного медальєра Анрі Огюста Жуля Пате (Henri August Jules Patey) — «факел».

Монети Кремницького монетного двору 1906 р. знаків не мають.

Дизайнер 1 і 2 стотинок 1901 р. — французький медальєр Альфред Боррел (Alfred Bogrel). На реверсі монет під роком карбування розміщено півколом його прізвище — «A. BORREL».

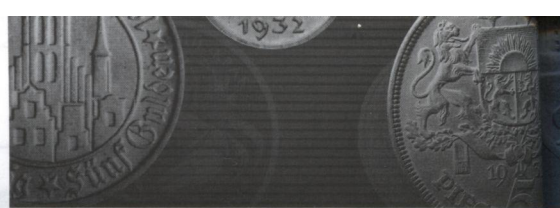
Дизайнер 5, 10 і 20 стотинок 1906 р. — Н. Формаш (N. Formash). Підпису на монетах немає.

Монети Болгарського царства періоду правління Фердинанда I карбувалися австро-угорськими монетними дворами: емісія 1910 р. — Віденським монетним двором, емісія 1912 р. — Кремницьким монетним двором, емісія 1913 р. — у Відні (5, 10, 20 стотинок і 2 леви) та Кремниці (50 стотинок і 1 лев), емісія 1916 р. — у Відні і Кремниці, емісія 1917 р. — у Кремниці.

Ювілейні 20 і 100 левів 1912 р. карбувалися двома монетними дворами в Австро-Угорщині — Віденським і Кремницьким.

Своїх знаків на монети монетні двори не ставили. Тому розпізнати, на якому саме монетному дворі карбувалися монети одного типу, візуально неможливо.

Портретну сторону срібних монет 1910 р. виконав австрійський медальєр Штефан Шварц (Stefan Schwartz), а портретну сторону срібних монет 1912–1916 рр., а також ювілейних золотих монет 1912 р. — теж австрійський майстер Рудольф Фердинанд Маршал (Rudolf Ferdinand Marschal). Обоє залишили на аверсах монет під зображеннями голови царя підписи — відповідно «ST • SCHWARTZ» і «R • MARSCHALL».

Рік Тираж Якість / Ціна

1 стотинка

Ø 20,0 мм. Бронза, 1,6 г. Гурт гладкий

Av.: СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *

Rv.: 1 / СТОТИНКА

1901	20.000.000	VF	25,0	XF	75,0
1912	20.000.000	VF	10,0	XF	30,0

2 стотинки

Ø 20,0 мм. Бронза, 2,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *

Rv.: 2 / СТОТИНКА

1881	5.000.000	VF	35,0	XF	400,0
------	-----------	----	------	----	-------

Ø 19,0 мм. Бронза, 2,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *

Rv.: 2 / СТОТИНКА

1901	40.000.000	VF	25,0	XF	75,0
1912	40.000.000	VF	10,0	XF	40,0

2, 1/2 стотинки

Ø 15,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 2,0 г. Гурт гладкий

Av.:

Rv.:

1888	11.647.000	VF	50,0	XF	350,0
------	------------	----	------	----	-------

Олександр I (1879–1886)

Фердинанд I (1887–1918)

Борис III (1918–1943)

Максим Загреба (Київ)
Сергій Яценко (Суми)

Князівство Болгарія 1878–1908 рр. Королівство Болгарія 1908–1946 рр.

Рік Тираж Якість / Ціна

5 СТОТИНОК

Ø 25,0 мм. Бронза, 5,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪДИНИЕТО ПРАВИ СИЛА-ТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 5 / СТОТИНКИ

1881 10.000.000 VF 35,0 XF 400,0

Ø 17,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 3,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪДИНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 5 / СТОТИНКИ

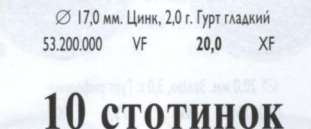
1888 14.000.000 VF 30,0 XF 350,0

Ø 17,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 3,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪДИНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 5 / СТОТИНКИ

1906 14.000.000 VF 10,0 XF 50,0
1912 14.000.000 VF 5,0 XF 30,0
1913 20.000.000 VF 5,0 XF 25,0

Ø 17,0 мм. Цинк, 2,0 г. Гурт гладкий

1917 53.200.000 VF 20,0 XF 50,0

10 СТОТИНОК (10 САНТИМ)

Ø 30,0 мм. Бронза, 10,0 г. Гурт гладкий

Av.: БЪЛГАРИЯ
Rv.: 10 / САНТИМ

1880 RARE

Рік Тираж Якість / Ціна

Ø 31,0 мм. Бронза, 10,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪДИНИЕТО ПРАВИ СИЛА-ТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 10 / СТОТИНКИ

1881 1.500.000 VF 35,0 XF 400,0

Ø 30,0 мм. Бронза, 10,0 г. Гурт гладкий

Av.: БЪЛГАРИЯ
Rv.: 10 / САНТИМ

1887 RARE

Ø 30,0 мм. Мідь, 10,0 г. Гурт гладкий

1887 RARE

Ø 30,0 мм. Нікелевий сплав, 10,0 г. Гурт гладкий

1887 RARE

Ø 30,0 мм. Мідь, 10,0 г. Гурт гладкий

Av.: БЪЛГАРИЯ
Rv.: VII JUILLET MDCCCLXXXVII / LA SOBRANIE DE TIRNOVA / ELIT A L UNANIMITE / LE PRINCE / FERDINAND DE SAXE COBOURG / PRINCE DE BULGARIE

1887 RARE

Рік Тираж Якість / Ціна

Ø 19,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 4,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪДИНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 10 / СТОТИНКИ

1888 10.000.000 VF 30,0 XF 350,0

Ø 19,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 4,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪДИНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 10 / СТОТИНКИ

1906 13.000.000 VF 10,0 XF 50,0
1912 13.000.000 VF 5,0 XF 35,0
1913 20.000.000 VF 10,0 XF 35,0

Ø 19,0 мм. Цинк, 3,0 г. Гурт гладкий

1917 59.100.000 VF 20,0 XF 50,0

20 СТОТИНОК

Ø 21,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 5,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪДИНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 20 / СТОТИНКИ

1888 5.000.000 VF 50,0 XF 600,0

Ø 21,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 5,0 г. Гурт гладкий

Av.: СЪДИНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 20 / СТОТИНКИ

1906 10.000.000 VF 10,0 XF 75,0
1912 10.000.000 VF 5,0 XF 50,0
1913 5.000.000 VF 5,0 XF 35,0

Ø 21,0 мм. Цинк, 4,0 г. Гурт гладкий

1917 40.000.000 VF 20,0 XF 85,0

Монети Європи

Рік Тираж Якість / Ціна

50 стотинки

Ø 18,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 2,5 г. Гурт рифлений

Av.: СЪЕДИНЕНИЕ-ТО ПРАВИ СИЛА-ТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 50 / СТОТИНКИ

1883 3.000.000 VF 45,0 XF 280,0

Ø 18,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 2,5 г. Гурт рифлений

Av.: ФЕРДИНАНДЪ І КНЯЗЪ БЪЛГАРСКИЙ
Rv.: 50 / СТОТИНКИ

1891 KB 2.000.000 VF 45,0 XF 220,0

Ø 18,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 2,5 г. Гурт рифлений

Av.: ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ
Rv.: 50 / СТОТИНКИ

1910 400.000 VF 35,0 XF 175,0

Ø 18,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 2,5 г. Гурт рифлений

Av.: ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ
Rv.: 50 / СТОТИНКИ

1912 2.000.000 VF 30,0 XF 40,0
1913 3.000.000 VF 25,0 XF 40,0
1916 4.562.000 VF 1.850,0 XF 3.500,0

Ø 18,0 мм. Алюмініева бронза, 2,1 г. Гурт гладкий

Av.: ВЪЕДИНЕНИЕТО Е СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 50 / СТОТИНКИ

1937 60.200.000 VF 10,0 XF 25,0

Рік Тираж Якість / Ціна

1 лев

Ø 23,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 5,0 г.

Av.: СЪЕДИНЕНИЕ-ТО ПРАВИ СИЛА-ТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 1 / ЛЕВЪ

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1882 4.500.000 VF 45,0 XF 300,0

Ø 23,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 5,0 г.

Av.: ФЕРДИНАНДЪ І КНЯЗЪ БЪЛГАРСКИЙ
Rv.: 1 / ЛЕВЪ

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1891 KB 4.000.000 VF 45,0 XF 350,0

Ø 23,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 5,0 г.

Av.: ФЕРДИНАНДЪ І БЪЛГАРСКИЙ КНЯЗЪ
Rv.: 1 / ЛЕВЪ

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1894 KB 1.000.000 VF 55,0 XF 350,0

Ø 23,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 5,0 г.

Av.: ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ
Rv.: 1 / ЛЕВЪ

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1910 3.000.000 VF 35,0 XF 150,0

Рік Тираж Якість / Ціна

Ø 23,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 5,0 г.

Av.: ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ
Rv.: 1 / ЛЕВЪ

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1912 2.000.000 VF 35,0 XF 135,0
1913 3.500.000 VF 35,0 XF 135,0
1916 4.569.000 VF 7.500,0 XF 12.500,0

Ø 23,0 мм. Алюміній, 1,5 г. Гурт рифлений

Av.: СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 1 / ЛЕВ

1923 40.000.000 VF 150,0 XF 400,0

Ø 20,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 3,0 г. Гурт рифлений

Av.: СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *
Rv.: 1 / ЛЕВ

1925 69.982.000 VF 10,0 XF 50,0
1925 P VF 10,0 XF 50,0

Ø 20,0 мм. Залізо, 3,0 г. Гурт рифлений

1941 10.000.000 VF 75,0 XF 350,0

Монети Європи

Рік Тираж Якість / Ціна

2 лева

Ø 26,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 10,0 г.

Ав.: СЪДИНИЕНИЕ-ТО ПРАВИ СИЛА-ТА * БЪЛГАРИЯ *

Рв.: 2 / ЛЕВА

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1882 2.000.000 VF 100,0 XF 450,0

Ø 27,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 10,0 г.

Ав.: ФЕРДИНАНДЪ І КНЯЗЬ БЪЛГАРСКИЙ

Рв.: 2 / ЛЕВА

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1891 KB 1.500.000 VF 100,0 XF 450,0

Ø 27,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 10,0 г.

Ав.: ФЕРДИНАНДЪ І БЪЛГАРСКИЙ КНЯЗЬ

Рв.: 2 / ЛЕВА

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1894 KB 1.000.000 VF 100,0 XF 500,0

Ø 27,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 10,0 г.

Ав.: ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ

Рв.: 2 / ЛЕВА

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1910 400.000 VF 100,0 XF 450,0

Рік Тираж Якість / Ціна

Ø 27,0 мм. Срібло, 835-ї проби, 10,0 г.

Ав.: ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ

Рв.: 2 / ЛЕВА

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1912 1.000.000 VF 90,0 XF 250,0

1913 500.000 VF 90,0 XF 220,0

1916 2.286.000 VF 10.000,0 XF 15.000,0

Ø 25,0 мм. Алюміній, 2,5 г. Гурт рифлений

Ав.: СЪДИНИЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *

Рв.: 2 / ЛЕВА

1923 20.000.000 VF 150,0 XF 600,0

Ø 23,0 мм. Мідно-нікелева, 8,0 г. Гурт рифлений

Ав.: СЪДИНИЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *

Рв.: 2 / ЛЕВА

1925 40.000.000 VF 10,0 XF 35,0

1925 P VF 10,0 XF 35,0

Ø 23,0 мм. Залізо, 5,0 г. Гурт рифлений

1941 15.000.000 VF 50,0 XF 280,0

Ø 23,0 мм. Залізо, 5,0 г. Гурт рифлений

Ав.: СЪДИНИЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА * БЪЛГАРИЯ *

Рв.: 2 / ЛЕВА

1943 35.000.000 VF 50,0 XF 200,0

Рік Тираж Якість / Ціна

5 левів

Ø 37,0 мм. Срібло, 900-ї проби, 25,0 г.

Ав.: СЪДИНИЕНИЕ-ТО ПРАВИ СИЛА-ТА * БЪЛГАРИЯ *

Рв.: 5 / ЛЕВА

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1884 512.000 VF 370,0 XF 1.100,0

1885 1.426.000 VF 250,0 XF 1.000,0

Ø 37,0 мм. Срібло, 900-ї проби, 25,0 г.

Ав.: ФЕРДИНАНДЪ І КНЯЗЬ БЪЛГАРСКИЙ

Рв.: 5 / ЛЕВА

Гуртовий напис: БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ

1892 KB 1.001.000 VF 250,0 XF 850,0

Монети Європи

Рік Тираж Якість / Ціна

Ø 37,0 мм. Срібло, 900-ї проби, 25,0 г.

Av.: **ФЕРДИНАНДЪ I. БЪЛГАРСКИЙ КНЯЗЬ**

Rv.: **5 / ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1894 KB 1.800.000 VF 220,0 XF 850,0

Ø 26,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 8,0 г. Гурт рифлений

Av.: **КРУМЪ**

Rv.: **5 / ЛЕВА / БЪЛГАРИЯ**

1930 20.001.000 VF 15,0 XF 85,0

Ø 26,0 мм. Залізо, 9,0 г. Гурт рифлений

1941 15.000.000 VF 50,0 XF 300,0

Ø 26,0 мм. Нікельоване залізо, 9,0 г. Гурт рифлений

1943 36.000.000 VF 10,0 XF 60,0

10 левів

Ø 19,0 мм. Золото, 900-ї проби, 3,23 г. Гурт рифлений

Av.: **ФЕРДИНАНДЪ I. БЪЛГАРСКИЙ КНЯЗЬ**

Rv.: **КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ / 10 ЛЕВА**

1894 KB 75.000 VF 3.000,0 XF 5.500,0

Рік Тираж Якість / Ціна

Ø 30,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 11,0 г. Гурт рифлений

Av.: **КРУМЪ**

Rv.: **10 / ЛЕВА / БЪЛГАРИЯ**

1930 15.001.000 VF 25,0 XF 110,0

Ø 30,0 мм. Залізо, 12,0 г. Гурт рифлений

1941 2.200.000 VF 150,0 XF 600,0

Ø 30,0 мм. Нікельоване залізо, 12,0 г. Гурт рифлений

1943 25.000.000 VF 15,0 XF 85,0

20 левів

Ø 21,0 мм. Золото, 900-ї проби, 6,45 г.

Av.: **ФЕРДИНАНДЪ I. БЪЛГАРСКИЙ КНЯЗЬ**

Rv.: **КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ / 20 ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1894 KB 100.000 VF 3.500,0 XF 6.000,0

Ø 21,0 мм. Золото, 900-ї проби, 6,45 г.

Av.: **ФЕРДИНАНДЪ I ЦАРЬ БЪЛГАРСКИЙ**

Rv.: **ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ / 20 ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1912 75.000 VF 3.500,0 XF 4.500,0

1912 3.500,0 Proof 15.000,0

1913 Новоділ 2.950 Proof 4.000,0

Рік Тираж Якість / Ціна

Ø 20,0 мм. Срібло 500-ї проби, 4,0 г.

Av.: **БОРИСЪ III ЦАРЬ НА БЪЛГАРИЯ**

Rv.: **20 / ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1930 BP 10.016.000 VF 25,0 XF 85,0

Ø 20,0 мм. Мідно-нікелевий сплав,

1940 A 6.650.000 VF 25,0 XF 125,0

50 левів

Ø 27,0 мм. Срібло 500-ї проби, 10,0 г.

Av.: **БОРИСЪ III ЦАРЬ НА БЪЛГАРИЯ**

Rv.: **50 / ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1930 BP 9.028.000 VF 85,0 XF 250,0

Ø 27,0 мм. Мідно-нікелевий сплав, 10,0 г.

1940 A 12.340.000 VF 25,0 XF 85,0

Ø 27,0 мм. Нікельоване залізо, 10,0 г.

1943 A 15.000.000 VF 20,0 XF 75,0

Ø 27,0 мм. Срібло 500-ї проби, 10,0 г

Av.: **БОРИСЪ III ЦАРЬ НА БЪЛГАРИЯ**

Rv.: **50 / ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1934 3.001.000 VF 85,0 XF 250,0

Монети Європи

Рік Тираж Якість / Ціна

100 левів

Ø 35,0 мм. Золото, 900-ї проби, 32,26 г.

Av.: **ФЕРДИНАНДЪ І БЪЛГАРСКИ КНЯЗЪ**

Rv.: **КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ / 100 ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1894 KB 2.500 VF 15.000,0 XF 30.000,0

Ø 35,0 мм. Золото, 900-ї проби, 32,36 г.

Av.: **ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЬ**

Rv.: **КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ / 100 ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1912 5.000 VF 15.000,0 XF 24.000,0
1912 Proof 50.000,0
1913 Новоділ 1.000 Proof 17.500,0

Рік Тираж Якість / Ціна

Ø 32,0 мм. Срібло 500-ї проби, 20,0 г.

Av.: **БОРИСЪ ІІІ ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЬ**

Rv.: **100 / ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1930 BP 1.556.000 VF 110,0 XF 280,0

Ø 32,0 мм. Срібло 500-ї проби, 20,0 г.

Av.: **БОРИСЪ ІІІ ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЬ**

Rv.: **100 / ЛЕВА**

Гуртовий напис: **БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ**

1934 2.506.000 VF 100,0 XF 250,0
1937 2.207.000 VF 100,0 XF 220,0

Рік Тираж Якість / Ціна

4 дуката

Ø 39,0 мм. Золото, 0,0 г. Гурт рифлений

Av.: **ФЕРДИНАНДЪ І ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЬ**

Rv.: **ЗЛАТЕНЪ БЪЛГАРСКИ • ЛЕНДАРЪ ЗА НАКИТЬ**

1910	Н. СХОЕВЪ	F/VF	4.500,0	XF	10.000,0
1911	Н. С.	F/VF	4.500,0	XF	10.000,0
1911	***	F/VF	4.500,0	XF	10.000,0
1912	Н. С.	F/VF	4.500,0	XF	10.000,0
1914	***	F/VF	5.500,0	XF	12.000,0
1917	***	F/VF	5.500,0	XF	12.000,0
1918	***	F/VF	4.500,0	XF	10.000,0

Ø 39,0 мм. Золото, 0,0 г. Гурт рифлений

Av.: **БОРИСЪ ІІІ ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЬ**

Rv.: **ЗЛАТЕНЪ БЪЛГАРСКИ • ЛЕНДАРЪ ЗА НАКИТЬ**

1926		F/VF	6.000,0	XF	15.000,0
------	--	------	---------	----	----------

Бажаючи опублікувати своє оголошення про купівлю – продаж – обмін колекційного матеріалу необхідно надіслати на адресу редакції текст (не більш як 200 знаків) на «ТАЛОНІ ОГОЛОШЕНЬ». За цієї умови публікується безкоштовно.

Желающим опубликовать своё объявление о купле – продаже – обмене коллекционного материала необходимо прислать в адрес редакции текст (до 200 знаков) на «ТАЛОНЕ ОБЪЯВЛЕНИЙ», который дает право на бесплатную публикацию.

Anybody, who wants to publish an advertisement about purchase—safe—change of collection items, has to send a text on «ADVERTISEMENT COUPON» (up to 200 signs) in the address of the editorial board. The coupon gives a right of free publication.

Diejenigen, die ihre Anzeigen ueber den Ein—und Verkauf, Austausch von Sammlungen zu veroeffentlichen wuenschen, haben an die Adresse der Redaktion einen Text (bis zu 200 Zeichen) auf dem ANZEIGE—TALON zukommen zu lassen, der Ihnen das Recht auf die unentgeltliche Veroeffentlichung gibt.

КУПЛЮ · BUY · ANKAUF

Книги: Зограф А. Н. Античные монеты. – Москва, 1951; Функен Ф. Первая мировая война 1914–1918, пер. с франц. А.А.Китайцевой. – М. 2002; Marko A. Auszeichungen, der Osterreichisch-Ungarischen Monarchie und der Zwischenkriegszeit, Linz, 1996. Король Евгений Иванович, ул. Горняков, 17, кв. 9, г. Вышково, Хустский р-он., Закарпатская обл., 90454. тел. 063-88-74-473

Куплю каталоги-цінники по монетах Польша–Литва, середньовіччя. А також по монетах Риму. Тел.: 068-846-72-40. Андрій.

Куплю, обмінюю, продаю: монети, нагороди, книги, открытки, ікони, фарфор, бронзу, портсигари срібляні до 1920 г., картини до 1985 г. тел. 093-120-60-57, 066-979-73-52, E-mail: vodolaga_555@mail.ru.

Каталоги: Андрей Федорин «Монеты страны Советов 1921–1991 гг.», М., 1998 г.; Артур Л. Ридберг, Ира С. Ридберг «Золотые монеты Мира с античных времен до наших дней». Тел. 063 144 46 68.

Старую фарфоровую посуду с надписью на обороте: «М. С. КУЗНЕЦОВ» в хорошем состоянии. Тел.: 066-29-32-37.

Печати церквей (кирх) немцев-поселенцев Юга Украины XIX–XX ст. (или их оттиски), колокольчики «Дар Валдая». Тел.: 066-298-3237.

Куплю, обмінюю, продаю: банкноти України 1917–1920 рр., 1942 р.—Рівне, 1991–1996 рр., «кологоспні гроші», монети, поштові марки України, конверти, листівки (1991–2007 рр.). I offer all Ukrainian stamps, covers, cards, bones, «collective-farm» paper money. Любомир Шафран, а/с 225, Кам'янець-Подільський, 32313, Україна.

Банкноти Луцької міської управи (1918–1920 рр.), бон 1861 р. м. Горохов (1 ½ = 5 грош), а також старі поштові листівки (до 1939 р.) з видами Луцька і містечка Любешів. Петро Кравчук, вул. Калова, 23, Любешів, Волинська обл., 44200.

Орден «Красной Звезды», «Знак Почета», медаль «Почесна Грамота» или «грамота Президії Верховної ради УРСР». Гуменюк М. В. Ул. Ленина, 63, с. Михайлополь, Ивановский р-он., Одесская обл., 67210.

Старі, до 1939 р., поштові листівки за ціною 150–300 гривень з видами м. Городенки, с. Раківець, с. Черноліця, с. Клишківців. Олександр, Київ, тел. 067-599-79-40.

ПРОДАМ · SALE · VERKAUF

Открытки посвященные столетию Отечественной войны 1812 года. В хорошем состоянии. Тел.: 067-769-20-68.

Около 3.000 открыток с репродукциями картин русских, немецких, голландских, итальянских художников 1930-1991 гг. Мемеджанов Сервер Нуриевич, ул. Ореховая, 20, с. Приветное, Кировский р-он., Крым, 97341.

Увлеченный автор вышлет наложенным платежом несколько своих, недорогих, познавательных книг о монетах и банкнотах стран Мира в XX в. с описанием их истории, географии, а так же иллюстрациями. Бадаев С., Перемоги, 121-6, Чернигов, 14013. Тел.: 0462-636-871

Продам, обмінюю, куплю: банкноти України 1917–1920 рр., 1942 р.—Рівне, 1991–1996 рр., «кологоспні гроші», монети, поштові марки України, конверти, листівки (1991–2007 рр.). I offer all Ukrainian stamps, covers, cards, bones, «collective-farm» paper money. Любомир Шафран, а/с 225, Кам'янець-Подільський, 32313, Україна.

Открытки посвященные столетию Отечественной войны 1812 года. В хорошем состоянии. Тел.: 067-769-20-68.

Коллекцию марок СССР — хронологию 1969–1973 гг. дешевле каталога на 60%, а также старинные книги, фотографии, открытки, бонны, монеты, награды, знаки, портсигары, шкатулки, бронзу, фарфор, серебро, иконы, картины; или обменяю на идентичное. Тел.: 093-120-60-57, 066-979-73-52. E-mail: vodolaga_555@mail.ru.

Билеты на выступление в 2001 г. в Киеве Папы Римского; открытки посвященные этому событию, а так же царские открытки посвященные столетию Бородинского сражения и другие. Все в отличном состоянии. Тел.: 067-769-20-68

Коллекцию марок СССР — хронологию 1969–1973 гг. дешевле каталога на 60%, а также старинные книги, фотографии, открытки, бонны, монеты, награды, знаки, портсигары, шкатулки, бронзу, фарфор, серебро, иконы, картины; или обменяю на идентичное. Тел.: 093-120-60-57, 066-979-73-52. E-mail: vodolaga_555@mail.ru.

Литературу по нумизматике, монеты, бумажные деньги. Тел.: 097-209-50-77, 066-298-32-37.

Автор вышлет наложенным платежом свои недорогие книги о монетах и банкнотах стран мира в 20-и веке. Тел.: 046-263-68-71.

Билеты на выступление в 2001 г. в Киеве Папы Римского; открытки посвященные этому событию, а так же царские открытки посвященные столетию Бородинского сражения и другие. Все в отличном состоянии. Тел.: 067-769-20-68

Коллекцию-хронологию марок СССР с 1969–1974 гг. дешевле каталога, а также старинные книги, открытки, монеты, иконы, картины, фарфор, бронзу, награды, бонны или обменяю на идентичное. Харьков 52, а/я 336. Тел.: 093-120-60-57

Продаю, дорого, открытки с автографами – подлинниками: две открытки Джузепе Аксельми и одна Тита Руффо, 1906 год. Тел.: 038-493-41-04, тел. моб.: 095-210-20-32.

Старые фотографии картин Верещагина, Макарова, Ковалевского, Дмитриев-Оренбургского. Русско-Турецкая война. Тел. 097-891-75-09

Продам или обменяю до 1917 года монеты, медали, бонны, открытки, фотографии, портсигары, карты, документы, книги, фигурки из фарфора, бронзы, иконы, военную атрибутику времен ВОВ, хронологию марок СССР с 1968 года, шкатулки папек, картины до 1990 года на идентичные материалы. А/я 336, Харьков, 61052. Шапиро Эдик. Тел.: 093-120-60-57.

Серебряные монеты Молдавии и Приднестровья. Владимир. E-mail: vlad367@mail.ru. Тел.: +373-22-537-963. Пропоную каталоги по нумизматике зарубіжних видань: Krause, Schoen, Pick, та інші; а також по українських боннах та монетам. Попель Аркадій. А/С 100, Львів, 79000. Тел.: 067-395-00-89.

Шановні читачі!

У зв'язку з переходом УКРПОШТИ виключно на електронні перекази значно зросла кількість замовлень без письмових повідомлень, або з помилковою зворотною адресою.

Якщо протягом 10–14 днів від оплати переказу Ви не отримали Вашого замовлення — зв'яжіться з редакцією, оскільки, скоріш за все проблема в помилках зроблених співробітниками пошти.

Якщо у Вас є можливість продублювати Ваше замовлення та зворотною адресою по E-mail, то це прискорить отримання Вами замовлення.

Шановні передплатники!

7 квітня 2010 року розпочинається передплата українських та зарубіжних періодичних видань на II півріччя 2010 року!

Оформити передплату можна за «Каталогом видань України» та за «Каталогом видань зарубіжних країн», які формуються та видаються ДП «Преса» на II півріччя 2010 року загальним накладом 88 тис. примірників. Здійснити передплату за цими каталогами можна у будь-якому поштовому відділенні України. Крім того оформити передплату можна, скориставшись послугою «Передплата on-line» на корпоративному сайті підприємства www.presa.ua

Окончание. Начало см. на стр. 31

Резиденция великого магистра находится в Вене. Состоит орден в основном из сестёр. Орден полностью обслуживает своими монахинями одну больницу в городе Фризах в Каринтии (Австрия) и один частный санаторий в Кельне. Сёстры ордена также работают в других больницах и частных санаториях в Бад-Мергенеме, Регенсбурге и Нюрнберге.

Наш маленький рассказ о Тевтонском ордене объясняется выпуском ЕАЕН и Международным рыцарским союзом юбилейной медали, посвященной 800-летию ордена.

Медаль — круглой формы из белого металла. В центре медального поля аверса (рис. 13) расположено высокорельефное изображение Орденского замка, служившего резиденцией Великого магистра Тевтонского ордена. Над изображением замка — полупогрудный, профильный, повернутый на ¼ вправо портрет одного из Великих магистров ордена. Слева и справа от портрета — юбилейные даты: «1190» и «1990». По краю медального поля, по окружности надписи на немецком языке, сверху: «LIEBEN IST LEBEN DER SEELE» (ЛЮБОВЬ ЯВЛЯЕТСЯ СМЫСЛОМ ДУШИ), снизу: «800 JAHRE DEUTSCHER ORDEN» (800 ЛЕТ НЕМЕЦКОМУ ОРДЕНУ).

Реверс медали аналогичен реверсу предыдущих медалей.

Медаль с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой. На ленте продольные черная, красная и желтая полосы одинаковой ширины. Крепится медаль при помощи застежки.

Идентифицировать изображение замка и портрет на аверсе вышеописанной медали достаточно сложно. Гораздо проще это сделать в случае с настольной немецкой медалью (40 мм, черненый белый метал). Центр медального поля аверса (рис. 14) занимает рельефное изображение великого магистра Тевтонского ордена Зигфрида фон Фейхтвангена, который перенес в 1309 г. столицу Ордена в Пруссию, в орденский замок Мариенбург (давший начало одноименному городу, ныне — городу Мальборку в Польше), на фоне самого замка (это крупнейший средневековый кирпичный замок в мире, один из эталонов кирпичной готики, памятник Всемирного наследия ЮНЕСКО). По краю медального поля, по кругу надпись на немецком языке: «HOCHMEISTERRESIDENZ • MARIENBURG» (РЕЗИДЕНЦИЯ ВЕЛИ-

КОГО МАГИСТРА • МАРИЕНБУРГ). В центре реверса — герб Тевтонского ордена. По краю медального поля, по кругу надпись на немецком языке: «800 JAHRE • 1190–1990 • DEUTSCHER ORDEN» (800 ЛЕТ • 1190–1990 • НЕМЕЦКИЙ ОРДЕН).

Очередная награда — Крест рыцарский на ленте вручается от имени двух организаций — ЕАЕН и Международного рыцарского союза.

Награда (рис. 15) представляет собой мальтийский крест с остроконечными раздвоенными концами, покрытый красной эмалью. Между перекладинами креста расположены гербы России, выполненные из желтого металла. Крест с помощью кольца и ушка соединяется с нашейной шелковой муаровой лентой красного цвета.

Ряд новых наград связан с именем одного из самых почитаемых в христианстве святых — Святого Георгия. В одной из предыдущих публикаций мы кратко рассказали о Святом Георгии, являющимся покровителем многих специальностей, стран, провинций и городов, в том числе и Каталонии. Аверс каталонской настольной медали (60 мм, медь) демонстрирует высокорельефное, профильное, повернутое влево изображение святого, который, сидя на лошади, поражает дракона копьём (рис. 16). Реверс медали — на гладком фоне герб Барселонны, столицы Каталонии и соответствующая надпись: «BARCELONA».

Рыцарский Крест Святого Георгия Международного рыцарского союза вручается от имени двух организаций — ЕАЕН и Международного рыцарского союза.

Награда (рис. 17, 18 и далее на 4-й стр. обложки) представляет собой мальтийский или георгиевский крест из желтого металла с остроконечными раздвоенными концами. В центре креста накладка из желтого металла, на которой помещено, в окружении лаврового венка, повернутое вправо изображение Святого Георгия — всадник на коне, поражающий копьём змея. Изображения на накладке высокорельефные. Между перекладинами креста — скрещенные мечи, направленные остриями вверх. Крест с помощью кольца и ушка соединяется с нашейной шелковой муаровой лентой.

Существуют две модификации ордена: крест, покрытый синей эмалью на муаровой ленте сине-белого цвета (рис. 17) и крест, покрытый красной эмалью на муаровой ленте бело-красного цвета (рис. 18).

Орден Святого Георгия Международного рыцарского союза вручается от имени двух организаций — ЕАЕН и Международного рыцарского союза.

Награда (рис. 19, 20) представляет собой мальтийский или георгиевский крест из желтого металла. В центре креста накладка из желтого металла, на которой помещено, в окружении лаврового венка, повернутое вправо изображение Святого Георгия — всадник на коне, поражающий копьём змея. Изображения на накладке высокорельефные. Между перекладинами креста — скрещенные мечи, направленные остриями вверх. Крест с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой. Награда крепится при помощи застежки.

Существуют две модификации ордена: крест, покрытый белой эмалью на муаровой ленте сине-белого цвета (рис. 19) и крест, покрытый красной эмалью на муаровой ленте бело-сине-красного цвета (рис. 20).

К Святому Георгию имеет отношение и следующая награда — медаль его имени.

Медаль (рис. 21, 22) — круглой формы с расположенным в центре медального поля рельефным изображением Святого Георгия — всадник на коне, поражающий копьём змея. Медаль с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой шелковой муаровой лентой.

Реверс медали аналогичен реверсу предыдущих медалей.

Медаль крепится при помощи застежки.

Медаль существует в двух модификациях: медаль из желтого металла, с изображением Святого Георгия, повернутым влево и муаровой лентой с продольными полосами одинаковой ширины, белой в окружении красных (рис. 21), и медаль из белого металла, с изображением Святого Георгия, повернутым вправо и муаровой лентой с продольными полосами одинаковой ширины, белой, синей, красной (рис. 22).

Крест «За заслуги» им. Императора Александра I (рис. 23) представляет собой мальтийский или георгиевский крест из белого металла, покрытый белой эмалью, с остроконечными раздвоенными концами. В центре креста накладка из желтого металла, на которой помещено, в окружении лаврового венка, повернутое вправо, головное, профильное изображение Александра I. Изображения на накладке высокорельефные. Крест с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой муаровой лентой с двумя вертикальными полосами — синей и белой. В верхней части колодки накладка из белого металла с надписью на немецком языке: «FÜR VERDIENSTE» (ЗА ЗАСЛУГИ). Награда крепится при помощи застежки.

Александр I (Благословенный), Александр Павлович (1777–1825) — император Всероссийский с 1801 г. по 1825 г., старший сын императора Павла I.

Правления Александра I характеризуется умеренно либеральными реформами, разработанными Негласным комитетом и М. М. Сперанским. Они касались Государственного совета, Сената, Святейшего Синода, министерств, финансов, образования и т.д.

Александр I вёл успешные войны с Турцией (1806–1812), Персией (1804–1813) и Швецией (1808–1809). При Александре I к России присоединены территории Восточной Грузии (1801), Финляндии (1809), Бессарабии (1812), Азербайджана (1813), бывшего герцогства Варшавского (1815). После Отечественной войны 1812 г. он возглавил антифранцузскую коалицию европейских держав. Был одним из руководителей Венского конгресса 1814–1815 годов и организаторов Священного союза.

В последние годы жизни нередко говорил о намерении отречься от престола и «удалиться от мира», что после его неожиданной смерти от брюшного тифа в Таганроге породило легенду о «старце Фёдоре Кузьмиче». Согласно этой легенде, в Таганроге умер и был затем похоронен не Александр, а его двойник, в то время как царь ещё долго жил старцем-отшельником в Сибири и умер в Томске в 1864 г.

Крест «За заслуги» им. Императора Александра III (рис.30) представляет собой мальтийский или георгиевский крест из желтого металла, покрытый красной эмалью, с остроконечными раздвоенными концами. В центре креста накладка из желтого металла, на которой помещено повернутое вправо, головное, профильное изображение Александра III. Слева от портрета — лавровый венок, справа, по краю накладки, по кругу надпись на русском языке: «ИМП. АЛЕКСАНДРЪ III» Изображения на накладке высокорельефные. Крест с помощью кольца и ушка соединяется с пятиугольной колодкой, обтянутой муаровой лентой с двумя вертикальными полосами — красной и белой. В верхней части колодки накладка из желтого металла с надписью на немецком языке: «FÜR VERDIENSTE» (ЗА ЗАСЛУГИ). Награда крепится при помощи застёжки.

Александр III Александрович (1845–1894) — император всероссийский, царь Польский и великий князь Финляндский с 1881 г. Удостоен особого эпитета в дореволюционной историографии — Миротворец.

11

13

В правление Александра III престиж России в мире поднялся на недосягаемую прежде высоту, а в самой стране воцарились покой и порядок. Самой главной заслугой Александра III перед Отечеством является то, что за все годы его царствования Россия не вела войн. Александра III доньяне остается единственным правителем России, начиная с IX века, при котором не было ни одной войны. За что и получил вышеупомянутый эпитет «Миротворец». Он принял страну в тяжелейшем состоянии, когда всюду бушевал революционный террор, а передал наследнику полностью успокоенной.

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

VOVA 3110
FISHER
FREE